Brieven. Deel 7. Multatuli-Busken Huet 1866

Multatuli

Editie Mimi Douwes Dekker

bron
Multatuli, *Brieven. Deel 7. Multatuli-Busken Huet 1866* (ed. Mimi Douwes Dekker). W. Versluys, Amsterdam 1893

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/mult001mdou09_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

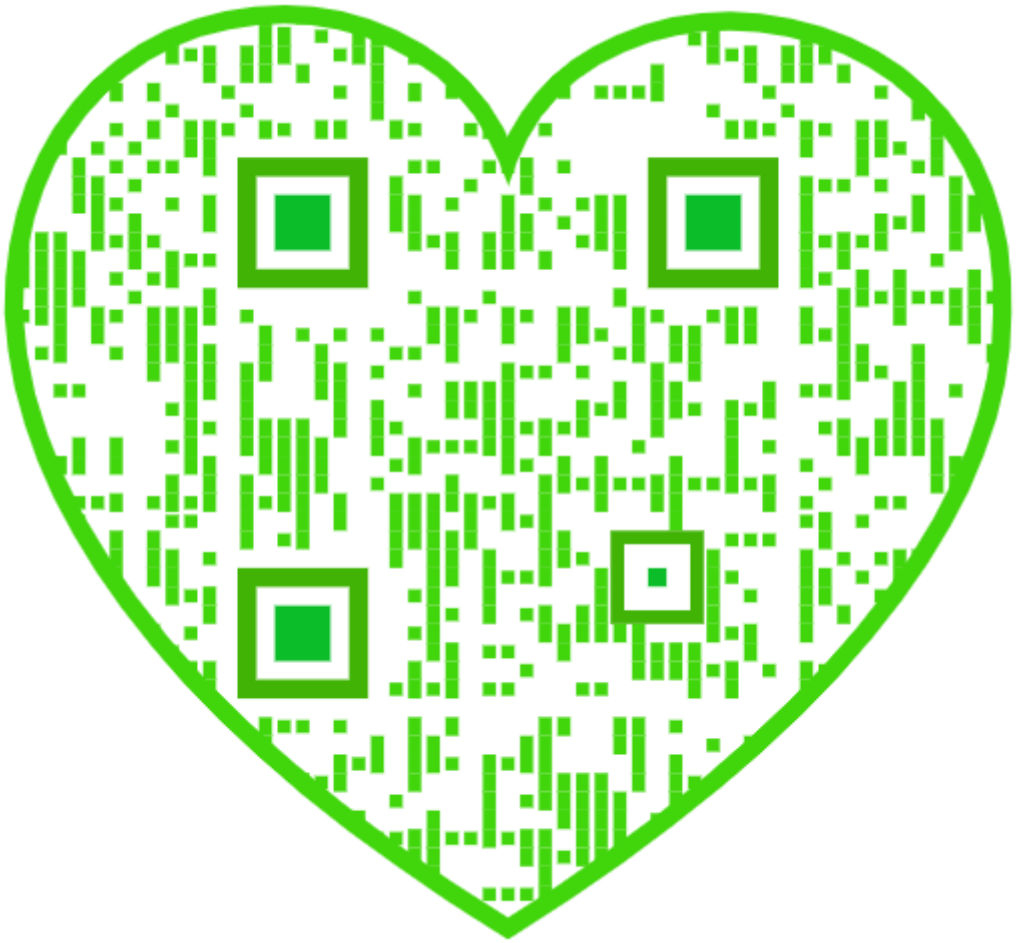

Multatuli - Busken Huet.
Eerste deel.
1866.

[De laatste brief van 't voorgaand deel is van augustus 1863. Thans slaan wy eenige jaren over. Wel zou ik uit dien tyd veel kunnen mededeelen dat belangryk is als uiting van MULTATULI'S zieleleven of om het ontstaan van zyn II^{den} bundel Ideen toetelichten. Ik was namelyk in 1863 en 64 eerst in Duitschland, later in Genève en 't zuiden van Frankryk, en MULTATULI heeft al dien tyd zeer geregeld aan my geschreven, en die brieven heb ik grootendeels nog. Maar ik zou vreezen eentonig te worden door dit alles na het voorgaand deel nu te geven, terwyl ik bovendien bedacht moet zyn op den omvang van dit werk.
Deze bundel, die in hoofdzaak de correspondentie met Busken Huet bevat, begint met een paar brieven aan Dr. J. van Vloten, my door de familie welwillend afgestaan. Naar de tydsorde behooren ze hier.]

Aan Dr. Joh. van Vloten.

I.

Amsterdam 8 Juni 1864.

Waarde Heer van Vloten, Een kort woord van dank voor de prettige ontvangst my ten uwent ten deel gevallen. Ik zit nu weer op m'n kamertje aan 't water in 't bible-hotel in de warmoesstraat, dat ik voor 18 dagen verliet met iets Jasonachtigs in 't gemoed. Nu, myn thuis gebragt gulden vlies is de herinnering aan uwe vriendelykheid.

> [MULTATULI was lezingen gaan houden o.a. ook te Deventer, waar Dr. van Vloten toen professor was].

Ik ben begonnen met uwen Spinoza, en zal heel attent lezen, maar hoe 't komt weet ik niet, ik lees zeer moeielyk. Sedert de laaste jaren is me elke zinsnede een tekst, en 't lykt wel of ik niet kan voortgaan, voor ik de preek er by gemaakt heb. Dat is vermoeiend.

Ik ben benieuwd of gy myn portretje ontvangen hebt. Ik vond hier komende geen brief van huis, en daarover ben ik ongerust, want ik had gevraagd of ze alle dagen schryven wou. Dat is een pynlyke historie. Ik had zoo'n lust om te werken en vrees, vrees, dat ik geen loisir hebben zal. Ik kan 't maar niet zoover brengen dat ik woon.

Als ik naga hoe ik den laasten tyd zwierf, begryp ik nog niet hoe ik 't weinige deed, wàt ik deed. Dit alles is nu eigenlyk geen klagt, maar een soort van verantwoording, en een antwoord op de beschuldiging die ik myzelf doe dat ik zoo weinig uitvoer. Om wat rust te koopen voor lezen in 't publiek, was ik uitgegaan. Ik had daartoe een grooten tegenzin te overwinnen, en ik heb wel een beetje medelyden met myzelf dat die overwinning zoo weinig vrucht heeft gedragen. Maar alles zaemgenomen ben ik toch bly dat ik in Deventer geweest ben.

Op de boot heb ik niet kunnen lezen omdat ik (by zeldzame uitzondering) hoofdpyn had. Toch

ben ik begonnen aan uwe spraakgenesis. Het spyt me dat het boek zoo kort is, en als altyd, by elke zaak die ik leer, komen tien anderen die ik geloof (noodig te hebben om te weten) ...

[de woorden tusschen haakjes zyn doorgehaald en vervangen door:]

te moeten weten. Ja, zoo is het. Elk antwoord brengt tien nieuwe vragen mee, en zoo'n ondervinding zal zeker aanleiding hebben gegeven tot de socratise nederigheid die zoo gek misbruikt wordt. ‘Van d' ('t) zomer’ en ‘d' ('t) venster’ heb ik goed begrepen. Eilieve, zy die afleiding aannemen als leiddraad tot spelling, hoe wettigen ze de *z* van zomer en de *v* van venster?

Zou de eerste sans-culotte die venster schreef voor vengster en hemd voor hembd ook 'n prentje hebben gekregen van een professor in de letterkunde, als ik van u, over 't weggooien van de doode c.h.? Zeker wel. Och, als ik 'n woord zoo of zoo schryf, bedoel ik daarmee geen voorgangerschap, - ikzelf kan niet goed velen dan men 't soldaterig nadoet - ik wil maar te kennen geven dat er vryheid moet zyn, ook op dat terrein, en als ik - verschoold! - ‘mensch’ heb geschreven laat ik 't staan, zooals een moeder zeggen zou tot haar jongetje: ‘houd nu je paletootje maar aan omdat

je 'm eenmaal aan hebt, maar ik zie je liever in je kieltje.'

Ongekleed? Dat is maar 'n zaak van tyd die de smaak verandert. Er zyn schilderyen van Terborg (de parapluischilder) van magistraatspersonen met ringen in de ooren. Misschien is 't eerste raadslid dat ter vergadering kwam zonder zulke dingen voor heel ongekleed gehouden.

Ik houd erg veel van etymologie, maar niet als handleiding tot orthographie. Ik vind prettig nategaan hoe de geschiedenis der klanken en woorden (keel en begrip) de geschiedenis der mensheid vertelt. Ik dacht dat etymologie moest antwoorden op de vraag: 'hoe komen we aan dat woord?' niet op de query [?]: hoe 't gespeld moet worden.

En zy die 't tegendeel voorgeven, kunnen niet consequent wezen. (Ik hoef niet consequent te zyn, wyl ik juist vryheid vraag, en schryf zooals 't uitkomt à la fortune van de pen, en 'n beetje op 't gehoor. Ook vind ik dat zelfs de diapason van 't gemoed de spelling beheerst. 'Wie is dat schepsel? Wel, *dat 's m'n* tante.' 'O myn*e* dierbare moeder!' Ik vind al die dingen *selon*).

De etymologie-afleiders kunnen niet consequent zyn en zy moesten 't, wyl ze dogma geven voor vryheid. Als de andere germanen *mensj* uitdrukken door Mensch is die willekeurige uitspraak van de ch

toch maar een onrationele weergeving van de sanscritse scha (?) die immers overeenkomt met de Hebr. en Arab. sjien? (In 't hebr. weet ik 'm niet meer, en boeken heb ik niet). Goed, maar de duitsers spreken mensj en drukken dat uit op hun manier. Om consequent te zyn moesten ze (wat ze niet doen) in een arab. woordenboek de : ‘sch’ noemen.

Maar wy die mens zeggen, kunnen dien afgestorven klank missen, dunkt me. Heel aardig dat nu nog in 't hoog maleis manusjia letterlyk bewaard is.

ao(aw)rang manusjia	= denkend mens
ao(aw)rang hoetan	= bosch mens = aap.

En nog een opmerking als ik mag. Wie myn mens te ongekleed vindt moet zich ook ergeren aan 't latynse ‘mens’ dat zeker van denzelfden wortel komt. Wat komen de afstammelingen van een familie aardig by elkaer na eeuwen verwydering!

En nu de nieuwste hypothese dat de beschaving in 't westen heeft gewoond voor ze verhuisde naar Azie! Ik ben jaloers op onze kleinkinderen die daarvan meer zullen weten.

Voor Willem om die ster te maken. Het zyn twee dubbele kruisen met 'n verschil van 45° op elkaer gelegd. Wil u hem dit minder pedant aan 't verstand brengen?

Ik heb een dankbare herinnering aan de kennismaking en ik wou graag dat gy hartelyk over my dacht. Als ik weinig werk is 't omdat ik zwerf... wilt gy dat in rekening brengen by uw oordeel?

Aan Mevrouw v. Vl. myn zeer beleefde groet, en een vriendelyk woord aan uw lieve kinderen.

Ik ben met hoogachting en hartelykheid
Uw zeer dienstwillige dienaar
DOUWES DEKKER.

Ik heb d'Ablaing gezegd dat gy geld voor my betaald hebt. Mag ik u verzoeken de familie Ter Gunne vriendelyk te groeten en te zeggen dat ik zoo gevoelig ben voor de cordiale ontvangst.

> [De lezing te Deventer, die slecht bezocht was, had niet genoeg opgebracht om zelfs maar de logementsrekening te betalen. Dit had de heer Van Vloten toen voorgeschoten, en dat moest d'Ablaing verrekenen. d'Ablaing is de familienaam van MULTATULI'S toenmaligen uitgever, firma R.C. Meyer. In de volgende brieven wordt hy dan met dezen dan met genen naam genoemd.]

II.

Zondag morgen.

Waarde heer van Vloten, Ik dank u voor uwen vriendelyken brief. Ik zou eer geantwoord hebben, maar myn vrouw en kinderen lyden gebrek en

dat maakt verdrietig. Ik weet by ondervinding dat dit verdriet meestal zoo weinig begrepen wordt dat ik er maar niet veel van zeggen zal, en ik haal 't dan ook maar aan als verschooning voor 't uitstellen van myn antwoord.

Ik vind het lief van u die portretten gezonden te hebben, maar 't verwondert my dat m'n vrouw me niets meldt van de ontvangst.

Ik dank u wel voor uwen Jezus van Nazareth, Dàt en 't iets over arbeiders vereenigingen heb ik gelezen. Uw spraakwording, uwen Spinoza en de Darwinse theorie toegepast op den groei der taalplanten, bestudeer ik. Althans.... och, ik ben wat gedrukt.

Ik verwacht iets als: ‘qui trop em brasse mal étreint.’ Nu, dat is by my niet waar. Ik breng alles in verband, en ontcyfer 't makkelykst als ik veel données heb. In cryptographie is dit aangenomen, en men loochent (of ignoreert) die waarheid in 't pogen om de hieroglyphen der natuur te lezen. Alles raakt aan alles, en ik vind dat Schleicher's toepassing der ‘wetten van wording’ op de taal, zoo natuurlyk eenvoudig is, dat velen haar voor gezocht en onwaar zullen houden. Ik heb Darwin niet gelezen, en wil dat niet - althans nog niet - juist omdat ik geloot op weg te zyn om de éénvoudige wet...

‘Wet’ deugt niet. Wet doet denken aan vooruitbepaling en reden. Er zyn geen redenen, er zyn slechts oorzaken.

Welnu, ik geloof op weg te zyn om de eenheid aan te toonen van de oorzaken, die alles in beweging brengen. Alles! Het groeien van 'n plant, het verwisselen van *b* in *p*, het waggelen van ons bolletje om z'n as, het schreien van 'n kind, het lamme drama der wereldgeschiedenis, alles, alles, alles! Tot den ellendigen staat van m'n pantalon toe, die me dwingt thuis te blyven, schoon een wandeling goed voor me wezen zou.

Er worden nu en dan gastmalen aangerigt, waarbij één grondstof tot zoo velerlei geregten is omgeknoeid, dat de gasten meenen zich te verlustigen in velerlei spyzen. Nu zoo fopt ons de arme, ryke natuur. Arm in gegevens, ryk in verscheidenheid van voortbrengsel, en zeker lacht ze ons uit als we een croquetje voor iets anders houden dan de taart.

Ik geloof dat de wysgeer juist anders om moet doen dan de geleerde, in dit opzigt, dat hy het bene distinguere geheel laat varen, wat vakken aangaat. Ik meen zóó: Voor de kennis der geschiedenis van het zyn (ik ontwyk expres het woord wet) mag hy niet afscheiden botanie, zoölogie, astronomie, anthropologie, taal, zeden,

wetten, kortom... alle miën en logiën zyn ééne studie. Alleen den ambachtslui is 't geoorloofd (en nuttig) door verdeeling van arbeid zich te volmaken in 'n onderdeel. Is 't niet zoo? De advocaat ‘doet’ in regten. De geneefse werkman maakt radertjes, Thorbecke staatskunsten (staatkunst is 'n woord van hèm), etc. De fabriekheer en de filozoof zullen zeker moeten overzien hoe die regten behooren te leiden tot regt, hoe van die radertjes etc. een uurwerk, en van die kunstjes iets kan worden zamengesteld dat gebruikt kan worden met voordeel voor 't mensdom.

Hoe ik er toe kom dit aan u te schryven? Och, om de bontheid uwer (en myner) bemoeingen. (Jezus, arbeiders vereenigingen. taal, maçonnerie, Spinoza.)

Ik heb Spinoza zeer lief, maar ... maar ... och, ik ben jaloers! Wat 'n rust! Wat 'n loisir om te arbeiden! Als ik dat bedenk vind ik dat-i weinig heeft uitgevoerd.

En is 't niet een beetje 'n fout van hem dat hy (ter bekorting, ik weet wel, maar 't verlokt tot wanbegrip) telkens het woord ‘god’ gebruikt?

Stel dat Sinte Clara likdoorns geneest (ik wou dat het waar was, want ik heb er veel last van) mag dan de pedicure die pleisters geeft *in plaats* van die heilige, die pleisters Santa Clara noemen?

Is dat niet 'n deurtje openzetten voor hen die de heilige Clara willen laten voort-fungeren.

Franchement, ik geloof dat Spinoza niet van god af was! In een noot zegt gy ‘men weet wat hy hieronder verstaat.’ Nu ik vind hier en daar god aangehaald op 'n wyze die ik niet kan verklaren, dan door te denken aan een persoon, een wezen. Gy noemt Spinoza een dóórdenker. Ik geloof u in dien zin, dat hy den moed en de eerlykheid bezat om niet terug te deinzen voor eenige conclusie. Maar doordenken in beteekenis van denken tot de laatste slotsom toe, geloof ik niet dat hy gedaan heeft. Ik beweer dat hy daartoe te vroeg gestorven is.

Op pag. 54 van uw werk in z'n brief aan Albert Burgh, op pag. 178 en 179 en op veel plaatsen, wordt heel duidelyk gedoeld op een persoon-god. Het komt my voor dat Spinoza bleef gelooven aan iets waarvan hy zelf de onmogelykheid inzag. Dit heb ik tegen zyn ‘doordenken’. Maar ik vind hem zoo moedig en eerlyk, dat ik 't toeschryf aan tydgebrek, niet aan lafheid of valsheid.

Alle dingen bestaan uit de som van hare eigenschappen.

God bestaat uit de som der eigenschappen a, b, c, d, enz.

Maar, eilieve, de eigenschap a kan hy niet bezitten, laat ons die aftrekken van 't geheel. Goed.

En b ... idem.

En c ... idem.

En d ... idem.

Kortom, na 't heele alfabet te hebben afgetrokken, sterft Spinoza. En hy had geen tyd voor deze conclusie:

‘Na 't wegcyferen van al de eigenschappen die god zouden daarstellen, blyft er over ... geen god.’

Een schip bestaat uit romp, staand want en loopend want.

Ziedaar een schip onttakeld. Het loopend want is er afgenomen: rest... iets.

Neem 't staand want er uit: rest... iets.

En redeneer den romp weg: rest... niets.

Is 't niet zoo?

Zoodra ik wat loisir heb lees ik uw Spinoza weer, en anders. Nu geldt myn indruk nog niet. Ik lees heel moeielyk, en dat wordt hoe langer hoe erger.

Maar wel heeft 't my getroffen, dat Spinoza eene eigenaardigheid heeft in uitdrukking, die ik weervind by mezelf. Soms is dit letterlyk, vooral waar-i beelden gebruikt. Zyn zoeken naar waarheid door 't overbrengen van abstracte begrippen in

meetkunstige voorstellingen, begryp ik zoo goed. Niet als verdienste (daar is 't te nietig voor), maar als bydrage tot de gelykheid in soort van redenering, maak ik de opmerking, dat ik in 1842 iets wat ik nu petitio... actionis noemen zal, kwalificeerde als hy: 't smeden van een hamer om te kunnen smeden. Zeker ben ik van Spinoza's familie...

> en heb ik vaders neus niet regt,
> 'k heb toch een hart als hy.

Och, m'n heele omhaal over zyn blyven hangen aan god had ik immers kunnen sparen. Gy zelf zegt het, pag. 135. Maar ik vraag u dit: geeft het noemen van god alleen aanleiding tot verwarring? Of is 't niet duidelyk hier en daar een blyk dat Spinoza zelf nog in de war was? Ik geloof dit laaste, en daarin vind ik gaping of stilstand in zyn doordenken.

Beminnelyk is hy! (mooi... na gezegd te hebben dat ik van z'n familie ben!) Ik ben naar de houtmarkt geloopen. Och, daar liep alles heen en weer als in Nahum II v. 4^{b}.

> [‘Zy loopen door elkander henen als de bliksemen.’]

Niemand dacht aan hèm. Als ik in den Haag kom, ga ik daar ook ter beevaart naar de huizen waar hy woonde.

Ik heb Meyer gezegd, dat gy uw lezing over de metselary etc. by hem wilt uitgeven. Natuurlyk wil hy dat gaarne doen. Maar ik heb u iets te zeggen over maconnerie. Myn walg van dien boel is zoo groot als 'n walg wezen kan. Dat hoef ik niet te verzekeren. Ja grooter nog dan de uwe kan zyn, niet wyl ik er meer van weet dan gy - dat is zoo niet - neen, maar omdat ik er meer van bywoonde By gelyk oordeel heb ik nog meer indruk. De metselaars ‘cant’ beleedigde myn smaak zoo dikwyls.

Hoe vindt ge nu den overgang als ik zeg: dat ik hecht aan maçonnerie, dat ik er heil van wacht, dat ze volgens my geheel in de natuur ligt (ja, dat ligt alles!) dat ze een geneesmiddel aanbiedt - en 't eenige! - tegen alle maatschappelyke kwalen! Nu, dit alles beweer ik. En ik wil er gaarne met u over spreken of schryven. *De* maçonnerie, welker geschiedenis gy naspoort, is een verrotte boel. Maar 't grondidee is zoo oud als zwakte aan één kant, en onwettig of onzedelyk gezag aan de andere zy, dat is zoo oud als 't menselyk geslacht. De dieren die hun indrukken niet regelen tot gedachten, hebben geen maçonnerie, maar een der eerste gevolgen van 't wel regelen dier indrukken is zamenwerken. Zoodra ik werken kan, wil ik proberen die natuurlyke wyze van werken inte-

voeren eenige gelykgezinden. Als ik slaag zal 't ontaarden. Welnu, dan zullen er buiten dat verbond zyn, die als gy nu van de oude vrymetselary zeggen: 't Is een verrotte boel, pereat! Dat is goed. Maar d'ici-là, is er veel te doen.

Gut ik begryp *niks* van uw ‘tot zoover is alles juist’ op pag. 12 van uwen Jezus van N.! En ook niets van ‘de groote Paulus’ op pag. 16. Ligt het aan my?

Ja, schryven is omslagtig. Dat vind ik ook. Nu... spreken? Wanneer? Hoe? Ik kan niet in Deventer komen. Dus al die dingen maar laten liggen? Soit! Maar dit constateer ik dat ik die twee dingen niet begryp. En ‘Jezus' liefde leer’? Ik vind er noch leer in noch liefde. Ik ken noch erken liefde buiten de waarheid. Leugen geven is iets kwaads geven = haten. En leer? Lieve hemel waar is die? Of kan ik als Yankee doodle de stad niet vinden, because he saw so many houses? Nu, ik vind de stad van ‘Jezus' leer’ niet. Wel erken ik hier en daar een huis te zien. Zyn philippica tegen de professors van zyn tyd is schoon en dapper (wat 'n styl, heerlyk!) Een paar gelykenissen vind ik... lief, maar in de toepassing onjuist. Neem echter aan dat ik dit mis heb, constitueert het een leer? Over de

meeste belangryke punten van mensenpligt, mensengeluk (ja, dat is één) heeft Jezus niets gezegd, of iets zoo verwards dat het zwygen waarlyk beter zou geweest zyn.

- O Jezus was geen wetboekschryver, geen schools zedemeester, geen systeemmaker...

- Goed. Maar wat was-i dan?

Ik zeg dat de geloovers zoo dom niet waren Jezus te maken tot godszoon en wonderdoener, zonder dat blyft er waarlyk niet veel over.

De zoogenaamde moraal van 't christendom vind ik leelyk, en als ik een wonder had bygewoond, zóó dat ik niet kon denken aan goochelary of biologie of verbystering, - pour tout de bon een wonder, - dan nog zou m'n eenige indruk wezen: wat is 't jammer dat die man niet nog 'n beetje knapper is, en duidelyk spreekt over 't goede! Dàt wonder hebben de bybelmakers hem nooit laten doen. 't Is dan ook moeielyker te verzinnen dan water-wyn, of varkenswedloop!

Ja, schryven is omslagtig, en vervelend. Ik heb 'n hekel aan schryven. Als men alles toelicht, wordt men lankdradig. En korte stellingen, los neergegooid, klinken tranchant. Nu, ik meen by alles: ‘'t komt me zoo voor’ Idee XVIII, en, ergens anders: ik heb geen tyd om nederig te schynen.

Een taal-aardigheid. Dichters, kinderen en volkeren in de kindsheid scheppen beelden in de taal, en later gebruikt het volk de woorden die beeldspraak bevatten weder in eigenlyken zin. (ook dit geldt voor andere dingen dan taal, niet waar?) Nu, ik zat in een trekschuit naar Muiden en hoorde daar een schipper zeggen: ‘ik permitteerde 't niet... zoo'n jongetje op den bok... (van 'n wagen) ... 't is onverantwoordelyk... Zoo'n kind heeft nog geen vooruitzigt en geen achterdocht.’

Is dat niet aardig? Dat noem ik renaissance! Laast zag ik 'n metselaar een balk stutten met z'n rug. - Zoo gaat het in den Kreislauf! Eerst heloot, dan carriatide, dan weer heloot, enz. enz. enz. zonder eind!

Myn kleine meid noemt vomeren: uitslikken. Kan 't beter? En Eduard.... O die maakt dramas, prachtig! (Denk niet dat hy een knap kind is, hy is buitengewoon onwetend. Nonni is knapper, en toch niet buitengewoon. Er ligt misschien pretentie in myn blydschap daarover. Net of 't vreemd is dat ze niet knap zyn.) Nu, ik ben bly dat ze van waarheid houden. By de ‘mooiste’ vertelling vraagt Edu droog: is 't waar? Zoo neen, dan is hy niet te bewegen tot aandacht. Ik leer veel van die kinderen. Ik wou zoo graag

dat ge in Brussel kondet komen en daar myn troepje bezoeken. Ik durf zeggen dat er iets reins in onze woning is, en ik geloof dat gy ons zoudt liefhebben na dat bezoek.

Ik groet u en uwe vrouw hartelyk, en ook de lieve kinderen.

DOUWES DEKKER.

Ik hoef immers niet te frankeren? Ik heb waarlyk niets.

[Een paar korte briefjes aan dr. van Vloten, in vriendschappelyken toon geschreven, zal ik om hun weinig belangryken inhoud niet laten drukken. In een van die briefjes, zonder anderen datum dan ‘zondag morgen’ bedankt Dekker van Vloten voor den welwillenden moed dien hy toonde door zyn opinie over MULTATULI te uiten.
Van Vloten had hem namelyk, ik meen in eene anthologie, betiteld als ‘een slachtoffer van indisch wanbestuur en hollandsche lamlendigheid’.

En nu volgen de brieven aan Busken Huet. De beide eersten zyn uit Amsterdam geschreven, de dan volgenden uit Coblenz.

In de uitgegeven Brieven van C^{d}. Busken Huet komen ook een twintigtal voor die aan MULTATULI gericht zyn.
De allereerste is van September 1864 en blykbaar het antwoord op een vraag van Dekker. De aanleiding tot die vraag was deze.

Het was een grief voor MULTATULI dat al zyn na den Havelaar verschenen werken niet of byna niet besproken werden door de pers. (Zie o.a. over dit zwygsysteem der hollandsche bladen den in dit deel opgenomen brief van 16 Maart 1867.) Om een beoordeeling uittelokken deed MULTATULI de verschillende afleveringen der ‘Ideën’ door zyn uitgever aan ‘de Gids’ zenden; maar nummer na nummer van dit tydschrift verscheen zonder dat er van de toezending der ‘Ideen’ notitie werd genomen. ‘De redactie wil misschien wachten tot de bundel compleet is’ zeide Dek. Maar ook na het verschynen van de laatste aflevering zweeg ‘De Gids’ over de ‘Ideen’. Later werd de II^{de} bundel Ideen geopend met een herdruk van den brief aan Mevrouw P., en de uitgever ging voort de verschenen aflevering aan ‘de Gids’ te zenden. Maar nu deed ze erger dan het werk niet-beoordeelen: ze zond de vellen onder couvert, zonder een woord er aan toe te voegen aan den uitgever terug. MULTATULI was er de man niet naar om de beleediging die hierin lag niet te voelen, en blykens Huet's antwoord wilde hy van dezen iets naders hier over vernemen.
De zaak van Mevrouw P. was toen actueel, en MULTATULI'S open brief werd door het meerendeel der toenmalige heeren en dames zeer aanstootelyk gevonden. Misschien is het, naar aanleiding van Huets brief, voor den lezer van heden nuttig dit in herinnering te brengen.
In de latere drukken van de Ideen zyn de initialen

gesupprimeerd en de brief is gerigt aan Mevr. X. geb. Y. te Z.
De eerste overgeblevene brief van MULTATULI aan Huet is van eenige maanden later.]

Aan den heer C. Busken Huet

I.

Waarde heer Huet! Ik heb een mooi uitgevoerd portret en zou er u gaarne een ex. van zenden. Maar zeg my of 't u aangenaam is? En geneer u niet om neen te zeggen s.v.p.

Hartelyk gegroet van
UED. Dw. Dienaar
Douwes Dekker.
Amsterdam
Kalverstraat 246
5 febr. 65

[By de dagteekening geeft MULTATULI hier ook zyn adres aan: Kalverstraat 246. In dat huis namelyk woonde de heer Meyer, die nog altyd de Ideen uitgaf ‘voor gezamenlyke rekening’. Hy had daar, Kalverstraat 246, zyn winkel, zyn uitgeverszaak, zyn woning, hy verhuurde daar kamers, en bovendien had hy daar een zolder, die niet gebruikt werd. Toen Dek nu eens onder zorgen gebukt by hem binnenliep ... hy had eenigen tyd in het Bible-hotel in de Warmoesstraat gelogeerd, maar de eigenaar had hem, omdat hy geen wyn aan tafel dronk en zyn kamer dus voordeeliger kon worden

verhuurd, verzocht te vertrekken. ‘Of Dek nu de rekening dadelyk geheel afdeed, kwam er niet op aan, als hy maar vertrok!’ had de man gezegd... nu, toen Dek verdrietig daarover by Meyer binnenkwam, en een en ander vertelde, zonder eigenlyk op hulp te rekenen, zei deze:
- 't Is jammer dat ik je niet aan een verblyf kan helpen.
- Ja, zei Dek, kon ik maar op dien zolder van je slapen en had ik er maar een tafeltje, om aan te schryven, dan had ik althans geen zorg meer voor de logementsrekening.
Deze uiting kwam eenige leden van de Dageraad ter oore, zoo ik my niet vergis destyds een vereeniging van meest ongeletterde lieden, en waarvan Meyer toen lid of president was. MULTATULI had er een paar maal, zondags morgens, gesproken. Daar de vereeniging arm was, deed hy het zonder vergoeding. Het was dan telkens zeer vol, het publiek luisterde met vereering, en nooit was hy welsprekender dan tegenover die eenvoudige lieden, in wier midden hy gevoelde ‘dat zyn woorden op willigen bodem vielen.’
In het bestuur van die vereeniging was ook Huisman, en Christiaans, ik meen een timmerman. Toen deze en eenige andere goede menschen nu hoorden, dat MULTATULI wel op Meyer's zolder zou willen wonen, schoten zy als handwerkslieden met elkaar voor hun rekening een paar kamers van die zolder af, en die verwden ze, en plakten er papier op, en zoo maakten

zy voor Dek een paar vriendelyke vertrekjes gereed. Meyer zette er de noodzakelykste meubels in: een tafel, een paar stoelen en een bed. Dek was den koning te ryk, dat hy een plaats had waar hy zou kunnen werken, en waar niemand hem om geld zou manen! Bovendien was hy ingenomen met het zolderkamertje. Het gonsde er van het menschengewoel beneden, maar dit hinderde hem niet, en eens zeide hy tot me vol animo voor zyn werk: ‘Niet waar, wat 'n eigenaardig denkbeeld hier te zitten boven al dat gewoel op myn zolderkamertje, en dan van hier uit myn Ideen in de wereld te strooien’.
Het portret, waarover het briefje spreekt, was een steendruk, vervaardigd naar een photographie, die in het laatst van 1864 door den heer Mitkiewicz te Brussel genomen was. MULTATULI had groote plannen met dit portret en zond de hier volgende circulaire, ik meen in Februari 1865 aan al de inteekenaars op de Ideen.]

Aan de lezers myner ideën

Weldra zal de Zegelwet worden afgeschaft. Ik wenste daarvan gebruik te maken, om, door het uitgeven van een Dagblad, meer algemeen ingang te verschaffen aan de denkbeelden welke, naar ik hoop, iets zullen bydragen tot genezing van 't ‘*Contagium dat er heerst in onzen staat*.’

Ik beroep my hieromtrent op wat ik schreef, en aantoonde, in den Havelaar, in de Minnebrieven, in den Vry-Arbeid, in de Ideën.

Om een Dagblad optezetten, heb ik geld nodig en wel een aanzienlyke som. Het zou my onmogelyk zyn, in een dagelykse Courant te verdedigen wat ik voor waarheid houd, zonder zekere maat van onafhankelykheid, en die onafhankelykheid gaat verloren, als het finantiëel gedeelte van zodanige onderneming in handen is van geldschieters.

Zulke afhankelykheid is een der hoofdoorzaken waardoor onze Couranten zyn... zo-als ze zyn.

Dagelyks ontvang ik brieven van belangstellende personen, die my vragen op welke wyze men my blyken geven kan, hetzy van sympathie met myn moeielyk verleden, hetzy van belangstelling in myn persoon en tegenwoordigen arbeid, hetzy van deelneming in myn streven voor de toekomst.

Ziet-hier nu een antwoord op die vragen. Ik heb myn portret laten vervaardigen, en verzoek U dat te kopen tegen hogen prys. De som die ik zal nodig hebben om te geraken tot betrekkelyke onafhankelykheid, is groot; vooral daar ik sedert jaren gebukt ga onder allerlei moeielykheden, die niet kunnen worden weggenomen door myn aandeel in de opbrengst der Ideën, al is dan ook, *voor Holland*, de opgang van myn geschryf buitengewoon.

Ik zal elk Exemplaar myner portretten tekenen

met een spreuk of 'n gezegde uit myn werken; wie dus ongaarne een te hogen prys betaalt voor myn afbeeldsel, betale die voor myn autograaf. Of liever, men beschouwe z'n uitgaaf als een bydrage tot de betrekkelyke onafhankelykheid, waartoe ik langs dezen weg geraken wil.

Wie, om een der genoemde redenen, een portret van my verlangt, wordt uitgenodigd, in postwissel of aangetekenden brief, *tien* of *vyftig* Gulden te zenden aan mynen Uitgever, de firma R.C. MEYER, Kalverstraat 246, Amsterdam.

Voor *tien* Gulden zal een steendruk-exemplaar worden gezonden; voor *vyftig*, een photografie, beiden goed uitgevoerd, (door Mitkiewicz te Brussel.)

Ik voel my verpligt hier uitdrukkelyk te verklaren, dat ik my niet kan verbinden tot het uitvoeren van myn plan, als ik daartoe niet word in-staat gesteld door vry algeméne deelname. Zonder volkomen onafhankelykheid - en wat rust! - kan ik geen Courant uitgeven. De welwillende bestellers van myn portret zouden in dat geval hun uitgaaf moeten beschouwen als een blyk van sympathie voor myn persoon, of van enige ingenomenheid met myn werk.

En - in verband met ontstentenis van behoorlyke wetten tegen namaak - ik verzoek ieder

geen portretten van my te kopen waarop myn handschrift niet staat.
Duur?... Och, aan niemand kan deze zaak zo-veel kosten, als ze *my* kost!
MULTATULI.

[Maar zyn plan mislukte. Er werden weinig portretten besteld zoodat hy een groot aantal overhield, die hy gedeeltelyk reeds van spreuken uit zyn werken voorzien had.
Deze zaak was een bron van nieuw verdriet voor Dekker, ook omdat de wissels van Mitkiewicz, den man die in goed vertrouwen de portretten vervaardigd had, niet konden worden gehonoreerd.
MULTATULI'S stemming was bitter, en op 't eind van den II^{den} Ideën-Bundel blykt dit telkens. Zie hier twee brieven waarin hy die stemming beschryft.]

Aan den heer R.J.A. Kallenberg van den Bosch.

Waarde heer van den Bosch!
Gy zult het natuurlyk zeer vreemd gevonden hebben en misschien ondankbaar dat ik u niet heb geschreven, na 't ontvangen uwer bewyzen van welwillendheid. Ik weet dat myne vrouw geantwoord heeft, zy schreef 't my. En ik .... ik schreef niet uit verdriet. Na uw lieve assistentie hadt gy regt op een opgeruimden brief. Het tegendeel zou den schyn meebrengen of ik nog

meer vroeg. Ik wachtte van den eenen dag tot den ander of ik vrolyk schryven kon, of althans niet erg verdrietig, maar die tyd komt niet.

Als gy boos zyt over myn zwygen neem dan myn excuus aan: verdriet. Zie dat is nu juist de oorzaak dat ik zoo lang wachtte, dat ik ongaarne over dat verdriet spreek, en anders toch dan dàt heb ik niet te zeggen.

Gedurig heb ik die zinsnede in 't oor van pag. zooveel uit den brief van mevr. Pruimers, waar ik den beginnenden dag vergelyk met een sarrend spook.

Die échec met den verkoop myner portretten zal my dooden. Alles was er op berekend. Schryven voor eigen rekening, een eigen dagblad opzetten, zie, ik had met myn vrouw en kinderen kunnen zamenwonen en myn schulden betalen! En 't ergste is dat deze teleurstelling my 't werken belet, want ik heb nu niets dan bitterheid in myn ziel, en kan nu zelfs 't gewone niet doen, waarmee ik den boel zou kunnen gaande houden. 't Is met schryven van de Ideën, nu juist als met het schryven aan u. Ik kan niet van verdriet. Er is voor schryven zekere stemming noodig, zeker zelfvertrouwen, inspiratie. Ja, dat hoef ik ù niet te zeggen, nu, die stemming is bitter, die inspiratie is een vloek. Ik zeide ergens:

de sterkste uitdrukking van smart is sarkasme. Neen, ik geloof dat het ultimatum zwygen is. Wie schelden, vloeken of zelfs spotten kan, voelt nog leven en heeft nog uiting. Maar er komt een tyd van wezenloosheid.

Ik ben jaloers van een werkman die denken kan wat hy wil, en slechts moe wordt van lichamelyke vermoeienis. Och, die mislukking van de portret-historie kost my zooveel, en nu juist! Myn kinderen hebben er behoefte aan dat ik by hen ben.

Ja, ik ben moedeloos. Als ik geen opgang maakte met myn geschryf zou ik nooit op 't idee zyn gekomen daardoor invloed uitteoefenen; maar wel opgang, met zoo weinig effect.... zie dat is verraderlyk! Het aantal brieven aan myn uitgever om Ideën is legio. En ook telkens kwamen er aanvragen om myn portret (vóór 't bestond). Bovendien kreeg ik allerlei brieven met vragen hoe men my kon steunen. En nu ik, uit dit alles besluitende dat de meening goed was, à contre coeur besloot dat portret zóó aantebieden, zyn al die enthousiasten op eens dood. Daar is iets traiterigs in, en 't breekt den band dien ik meende dat er bestond tussen myn lezers en my. Wel wist ik dat de meerderheid tegen my was, maar ik had oorzaak te bouwen op de hartelykheid van de weinigen die niet tegen my waren.

Een paar staaltjes. Er bestaat hier in Amsterdam een soort Societeit ‘Indische Club’. (Ik ben er nooit geweest, omdat ik.... nu ja, om veel redenen). Geheel onverwachts, en zonder de minste aanleiding van myn kant, ontvang ik voor twee maanden een brief van die club, houdende berigt dat ik met algemeene stemmen tot eerelid was benoemd. Ik keek gek op, en bedankte beleefd. Nu moest ik toch denken dat er in die societeit geestverwanten van my waren? Zy hebben 't niet getoond, want niemand hunner heeft bygedragen tot het doel dat ik my voorstelde met de portretten. In heel Amsterdam trouwens hebben slechts 3 of 4 personen een genomen.

In Utrecht gaf men my een serenade. 't Was een onbeschryfelyke drukte. Het plein voor myn deur stond vol. Nu wist ik wel dat dit au fond niets beduidt, en dat velen leven maken om 't levenmaken, maar toch uit alles bleek sympathie. De speaker van de commissie die binnen kwam zei, wyzende op de juichende menigte: als die menschen moesten kiezen voor de kamers....

Och, ik ben er misselyk van! Waar zou 't heen als ik ging uitweiden over al de décepties. Ook zou 't by 't aanhalen van voorbeelden schynen of ik van zulke voorbeelden hoofdzaak maakte. Neen, 't is de geest van 't geheel, en op den

duur knakt dit. Want men verliest het zelfvertrouwen en zou op 't laatst niet meer durven concluderen dat 2 × 2 = 4 is.

In plaats van werken, peins ik. En dat peinzen maakt me moe. Ja, als ik met vrouw en kinderen naar Amerika kon, of Sydney, om daar knecht te zyn, ik ging. Ik ben moe van den stryd op een terrein waar ik niet thuis ben. Als er zooveel zamenwerking ten goede was als nu door apathieke eenstemmigheid ten kwade, dan was er veel anders.

Misschien dat myn bui weer over gaat, dat ik weer moed schep;

[het vervolg Van dezen brief ontbreekt.]

II.

Amsterdam, 27 Mei 1865.

Waarde van den Bosch, Uw brief is zoo schoon, en ik heb moeite om te antwoorden juist omdat ik er zoo van getroffen ben. Gy hebt my de bitterheid van myn vorigen vergeven, en 't stuit my u weder zoo verdrietig te schryven.

Toch kan ik niet anders. En dat ik niet eer antwoordde had zyn reden. Vandaag vervalt weer een wissel. Met angst zie ik den man te gemoet. In die spanning was ik de laatste dagen. U schryvende had het (voor my zelf) den schyn

gehad alsof ik daarin op nieuw hulp vraagde. Nu is de dag daar, en dus voor die veronderstelling te laat.

Ja, uw brief is zeer schoon, en 't heeft altyd iets moeielyks zulk een innigheid te moeten beantwoorden met bedanken. Want bedanken moet ik. Niet omdat ik niet graag wilde, maar 't kan niet, en het baat my niet. De hartelyke toon van uw aanbod, en de beschryving van myn verblyf, zooals 't by u zou kunnen wezen, trekt my aan. O, ik wilde zoo graag. Maar zooals gy 't beschryft, zou 't niet kunnen wezen, want ik neem al myn zorgen mee, in- en uitwendig, en in plaats van rust by u te vinden, zou ik verdrietig rondloopen op de hei, zooals ik nu hier rondloop in afgelegen buurten. Nu, sommige dingen ontberende, strookt die ontbering ten minste met myn stemming als ik aan thuis denk. By u 't goed hebbende zou 't my doen stikken. Maar hoe beter ik 't had, hoe liever, als my dat in staat stelde om voor thuis te *werken*. Nu, dàt zou toch niet, want by de meeste kalmte wat myn uiterlyke existentie aangaat, is 't werken my onmogelyk door de ontstemming van myn gemoed.

Ik zal trachten dit zoo kalm mogelyk uit te leggen. Zoo kalm mogelyk.... want ik ben gejaagd en zenuwachtig en ik heb geestkracht

noodig om nu bedaard aan u te schryven. Die crediteur uit Brussel schreef me: ‘nous espérons que cette fois vous ferez honneur à votre signaturen.’ Faire honneur! Dat klinkt my sedert dagen in 't oor, en ik verzeker u dat ik nu en dan vreesde krankzinnig te worden. Faire honneur! Dus 't tegendeel is schande. O god, dat is my zoo vreesselyk. Ik moest er nu sedert vyf jaar aan gewend zyn.... ik zit te beven als de eerste maal toen ik niet betalen kon wat ik schuldig was. Maar ik zal u uitleggen waarom ik op 't oogenblik niet werken kan.

Ik was vroeger goed en zelfs goedig. Sedert den laatsten tyd voel ik my niet goed. Ik betrap my op nydigheid, wreedheid. Ik voel wrok. En al zou die wrok weggaan als ik de magt had dien bot te vieren, *nu* voel ik zoo. Welnu, daarom kan ik niet werken. Ik ben in een stemming om my te verheugen over ongeluk, in plaats van deugdzaam te zyn, d.i. lust hebben in 't geven van genot. Ik ben de inspiratie van 't goede kwyt, en dit ontneemt my geheel wat voor talent doorging. Als men myn streven godsdienst noemen kon zou ik zeggen dat ik 't *geloof* had verloren. Ja, zoo is het. Ik geloof niet meer dat ik goed ben, en dat wantrouwen ontneemt mv de kracht het te zyn.

Denk niet dat ik frases schryf. Als ik u al de lelyke indrukken kon vertellen die ik hoe langer hoe meer onderga, zoudt ge zien dat het waar is. 't Wordt een monomanie.

Nu, vroeger was dat anders, ik meende 't goed, en myn indrukken waren prime sautier-goed. Nu zou ik, god beter 't! moeten redeneren om geen kwaad te doen. Ik zal weldra principes noodig hebben!

En hieraan heeft die portret-historie veel kwaad gedaan. Gy zegt 't is pligt zich over zulke décepties heen te zetten. Ja, als 't een déceptie was zonder verdere strekking. Verbeeld u dat alle portretten terstond waren genomen, en dat de opbrengst door een ongeluk ware verloren gegaan. Dit was een verlies van betrekkelyk weinig belang geweest. Maar de loop dier zaak heeft my 't vertrouwen benomen, en dat breekt my. Ik heb geen élan meer.

Ik weet dat men my de eer aandoet van algemeene critiek. Ieder is voor of tegen my. Weinigen zyn onverschillig. Tegenzin, haat, laster etc. waren my in zooverre welkom, als ik meenen kon dat daartegenover in even groote mate belangstelling bestond. Voor en aan die belangstellenden schreef ik. En waarlyk, de blyken die ik ontving waren zoo vele, en zoo (schynbaar)

overtuigend, dat ik regt had daarop te rekenen. Die blyken liepen in 't gekke, dit weet ik wel, maar ik beoordeel ze nu niet, ik constateer maar.

De afloop van myn poging met de portretten, doet me nu vragen of dat alles valsheid was? Nu, opzettelyke valsheid kan 't niet wezen - dat zou te systematiek zyn - maar lydelyke lauwe, onopregtheid is 't toch wel. En dan blykt er altans, dat die zoogenaamde aanhangers my nooit begrepen hebben, en dat myn opgang moet worden toegeschreven aan dingen, waarop ik geen prys stel en die ik - regt uit gezegd - veracht. Dat zoogenaamde talent van schryven is iets gemeens, geloof my. Ik heb 't herhaaldelyk gezegd, en men meent dat het boutades zyn. Ik verzeker u dat ik 't zoo voel. Ik kan 't niet juister uitdrukken dan dat een waardige vrouw zou merken dat men haar in de hoogte stak om eigenschappen, die thuis-hooren by courtisanes.

Uit alles blykt nu dat men my altyd door, voor zoo iets gemeens heeft aangezien. Zelden ben ik boos geworden over tegenstand of laster. Maar wel ben ik nu gekrenkt over de verlaging die my te beurt valt van hen die aan myn kant heetten te zyn.

Ik heb een zucht om zoo juist mogelyk te zeggen wat ik meen (dat zegt een leugenaar ook,

dat weet ik wel... in godsnaam!) Nu, dit deed ik ook in de beschryving van Havelaar's karakter. Men vond het goede wat ik daar noemde verwaand. Ik dacht de waarheid te zeggen. Nu daarin staat het dat ik niet spreken kan *als ik voel niet begrepen ie worden*. Dit nu is 't geval geworden, na die portretzaak, vooral wanneer ik 't in verband breng met de geheele ervaring sedert vyf jaren. Eerst nu recapituleer ik, en zie in dat ik voor niemendal heb gewurmd.

De aantooning daarvan zou curieus zyn. Kort voorgesteld is de zaak aldus:

Ik offerde my op aan *a*, en zeide *a*.

9/10 riepen: je liegt, je bent een schelm, 't is niet *a*, maar x....

1/10 (pretense aanhangers) zeiden: ja, je hebt wel gelyk, 't is... z!

Die 9/10 hinderden my niet. Maar de grief dat die 1/10 my niet hebben verstaan, heeft my geknakt.

De openbare mededeeling van al de bewyzen hoe men my verkeerd heeft verstaan zou dan nuttig zyn? Waarachtig niet! Ik zou't zoo ‘mooi’ schryven dat ze op nieuw onder toejuiching zouden roepen: *z*.

Ik verklaar my onbekwaam om myn zaak duidelyk te maken aan 't gros van myn lezers. En de weinigen die (als gy!) opregt zyn met hun

instemming, kunnen natuurlyk niet helpen. Voor vier, vyfhonderd ware 't een ligte taak geweest.

Liefde = zucht tot eenzyn, tot aanhechten, tot mededeelen. Niet uiten, niet spreken, niets te zeggen te hebben is gebrek aan affiniteit, repulsie, haat. Ziedaar hoe myn ontdekking, dat ik niet goedig voel, my 't schryven belet, en waarom ik niet goedig voel heb ik u nu uitgelegd.

Denk niet dat dit systeemmakery is. Ik maak geen systemen. Ik merk op, en tracht après coup uit te leggen.

En dit staat in nauw verband met uw hartelyk voorstel. Ik zou myn verdrietige stemming meebrengen en leegloopen. By u op Laanzicht zou ik boos zyn op myn lezers, even goed als nu hier. Gy zoudt een hekel aan my krygen en denken ‘waarom werkt hy niet! Zyn huisgezin lydt gebrek, en hy doet niets.’

Myn entourage hier is niet zoo slecht. Ik ben gewoonlyk alleen. Dit klinkt hoogmoedig, maar ik meen 't niet hoogmoedig. Ik ben liever alleen, dan omtegaan met onverschilligen. Vroeger was dit zoo niet, maar ik heb den laatsten tyd veel menschen gebrusqueerd, wier praatjes my verveelden. Dit werd verkeerd uitgelegd alsof ik zulken omgang te nietig vond. Dat was niet waar. Ik vind juist niets vervelender dan altyd

zoogenaamd belangryke gesprekken, vooral als 't for show is, uithangbordig. Maar ik houd van opregtheid, en daaraan hapert het gewoonlyk. Iemand die zich zelf voor waarheidlievend houdt, en geen feit anders zal voorstellen dan 't is, liegt toch gedurig zoodra er principes of meeningen in 't spel zyn, en dat verveelt me. De leugen is modern geworden als de theologie. Men zegt niet meer: ik geloof dàt, dàt en dàt als men 't niet gelooft; men zegt: ik geloof 't niet! (opregt) maar handelt andersom (vals).

Ik spreek dus byna niemand. Alleen myn nichtje, een dochter van myn overleden zuster, zoekt my om de 3, 4 dagen op. Ook haar broer, als hy in stad is, maar sedert een jaar is hy te Utrecht op de polytechnische school. De conversatie met d'Ablaing bepaalt zich tot 'n knik in 't voorbygaan.

Correspondentie heb ik nagenoeg niet. Vroeger ontving ik veel brieven, maar ze verveelden my door de onopregtheid. Weer niet om bepaalde leugens, maar dat eeuwige anders zeggen, dan doen. Ik ben misselyk van die soort van geestverwanten. Niet waar, heb ik geen regt boos te worden op hen die my overladen met betuigingen van ongevraagde sympathie, als er toch later blykt dat het niets om 't lyfheeft? Dan is 't immers

maar behoefte om een praatje te maken, en aan zichzelf een certificaat uittereiken van medewerking, zonder 't toonen van de inspanning die tot dat meewerken vereischt wordt. 't Is al te goedkoop.

Buiten myn brieven naar huis, meestal niets inhoudende dan 't verzoek om toch moed te houden, schryf ik tegenwoordig alleen aan een meisje dat te Arnhem is; secondante op de kweekschool van onderwyzeressen. Ze is hartelyk en moedig. Haar vader is majoor, en stipt genomen, zou zy niet in een betrekking behoeven te zyn, maar daar ik invloed op haar had, heb ik er op aangedrongen. Eerst is zy te Genève geweest en heeft zich genoeg geoefend om gouvernante te worden by eene familie in Frankryk. Maar ze was liever in Holland en is nu, na een tydje by myn vrouw geweest te zyn, geplaatst te Arnhem. ‘By myn vrouw’ wil zeggen dat ze voor haar eigen geld een kamer bewoonde in 't zelfde huis, want van ‘logeren’ by ons kan geen sprake zyn. Ik stel belang in haar mededeelingen over 't onderwys en de inrigting. Veel dingen zyn pitoyable. Maar dat vond ik in wat ze my schreef van Genève ook.

By zoo weinig omgang, zyn 't dus hier niet uitwendige omstandigheden die my 't werken beletten. Integendeel, myn inwendige verdrietelykheden gelykstaande, zyn er uiterlyke dingen die

my by u moeielyker vallen zouden dan hier. Ik zou niet gaarne de bezoeken die ik vandaag of maandag over dien wissel wacht, by u afwachten. Ik zou een blaam van insoliditeit over uw huis brengen. Armoede is onfatsoenlyk, dat is zoo. Ik zeg dit niet als sarcasme, maar als waarheid. Wie z'n wissels of rekeningen niet betaalt, is indedaad gedégradeerd. Men voelt, spreekt of loopt anders. O, 't is verschrikkelyk. En er is nog meer. Telkens zou 't u blyken dat ik - ook in betrekkelyke kleinigheden - verlegen zat. Gy zoudt willen helpen, en weldra zou ik geheel ten uwen laste komen. Namen wy ons voor dat niet te doen, dan zou ik myn moeielykheden moeten wegstoppen, (wat niet eens altyd mogelyk is). Daarin zou dan een gekunsteldheid ontstaan die ... och, 't kan niet!

Daar zyn ze geweest met den wissel. Nu kan ik u niet meer schryven. Maar dit wilde ik u nog zeggen, dat ik zoo gaarne eens wilde komen voor genoegen, zoodra ik 't niet geheel en al hoef te doen uit nood.

Ik heb geantwoord: maandag! Zoo'n wissel is net een nyptang.

Toen ik dezen brief begon, had ik moeite om te denken aan wat ik schreef. Gaandeweg leidde 't schryven my af, maar nu is dat spook teruggekomen. 't Is een ware pyniging.

Denk toch vooral dat ik uw aanbod weet te waarderen. Juist omdat ik zoo let op zeggen en niet doen. Gy zyt een van de zeer weinigen die wel doen wat ze zeggen. Als ik in gemoede meen dat gy my wat kunt helpen dan durf ik het u te vragen. Maar ziet ge 't moet niet in een put vallen. Ikzelf moet raad schaffen, al heb ik dan ook hulp noodig tot de uitvoering, maar 't moet niet alleen hulp van buiten zyn, niet waar? Ik moet dan toch ook inzien dat het baat, en dat ik aan 't werk kan komen.

Ik neem uw vriendschap heel ernstig aan, en zal die beantwoorden en er op vertrouwen. Ik zend uwen heerlyken brief aan myn vrouw. Dat zal haar goeddoen.

Na hartelyke groeten ben ik met achting en vriendschap.

t.a.v.

DOUWES DEKKER.

[Op de laatste bladzyde van den II^{den} Bundel Ideen verhaalt MULTATULI hoe hy in den schouwburg van Duport, waar het duitsche gezelschap van Souvlet toen speelde, een paar heeren een oorveeg gaf, omdat ze zaten te schimpen op eene actrice wier zoon zich by hem beklaagde. Ik weet niet of het gezelschap dien avond ‘Fortunio's lied’ speelde. Wel weet ik dat ze dat in dien tyd dikwyls gaven, en dat Dekker het gaarne zag.

Op den bewusten avond was hy geirriteerd. De menschen op de bank achter hem bespotten de actrice die de hoofdrol vervulde, omdat ze wat oud was voor haar rol. De zoon der actrice merkte het en zei:
- He, mynheer, wat schimpen ze daar achter ons!
- Ja, m'n jongen, dat heb ik ook gehoord en 't zit me tot hier...
Hy wees daarby op zyn keel.
Het geschimp hield aan. De vertooning was in vollen gang; Dek stond op, keerde zich om, en gaf den ‘heer’ een klap in 't gezicht. Het publiek en hy die de klap had gekregen stoof achteruit. Na een poosje verbluftheid kwam er een vriend van den schimper naar voren, en zei, stamelend van drift: Doe dat my eens als je durft! Dekker gaf toen ook hem een oorveeg. Opnieuw stoof alles terug en niemand zei iets. Intusschen was het scherm gevallen. Dek nam zyn kaartje uit den zak, gaf zyn adres en noodigde de heeren uit hem te komen opzoeken als ze voldoening verlangden. Daarop verliet hy de zaal. De volgende dagen wachtte hy die menschen te vergeefs.
Maar maanden later kreeg hy een dagvaarding voor het gerecht. Hy wilde juist op reis gaan, besloot nu evenwel later te gaan om op het bepaalde uur aan de rechtbank te zyn. Hy moest daar wachten, een uur, twee uur, nog langer. Toen werd hy boos wyl men hem zoo lang wachten liet, en liep weg. Het gevolg was dat hy by verstek werd veroordeeld tot twee maanden gevangenis en fl. 50 boete. Ik verhaal dit alles

daar het niet zonder invloed is geweest op de verdere gebeurtenissen.]

Aan den heer C. Busken Huet.

II.

[Van dezen brief heb ik het origineel niet, alleen een copy van den heer Gideon Huet]

Waarde heer Huet, Hierby een bloemlezing (in twe kleuren, zegt de uitgever, mal genoeg. Ik geloof dat er meer kleuren in zyn.)

Zeg me eens of uw idee altyd is dat ik na den Havelaar niets dan duisternis heb voortgebracht? Ik denk er beter over, maar ben niets boos over uw opinie. Och, die schryvery!

En wilt ge my zeggen tot hoever gy de Ideen hebt? Sedert maanden was ik in de war met het verzenden der present exx.

Hartelyk gegroet,
t.à.v.
DOUWES DEKKER.

1 Nov. 65.

Dat stuk van Ds. Pierson heb ik ingezien. Gelezen nog niet. En... en... voor ik 't beoordeel....

- Moet je 't lezen, zegt ge?

- Ja, en weten hoeveel geld hy in kas heeft. Il faut juger des principes d'après le bien-être. 't Is bar, maar 't is zo!

Lulli de componist was ziek en had absolutie nodig. De pastoor gaf ze hem, op conditie dat i z'n laaste opera zou verbranden.

Om den wille der zaligheid verbrandde Lulli z'n laaste opera.

Maar... hy herstelde! Toen steeg de opera, en de uitgestelde zaligheid daalde in waarde.

Een vriend verweet hem z'n voorbarigheid.

- Chut... chut! Ik hield er kopy van.

Moraal:

Eer men iemand 't verbranden van z'n opera toerekent als verdienste, blyke er eerst of i daarvan kopy had.

Dat ik zo bitter ben is omdat ik 't verduiveld moeielyk heb. Hartelyk gegroet.

[De heer G. Huet teekende by zyn afschrift aan dat het bedoelde geschrift van Ds. A. Pierson waarschynlyk was: ‘Aan myne laatste gemeentes (Arnhem 1865). In dat jaar nam Ds. Pierson zyn ontslag als predikant der Waalsche gemeente te Rotterdam.
Dat MULTATULI na den Havelaar niets dan duisternis had voortgebracht, had Huet geschreven in ‘de Gids’ van January 1864. Hy sprak daar over een geschrift van zekeren Harthoorn, en zegt dan woordelyk:

Het is in zekeren zin een ‘Max Havelaar’ op missionair gebied. De heer Douwes Dekker is voor de vaderlandsche letteren eene teleurstelling geweest. Op zyn schitterend vuurwerk is een dikke duisternis gevolgd...’

En verder: ‘De heer Harthoorn mist de zeldzame talenten die het aanzyn gegeven hebben aan den roman van Saïdja, aan de toespraak tot de hoofden van Lebak, aan den onsterfelyken Droogstoppel. Doch hem staat voor het minst, en reeds in zichzelf is dit een waarborg voor de toekomst, geen buitensporig zelfgevoel in den weg. Zyn eersteling getuigt dat hy als een goed soldaat der litteratuur weet weg te duiken achter zyn onderwerp. Nergens ontploft by hem de personaliteit des gekrenkten.’ De ‘bloemlezing’ waarvan in den brief sprake is, was een in dien tyd (1865) door den heer Meyer keurig uitgegeven boekje. ‘In twee kleuren’, d.w.z. met gekleurde randversieringen en arabesken. MULTATULI zelf had den inhoud byeengezocht; hy corrigeerde de proeven met de grootste nauwgezetheid, en besteedde er veel zorg aan. Hy was zeer ingenomen met het boekje en met buitengewone vrygevigheid zond hy het aan vrienden, kennissen, en halve bekenden cadeau. Hy meende dat men er mee ingenomen zou zyn, en dat het de beste reclame was voor zyn ‘Ideen’. Die bloemlezing, aan de bewerking waarvan hy veel tyd en inspanning had besteed, bracht hem niet alleen geen geldelyk voordeel (wyl hy er geen honorarium voor

ontving) maar verhoogde zelfs niet weinig zyn debet tegenover zyn uitgever, daar hy al de ten geschenke gegeven exemplaren moest betalen.

Als curiositeit deel ik nog mede, dat toen MULTATULI aan den uitgever van den Max Havelaar, de Ruyter, diens toestemming verzocht om in de bloemlezing een en ander uit zyn Havelaar op te nemen, hem dit geweigerd werd.]

III.

Coblenz, 6 July 1866.

[Aan dezen brief moet een andere van 1, 2 Juli zyn voorafgegaan, zooals uit den brief van Busken Huet aan Dekker van 4 July blykt; maar die is niet in myn bezit.
Daar ik tydens het schryven dezer brieven by Dekker was - na myn verblyf in Geneve en Frankryk had ik MULTATULI in 't laatst van 1864 te Brussel by Tine aan huis weergezien, en na velerlei wederwaardigheden waren wy in July 1866 te zamen te Coblenz - vroeg ik hem naar zyn relatie tot Huet. Volgens myn aanteekeningen antwoordde hy toen ongeveer:
‘Intiem ken ik Huet niet, maar als publiek persoon heb ik achting voor hem. Hy is betrekkelyk aan onzen kant, denk maar aan zyn kritiek op Zaalbergs “Biddende Jezus”. Om een en ander zond ik hem myn portret en later ook de bloemlezing. Dat was toevallig kort nadat hy dat beruchte Gids-artikel geschreven had, je weet, waarin hy koningin Sophie en haar hofdames

sprekend opvoerde; het was geloof ik om een almanak uit te kleeden. Dat is hem toen heel kwalyk genomen. Hy is uit de redactie van de Gids moeten gaan, enfin, een heele storm in een glas water! Nu, ik wist dat wel, en als je 't me vraagt, vind ik het ook niet kiesch om de koningin sprekend intevoeren, maar ik vond het ook weer niet meer dan een kleine taktelоosheid, en nam het niet hoog. Maar daar hy by veel menschen om dat artikel in de ban was, scheen hy voor die toezending gevoeliger dan-i zeker anders geweest zou zyn. Althans hy kwam by me, by Meyer, op m'n zolderkamertje en bedankte my en zei zoo iets als: Jy hebt me dus niet in den ban gedaan! waaruit my z'n gevoeligheid bleek. Nu dat gaf een soort toenadering. Ik houd hem daarby voor een flink, degelyk man en het is daarom dat ik my nu met eenig vertrouwen aan hem wend.']

Waarde heer Huet!

Hartelyk dank en voor de hulp en voor den spoed. Waarachtig, 't was nodig.

Myn vrouw ontving in 't laast van de vorige maand eene uitnoodiging van een vriendin om met de kleine meid in Italie te komen. Sedert eenigen tyd hadden wy afgesproken dat zy om de moeielykheden waarin wy zoo lang reeds verkeren en waaruit ik tot nog toe geen kans zag ons te redden, haar eigen gang zou gaan

in geval er iets voorkwam dat leiden kon tot verbetering. Daarom, en zooals ze schryft, om my agitaties te besparen, deelde ze my 't voorstel harer vriendin niet mede voor 't kon worden aangenomen door de mogelykheid om myn zoontje mee te nemen. In den vry haastig geschreven brief, waarin ze my die zaak meldt, noemt ze den heer Potgieter als de persoon door wiens bemiddeling... och, ze schryft haastig en slordig zooals te begrypen is na veel spanning en verdriet en by de onrust van zoo'n onverwacht vertrek. Ik vertaalde ‘Potgieter’ in Huet, en 't schynt dat ik redelyk goed vertaald heb. (Mag ik u haar brief ter lezing aanbieden. Hy gaat hierby. Hy teekent de positie.)

Gy hebt de goedheid u naar myn doel, myn plannen te informeeren. Ik ben zoo arm dat ik inderdaad geen ander plan vormen kan dan 't zoeken naar een beetje loisir om aan 't werk te komen. Sedert lang leef ik letterlyk by den dag, ja dikwyls by 't uur. Ik kan my moeielyk zetten tot arbeid, daar ik gedurig in onzekerheid ben of ik morgen zal kunnen voortzetten wat ik vandaag aanving.

Ik pomp om boven water te blyven en stel dus geen koers. Ja, was ik zóóver!

Maar even erg of erger dan die vervelende

zorg voor 't direct noodige, drukte my de toestand myner vrouw en kinderen. Neen, myn eigen nood was erger, want zie als ik een tydje zeker ware geweest van dak en voedsel, dan ware ook hun nood weldra verminderd. Hun nood was verdriet alleen, de myne verdriet en onmagt. Maar hoe dit zy, ik wachtte! 't Getal keeren, dat ik in Holland ben teleurgesteld is legio (te beginnen met de infernale knak die prof. Veth me gaf, door my zes maanden schuldenmakend te doen wachten op 't ‘adres aan de natie’, dat door hem geredigeerd was, maar nooit verscheen). Ik wachtte dan op dit, dan op dat, en raakte hoe langer hoe meer achteruit. Al had men zich van onderscheiden kanten 't consigne gegeven om my te smoren, 't kon niet beter aangelegd zyn.

Nu, myne vrouw moest vlugten uit Brussel.

[Kort na het verschynen van den ‘Max Havelaar’ was Tine, zooals de lezers dezer brieven kunnen weten, naar Brussel gaan wonen. Langzamerhand was zy daar in schulden gekomen, vooral de laatste tyd werd zeer moeielyk voor haar. Ik vind een paar brieven van haar, zonder datum wel is waar, maar die ik, wyl daarin sprake is van Mitkiewicz en van Nonnie's verjaardag, rangschik in Mei en Juni 1865.

Van Mevr. Douwes Dekker - Van Wynbergen.

I.

Maandag avond.

Beste arme Dek! Tegelyk met je brief kreeg ik bezoek van een der heeren Mitkiewicz. Je begrypt hoe ik me voelde, doch ik was heel bedaard. Hy vroeg me of er voor 't einde van de maand nog niet wat betaald kon worden van den vorigen wissel. Hy scheen nog niet te weten de andere geprotesteerd was en ik zeide 't niet. Wel dat ik niets geven kon, dat ik niet de minste waarde had en dat als er maar tyd was, jy 't wel in orde zou brengen. Hy zei niet te weten hoe 't te moeten schipperen. Zou je niet kunnen proponeren om andere arrangementen te maken, dat het je zoo tegen was geloopen met den verkoop, of zal ik 't gaan zeggen? O 't is een fataal iets! Nu is het acht uur, ik heb niets meer vernomen, ik schrik voor den dag van morgen. De kinderen zyn wel. Edu en Non zyn lief, ja wel breekt 't hart. Ik weet niet wat aan te vangen. Ik zou wel met de kinderen naar Indië willen misschien zou daar alles goed gaan. God, ik weet niet hoe 't loopen moet. 30 Juny voor beneden 800 fr., arme Dek!

II.

Dingsdag avond.

Beste Dek! Deze dag is voorbygegaan zonder dat ik lastig gevallen ben, je begrypt by ieder geritsel klopte

myn hart van angst, in die zenuwachtige stemming heb ik den ganschen dag doorgebragt met een hemd van jou die je niet meer droeg voor Edu te fabriceeren. ik zal dat hemdje er dikwyls op aanzien.

Arme Dek wat zult ge tobben. Och ik vind 't lot ons al te zwaar vervolgt. Dek je moet maar niet de moed opgeven, hoewel ik begryp hoe moeielyk 't is, ik weet niet wat te doen, hoewel ik veel denk, alles zou me doen besluiten om uit die fatale positie uit te komen, ik zou wel naar Engeland willen gaan omdat men daar niet vervolgd kan worden. Wat is geld veel waard, eenige duizende en veel viel zoo maar weg wat nu zoo drukkend is. Wat zal ik bly zyn als de lieve Non zich met haar viool onafhankelyk kan maken, 't Zou zoo bitter jammer zyn als 't kind 't nu niet voort kon zetten, ze begint nu juist er idee van te krygen. Ik ben nog nooit zoo angstig en bezorgd geweest als nu. 't Hart wordt me toegeknepen kassian kassian! En de lieve kinderen zyn zoo onbezorgd gelukkig! 't Is donderdag Non haar verjaardag, 't kind droomt er van. Al kan ik niets koopen, ik zal haar toch wat geven, ik zal schommelen zoolang ik wat heb. By alles noemt het donderdag. ‘Denk aan overmorgen.’ 't Zyn beste lieve jongens met hun defautjes er by. Alles doet zeer, ik kreeg daar een bezoek van de ouders van Willème [de huiseigenaar] om afscheid te nemen. Zy gaan morgen weg; die menschen zyn 75 en 80 jaar en roemen 't leven en voelen zich nog zoo jeugdig en gelukkig. De oude vrouw loopt nog als een kiewiet en

zoo regt dat menig jong meisje er een voorbeeld aan mogt nemen. Och, ik weet ook niet waarom ik dit alles schryf. Je stemming is er zeker niet naar enfin de myne is er ook niet toe.'

III.

Beste Dek. Dank je hartelyk voor de 10 gulden. Ik was ook regt bly dat je weer wat hoop hebt, dan zal ik 't ook maar weer hebben. Ik weet niet goed wat ik je gister schreef maar ik was zoo erg neergeslagen en droevig, doch nu weer wat beter door je brief.

[Dien brief heb ik niet.]

Verbeeldje Edu is vandaag by den heer Salvador. Hy is naar Waterloo met hem. Edu had er dolle pret in. Ik ben den ganschen dag gejaagd geweest en zal dol bly zyn als hy thuis komt. Hy ging van den morgen al om half acht er naar toe. Non zei, ze zou ook wel naar Waterloo hebben willen gaan, want 'het was toch heel prettig een vreemd land te zien.'

Och dek zou je werklyk hoop hebben, ik hoop 't dol, die angst voor die wissel is erg. Ik weet geen raad, hoe alles nog gaat als 't gaat is my een raadsel. Ik begryp het zelve niet, en als men my 't van ene ander vertelde, zou ik 't niet eens gelooven, maar 't zyn ook de laatste loodjes. De bakker wordt lastig. De slager is een afschuwelyke rekening en die houdt zich maar stil. Mogt het zyn dat er uitkomst kwam zou 't een zegen zyn. Arme dek. Als je geld kon krygen zou

't dan nog kunnen gered worden? Kassian. Als hier beneden niet betaald wordt moet ik weg voor dien tyd. Misschien komt alles nog teregt. God geve, 't is al te bitter.

Dek ik hoop altyd nog je wat bedenken kunt. Kan Meyer niets doen? Och, och, ik heb bitter met je te doen. Ja, dien brief van den heer B. is heel lief, maar een paar duizend gulden was beter. Dag beste Dek. ik ben moe en jy niet minder, die arme kinderen, ik zie ze met deernis aan. Tot nog toe zyn ze niet ongelukkig. Edu heeft van de week drie kiezen gewisseld. Hy houdt zoo van me 't is een beste man en Non ook 't is myn hartje. dag Dek.

Het accept van 800 franken schuld aan den huiseigenaar waarvoor Tine zoo in zorg was is betaald, en ook nog een paar volgende accepten, maar in 't voorjaar van 1866 kon de achterstallige schuld niet worden aangezuiverd en daags voor den vervaldag vluchtte Tine met haar dochtertje naar Amsterdam. Eduard was daar sinds maanden by een bevriende familie opgenomen, en Tine zag hem in Amsterdam weer. Het is van deze vlucht dat Dek in zyn brief aan Huet spreekt.

Ik wil hier tusschen iets verhalen over de betaling van een der laatste accepten. Den datum weet ik niet, ik gis dat het 't najaar was van 1865. Er moest weer zulk een accept vervallen en Dek pynigde zich af, zoe-

kende naar een middel om aan zyn verplichtingen te voldoen. Hy woonde op zyn zolderkamertje, en om uit te gaan of thuis te komen moest hy door den winkel en langs het kantoortje van den heer Meyer gaan. Pratenderwys had Dek hem gezegd dat dan en dan een wissel te Brussel verviel. Maar Meyer had het onderwerp laten glippen. En al irriteerde het Dekker in het algemeen dat hy als schryver opgang maakte en toch armoe moest lyden, hy maakte er den heer Meyer geen verwyt van. Deze had immers geen geld, en de winst op de Ideen zou eerst langzamerhand binnenkomen.

Radeloos had Dek rondgeloopen, hy wist niet hoe Tine te helpen. Uitgeput van zorg kwam hy thuis, en naar bovengaande zeide hy tot Meyer:

- Overmorgen vervalt die wissel.... ik weet geen raad.
- Ja, dat wist ik, zei Meyer, daar heb ik voor gezorgd.
- Jy? Heb je dan geld?
- Ja. Ik wist immers dat er een wissel verviel, je hadt het my gezegd. Wacht maar, ik kom boven by je, dan zal ik je geld geven.

Dekker begreep het niet. Zoo dikwyls was hy in geldverlegenheid geweest, en nooit had Meyer het zich aangetrokken. En nu.... het bedrag was aanzienlyk.... kon hy nu helpen? Wat steekt daarachter? vroeg Dek zich af.

Meyer kwam, boven met geld. Ook bracht hy een papier mee dat hy Dekker voorlegde ter teekening, een papier waarby deze zyn Ideen verkocht aan Meyer tegen

fl. 40. - per vel. (Gelyk men zich herinneren zal, was de afspraak: ‘voor gezamenlyke rekening’). Ik meen dat ook de ‘Vry-arbeid in Ned.-Indië’ by deze gelegenheid verkocht werd. Dek was woedend, maar hield dat voor zich en teekende zonder een woord te zeggen. Meyer kwam toen tevens met een rekening aandragen voor kamerhuur, boterhammen met koffie, bloemlezingen, verschotten, enz. De hoofdzaak voor Dek was evenwel dat er genoeg overbleef om den wissel te betalen.

Toen Tine later uit Brussel vluchtte, was Dek in Duitschland, waar geldgebrek en de veroordeeling tot gevangenisstraf hem vasthielden. Hy raadde Tine toen aan naar Amsterdam te gaan, daar kon hy haar althans een kamer bezorgen.... zyn zolderkamer by Meyer. En ook crediet om te eten voor haar en het kind, by zyn restaurateur Weyer, in ‘De oude graaf.’

Het is uit den treurigen tyd dat Tine in Amsterdam doorbracht dat ik dea volgenden brief van Dekker aan haar vind.]

Aan mevr. Douwes Dekker - van Wynbergen.

I.

Frankfort, Woensdag. [April 1866].

Lieve beste Tine. Je begrypt hoe ik over den toestand tob, en even als jy 't lyden en de angsten zooveel mogelyk voorbygaat, zal ik ook maar niet toegeven in beschryving van al de akeligheid. Van de fataliteiten heb je geen begrip.

Lieve beste Tine, je brief is in weerwil van alles dapper. Maar ik schryf 't meer toe aan moedige overspanning dan aan beredeneerden grond. Enfin, waar geen goede grond is, is 't mooi dat je je toch overeind houdt. We moeten wel. Ik begryp niet hoe je 't klaar zou krygen in Holland voor jezelf te zorgen en ik vrees dat je je illusies maakt. Je hebt zeker 't ware begrip niet van de beroerdheid.

Gelyk met jou brief kreeg ik een van d'Ablaing die my woedend maakte. Hy is een canaille. Maar ignoreer dat, en laat niet blyken dat ik je dit meedeel. Hy maant my om de achterstallige huur van dat zolderkamertje en zegt dat hy niet kan voortgaan jou en onze lieve nonni ‘onvoorwaardelyk gastvryheid’ te geven, tenzy ik.... in zyn Omnibus schryf! (een voddig krantje), dan zou hy my dat betalen zooals de Ideen, dat wil zeggen: een paar gulden voor 't artikel. Nu moet je weten dat die Omnibus volstrekt geen waarde heeft, en door myn medewerking waarde krygen zou. Als nu zoo'n krant daardoor een gevestigd blad werd, zou 't een zaak worden van duizenden (dat namelyk had ik zelf willen stichten als 't met de portretten niet zoo ellendig gegaan was). Zyn voorstel is dus een ware afzettery. Hy weet zeer goed dat juist myn naam z'n onbekend

krantje gewild maken zou. Het voorstel om my dus te betalen per vel druks (dat is dus eens of tweemaal in de week 1/8 of 1/10 vel), is infaam speculeren op onzen nood.

Nu moet je nog weten dat de schuld die ik aan hem heb bestaat in drie posten.

1º. huur van dat zolderkamertje;

2º. twee kop koffi daags en drie broodjes;

3º. exemplaren van de bloemlezing die ik ten deele gebruikt heb om de portretten mee te doen marcheren. (Is 't niet al erg genoeg dat ik myn eigen werk moet betalen? Let wel dat ik van de bloemlezing niets genoten heb. Enfin, regtens behoort myn schryvery hèm).

Nu, in weerwil van dat alles erken ik myn schuld (die toch après tout zoo hoog niet zyn kan, want herhaaldelyk heb ik afbetaald) maar ik vraag je hoe infaam het is nu daardoor my te willen dwingen in zyn Omnibus te schryven! Begryp dit goed. Behalve de betaling voor myn artikels zou 't hem *f* 10.000 waard moeten zyn, want het is hier niet te doen om zooveel druks, 't is de vraag of ik al of niet in die krant schryf. Hy zelf erkende dat een krant met myn naam terstond 1000 abonnés hebben zou (ik zeg meer) en 't eigendom van zoo'n krant zou hy willen koopen voor *f* 8 of *f* 10 in de week. Als erdoor

myn naam veel abonnés kwamen, zou 't natuurlyk gevolg zyn dat er door de verspreiding ook veel geadverteerd zou worden in zoo'n courant, en juist de advertenties brengen veel op. In één woord een verspreide courant is een kapitaal. Niemand weet dit beter dan juist d'Ablaing zelf. Hy wou altyd *zamen met my* een courant opzetten Ik wou 't nooit, omdat ik met hem niet zou kunnen werken. Dan namelyk zou hy er ook in schryven en zyn schryvery is onslikbaar. Maar by alle voorstellen dienaangaande bleek my dat hy drommels goed wist hoe myn naam abonnés lokken zou. Hy ging zelfs zoover dat hy op myn bezwaar hoe hy 't zou aanleggen om voortdurend druk en papier en zegel te betalen, antwoordde:

Wy krygen zeker terstond abonnés, stel duizend. Als 't abonnement *f* 30 's jaars is, bedraagt dat over een kwartaal *f* 7500. Nu, elke bankier zal de helft voorschieten op de kwitanties voor elk kwartaal. Dan hebben wy by 't begin van elke drie maanden *f* 3600 in handen voor afrekening van 't vorige en *f* 3600 als nieuw voorschot op 't volgende.

Ik laat nu daar of dit juist was, en of men daarmee een dagelykse krant die veel aan druk, papier en zegel kost, zou kunnen aan den gang houden, maar zeker bleek hieruit dat hy er vast

op rekende dat myn naam abonnés geven zou. Nu, nu jy in nood zit, schynt hy dat geheel vergeten te hebben, en stelt voor jou dat kamertje te laten, mits ik artikels geve. Tegelykertyd evenwel, verhaalt hy my, als een echte smous, dat de verkoop myner werken zoo aan 't kwynen is. Dit om myn waar te declineren. Hy erkent echter dat artikels van myn hand de verkoop van z'n Omnibus ‘bevorderen’ zou. Ja, dat geloof ik graag.

Nu, wat te doen! Natuurlyk zou ik alles doen om je in 't bezit van dat verblyfje te laten, maar dat zal niet kunnen helpen, denk ik, als hy myn bydragen berekent naar kopyprys van een boek à tant par feuille! Want een krantartikel beslaat niet veel.

Gister na 't krygen van dien brief ging ik naar Wiesbaden in de hoop je fl. 25 te kunnen zenden. Dan had ik je gevraagd om te verhuizen, maar dat is ook weer mis geloopen. En nu mag ik aan d'Ablaing zelfs niet laten voelen hoe ik zyn voorstel opneem, want dan sta jy op straat. Houdjy je ook goed en laat er niets van merken, althans voor wy raad weten. Ik moest je evenwel dit alles schryven als ik dan weet waar je heen kan en ik schryf 't je dan weet je meteen waarom je van d'Ablaing weg moet.

De wyze van doen van d'Ablaing is infaam!

Eerst heeft hy voor half geld my myn werk afgetroggeld (ook in een ogenblik van verlegenheid)

[Dit doelt op wat ik op blz. 58 uitvoerig verhaalde.] en nu pynigt hy my met de bedreiging, dat hy jou en Nonni niet houden kan. Zyn halve verkoop in de laaste jaren was van en door my, en ook wat hy overigens verkocht was grootendeels door de bekendheid welke hy door my gekregen had. God, àls ik iets schreef, zou waarschynlyk onder dien indruk myn eerste artikel een vloek wezen over zulke handeling.

Ik heb er over gedacht 1°. Je heelemaal naar Weyer te laten gaan want het is een logement ook. Ja, dat weet je. 2°. Dak voor je te vragen by van der Valk (een beste hartelyke kerel) of by van den Bosch.

Maar er zyn altyd bezwaren. Van der Valk heeft zelf veel kinderen en zal 't niet zeer ruim hebben, schoon zyn hart goed is. By Weyer gaan is ook zeer bezwarend. Voor 4, 5 dagen zou 't goed wezen, maar voor langer wordt zoo 'n rekening drukkend.

Laat Siet dezen brief lezen, zy zal die infernale streek van d'Ablaing zoo goed begrypen. Verbeelje hy zegt in zyn prachtig voorstel dat die betaling voor artikelen in den Omnibus zouden

strekken ‘eerstens’ om myn schuld by hem af te doen en ‘vervolgens om te voorzien in de kosten van onderhoud van jou en Nonni.’ Ook schryft hy net of je daar eet ‘onderhoud’ ‘onvoorwaardelyke gastvryheid te blyven verleenen.’

Als iemand dien brief leest is 't net of je heelemaal tot zyn last bent gekomen, terwyl 't dan toch eigenlyk neerkomt op een zolderkamer en een broodje! Enfin, ik wist sedert jaren hoe hy was, maar ik kon niet van hem af. Door armoede hield hy my altyd aan 't lyntje.

In weerwil van alles heb ik toch reden om myn opinie over hem nog voor my te houden. Eerst bedrogen door van Lennep, zou nu een openlyke breuk met d'Ablaing koren op den molen zyn van al myn vyanden. Wees dus voorzigtig. Dat ik alles zoo omstandig schryf is dat je begrypt hoe ik in den brand zit, en my niet veroordeelt over myn onmagt. Onder 't schryven van dezen brief ben ik wel twintig maal opgestaan om iets decisiefs te vinden, 't Is zoo moeielyk. Kon ik alles maar teregtbrengen door myn dood, maar ik zie ook daarin geen verbetering. Och onze lieve, lieve kinderen! Enfin, toegeven in verdriet helpt niet. En die beste Edu.... o god, 't kind kan toch niet altyd by vreemden blyven! Myn hart breekt. Mimi doet het onmo-

gelyke. Ik zie overal moed en trouw... en voel dat zelf in my ook ... maar alles even vruchteloos.

Een idee. Ik kreeg voor een paar dagen een brief van de Geyter te Antwerpen, vol sympathie van hem en z'n vrienden. Ook het boekje dat ik hierby zend, en waarover ik je schreef het by Claassen te vragen, maar ik begryp dat je 't nog niet had.

Nu, ik schryf aan dien de Geyter. Hy kent onze positie. Zend jy hem nu een pakje circulaires van myn portret. Ik denk 50 stuks, onder kruisband p. post of als pakketje p. van Gent en Loos op den Dam. (In beide gevallen heb je 'r geld voor noodig. Hoe je daaraan komt, weet ik niet. Adresseer 't. Mr. J. DE GEYTER, 13 Walburgplein, Antwerpen.

Veel stel ik er my niet van voor, maar toch iets, en dan zullen wy verder zien.

Zeg aan d'Ablaing (zoo onverschillig mogelyk) dat ik hem gauw zal antwoorden, en of hy je voorloopig een opgave wil geven van wat ik hem schuldig ben. En als je dat dan hebt, zend my dan dat lystje. Ik schryf hem expres niet regtstreeks, om hem niet myn opinie te doen weten en 't antwoord aan my te houden. Laat in allen geval niets blyken van myn stemming.

[En in een volgenden brief:]

Ik heb den heelen morgen loopen denken om toch maar aan d'Ablaing wat te zenden voor dien Omnibus, maar waarlyk 't kan niet. Om jou en Nonni voor 't oogenblik te verzorgen zou ik alles natuurlyk op zy zetten, maar 't kan waarachtig niet. Ik kan niet schryven onder den indruk zóó geplunderd te worden. Ik beef van kwaadheid over zoo'n smousery. Ik ben benieuwd hoe hoog die schuld is waarover hy zoo gewigtig schryft. 't Kan zooveel niet zyn. In 't najaar heb ik eens kort achter elkaer tweemaal *f* 60. - (dus *f* 120) afbetaald. Sedert lang nu is 't alleen vermeerderd met *f* 12 's maands voor kamerhuur (zonder broodjes of koffi). Zoo heel hoog kan 't niet zyn.

[Tine was meen ik in 't begin van April in Amsterdam gekomen. Haar toestand daar was zeer moeilyk. Ziehier eenige brieven die zy in dien tyd aan dr. J. van Vloten schreef.

I.

Amsterdam, 15 Mei 1866.

Waarde heer van Vloten!

Uwe welwillende sympathie kennende durf ik hopen u myne vrypostigheid niet ten kwade zult duiden, ik

wenschte u mede te deelen dat ik besloten ben om al 't mogelyke te doen, de gelegenheid te zoeken naar Indien te gaan met myne 2 kinderen. Tot nog toe heb ik zeer weinig hulp ondervonden, maar 't idee dat ik met de kinderen naar Java zou gaan heeft byval gevonden. De heer Smith Kruisinga (Heerengracht over de Warmoesgr.) zeide my dat indien het myn heilig plan was om naar Java te gaan, hy niet twyfelde of men zou bydragen om my daartoe in de gelegenheid te stellen.

Ik heb al eene advertentie in 't Handelsblad gezet om met eene familie mede te gaan, maar daar is nog niets op gekomen. Nu liggen er schepen klaar direct naar Soerabaya, ik zoude zoo gaarne met een dier gelegenheden meegaan. Ik ben zeker dat ik in Indie ren zal, ik heb 't voordeel dat ik er goed bekend ben, de taal is me eigen en ik kan best met die menschen omgaan. Ik heb moed voor alles. Deze laatste dagen heb ik veel vernederingen me laten welgevallen alléén om tot myn doel te geraken, ik ben vast besloten alles te doen wat ons uit die fatale positie kan redden.

Ik weet zeer goed de opgaaf moeielyk is, maar dat ontmoedigt me niet, ik wil toonen dat eene vrouw door MULTATULI opgevoed, moed en wilskracht heeft.

Nu is myn dringend verzoek als u menschen kent die genoeg sympathie voor my hebben om door eene kleine bydrage my te ondersteunen in 't ten uitvoerbrengen van myn plan, hen te verzoeken of 't my te zenden of aan den heer d'Ablaing, kalverstraat 246 die er zich

mede wil belasten. Ik zoude dan voort werk maken van eene kleine uitrusting, want ik heb compleet niets, en zien passage te krygen. Vergeef my, waarde heer van Vloten dat ik zoo tot u kom, maar ik moet wel alles aanwenden om myn plan te volvoeren, ik zal u zoo innig dankbaar zyn als u die moeite voor my zoudt willen doen. Mag ik u verzoeken myne eerbiedige groeten aan Mevrouw van Vloten aan te bieden.

Met de meeste achting noem ik my
UEd. dienstw. dienaresse
E.H. Douwes Dekker,
baronesse van Wynbergen.

II.

Amsterdam, 4 Juny 1866.

Waarde heer van Vloten!

Er is op 't oogenblik eene zeer goede gelegenheid om naar Java te gaan met het schip Christine, kapt. Cameus, het vertrekt den 28sten Juny.

De heeren de Vries en Co. (cargadoors), buitenkant U 40 zyn zeer welwillend genegen om de passage voor my en de twee kinderen te stellen op 800 gulden. Ik zou twee ruime hutten in de groote kajuit krygen, men is uiterst voorkomend. Nu wenschten de heeren antwoord te hebben donderdag avond, de 800 gulden zouden hier betaald moeten worden.

Och waarde Heer van Vloten doe my de dienst ieder te bewegen my te helpen, ik ben zeker dat ik slagen

zal in Indien. Ik wil Dekker bystaan en daarvoor heb ik moed om alles te doen wat maar eenigszinds doenlyk is.

Wees zoo goed my met een gunstig antwoord gelukkig te maken. Ik heb aan den heer van der Valk geschreven.

De heer Raedt van Oldenbarnevelt heeft ook hulp beloofd, de heer O.W. Kerkhoven en Smith Kruisinga ook, vooral als 't van u komt.

De heeren de Vries waren zeer welwillend, ik heb dan ook gezegd dat ik niets had, maar dat u en eenige heeren my genegen waren om my te helpen, waarop men dan ook voor my de prys zoo laag stelde.

Vergeef my dat ik u zoo lastig val maar myne positie kennende zult u my niet indiscreet vinden.

Met achting en dankbaarheid
Uwe U dienstw. dienaresse
E.H. Douwes Dekker.

Dekker heeft my geschreven dat alles wat ik doe door hem goedgekeurd wordt.

Ik schryf ook aan den heer Kallenberg van den Bosch.

III.

Amsterdam, 19 Juny 1866.

Waarde heer van Vloten!

Ik heb tot 't laatste oogenblik gewacht om uw raad te vragen, den 22 à 23sten Juny moet ik 't antwoord aan de heeren Reeders geven of ik met 't schip mee ga of niet.

Nu moet ik u vragen of u denkt dat uwe welwillende pogingen om my hier een jaarlyks inkomen te doen geworden lukken zal, zoo niet of er dan gelden zouden zyn om nog de passage te kunnen betalen en iets voor uitrusting, want ik heb letterlyk niets. Als ik eenmaal op 't schip ben dan twyfel ik niet of 't publiek zal my dan wel wat willen geven voor de eerste behoeften op Java, en dan ben ik zeker goed te zullen slagen. De heer van den Bosch heeft my toegezegd 150 fl. als ik naar Java ging en de heer Hotz 50 gulden. Voor dat doel zyn er ook nog eenige heeren hier in Amsterdam die dan wat zouden willen bydragen, dus ik denk wel dat ik nu rekenen kan op 300 gulden. Wanneer ik op Java ben dan ben ik zeker op den duur een inkomen te hebben. Dekker zoude erg gaarne wenschen wy byeen waren en liefst te Coblentz, waar 't niet duur is en een heerlyke natuur en goed onderwys, dat komt my zeer aanlokkelyk voor, maar er kan niet gevraagd worden wat men gaarne wil, er moet gehandeld worden, 't kan zoo niet langer. Byna drie maanden dat Non en ik op crediet eten en wonen. O, als u wist wat 't my kost om 's middags in de restaurant te komen, en 't moet wel, maar lang zou dat ook niet meer kunnen. Ook geloof ik dat 't idee dat ik spoedig naar Indien zal gaan nog my staande houdt. Niets zal my zwaarder vallen dan 't tegenwoordig leven. Dekker heeft in geen 16 dagen gekookt eten gegeten, meest droog brood. Ik behoef u dus niet te zeggen dat de nood hoog is Ellende, op crediet leven, geen behoorlyke kleeren te

hebben, dat degradeert vreeselyk. Ja, heel gaarne was ik by Dekker met de kinderen, ik zou niet meer meegaan, maar ik zou myn invloed met energie gebruiken, maar daar behoort al weer eenig geld voor.

Ik zou indien uw plan niet gelukt zoo innig dankbaar zyn als ik den 22sten Juny myn passage kon nemen. U zult zien dat ik dan geen zorgen (van geldelyken aard) meer hebben zal. Het geld zou er eerst den 28sten Juny behoeven te zyn, maar ik moet de passage bespreken op den 22 à 23sten Juny. De heer van den Bosch schreef my hy eerst eene inschryving van 50 gulden 's jaars had ontvangen, ik geloof zeker dat als men weet ik naar Java ga men meer zal doen. Ik heb dezer dagen bitter geleden, er moet verandering komen of ik zou 't niet meer kunnen uithouden. U zult dus begrypen hoe groot myn dankbaar gevoel voor u zal zyn die door moeite my in de gelegenheid zal stellen een einde aan 't lyden te maken.

Met achting
Uwe dienstwillige dienaresse
E.H. Douwes Dekker.

IV.

Amsterdam, 26 Juny 1866.

Waarde heer van Vloten!

Van myne indische plannen heb ik moeten afzien, maar gister avond viel my eene aangename verrassing ten deel.

De heer Omboni en Mevrouw (Stephanie Etzerodt)

hebben my en Nonni in de gelegenheid gesteld om binnen weinige dagen naar Italia te kunnen gaan, maar daar Eduard niet langer by de familie Koning blyven kan wilde ik hem mede nemen, en voor hem heb ik geen geld voor reiskosten, ook zou ik zoo gaarne eenige kleeren willen koopen. Zoude u my daarvoor iets kunnen zenden, byv. de 50 gulden die de heer Potgieter voor my beschikbaar gesteld heeft? Och, wat doe ik u een moeite en last aan, neem het my niet kwalyk waarde heer van Vloten en wees overtuigd dat ik u innig dankbaar ben. Ik zoude u gaarne den brief van Stephanie Omboni zenden, maar ik vrees dat ik al te veel van uw tyd wegneem. Ze zegt: ‘Nous ne't offrons pas ici un avenir brillant, ni même le moyen de faire fortune. Nous ne t'offrons que simplement le moyen de sortir de la misère et de te gagner honnêtement une vie paisible et pour Nonni une bonne éducation. Tu connais Omboni nous ne te faisons pas de promesses outrées mais nous nous réunissons pour te dire que nous croyons que tu seras heureuse ici et que c'est de tout coeur que nous t'offrons de t'assister de tout notre pouvoir.’ Ik weet wel dat ik geruimen tyd Dekker zal moeten missen, maar ik ontneem hem daardoor eenige zorg en dat is ook hulp. Wanneer ik eenig geld zou kunnen ontvangen zou myn reis al op zondag bepaald worden. Ik verlies niets met er naar toe te gaan, want het verblyf hier wordt hoe langer hoe moeyelyker. Ik ben zoo bang dat u my voor indiscreet houdt, 't is de noodzakelykheid die dwingt.

Mogt ik zoo gelukkig zyn waarde heer van Vloten dat ik een gunstig antwoord van u mogt ontvangen zoude ik u regt dankbaar zyn. Myne eerbiedige groeten aan Mevrouw van Vloten verzocht te hebben noem ik my met de meeste achting

UEd. Dienstw. Dienaresse

E.H. Douwes Dekker.

V.

Amsterdam, 29 Juny 1866.

Waarde heer van Vloten.

Hartelyk dank voor de my toegezondene 50 gulden. Ik ben den heer Kerkhoven zeer dankbaar ZynEd. er my mede geassisteerd heeft, ik heb nu zoowat juist voor de reis van Eduard. Met veel genoegen heb ik kennis gemaakt met den heer Potgieter. ZynEd. was zoo deelnemend en hartelyk, myn hart klopte van vreugde toen ZynEd. my de verzekering gaf dat er wel ressources zouden zyn voor Eduard om hem op een school te doen of hem te laten onderwyzen. De heer Fischer te Genua zoude ik by mogen vervoegen indien ik hulp noodig had.

Ik zie wel een beetje tegen de reis op. 3de klasse is niet zeer uitlokkend, maar anders ben ik vervuld met moed en ben nog zeer dankbaar dat ik de twee kinderen mede mag nemen. Ik heb alles in orde willen hebben en nu eerst schryf ik het aan Dekker, 't zal hem wel frapperen, maar tevens bly zyn dat er een begin wordt gemaakt aan de ergste ellende. Ik hoop dat een ieder

my goed begrypt. Ik heb gretig alles aangenomen, niet om my van Dekker te onttrekken, maar wel om hem te verligten, als hy de zorg over ons ziet afgenomen, zal hy meer zichzelf zyn en in staat te kunnen werken.

Zoudt u zoo goed willen zyn volstrekt niet te spreken over de assistentie van den Heer en Mevrouw Omboni, daar de heer Etzerodt, die zeer zyne eigene denkbeelden heeft, dit niet mag weten.

Zondag morgen denk ik de reis aan te gaan. Mag ik u nogmaals mynen dank betuigen over alles wat u voor ons doet. Ik recommandeer me verder in uwe deelneming. Indien u my iets had meetedeelen voor dat ik u myn adres kan geven, wees dan zoo goed waarde heer van Vloten, my te schryven poste restante te Milan.

Met de meeste achting
Uw dienstw. dienaresse
E.H. DouweS Dekker.

Aan den heer Busken Huet.
[Vervolg van brief III. Zie blz. 53.]

Nu, myn vrouw moest vlugten uit Brussel. Daarom, en eigenlyk niet omdat zy zich iets voorstelde van Holland waar zy te veel welvarende en zeer fatsoenlyke familie had om te rekenen op hulp, kwam zy te Amsterdam 't Was de eenige

plaats waar ze een kamertje kon betrekken zonder een logementsrekening te maken. Maar... kleeren had ze niet, en die kan ze nog niet hebben. Ik had een restaurateur verzocht haar te crediteeren voor eten voor haar en haar lief meiske. Dat kamertje by myn uitgever en dat crediet in den restaurant was 't eenige wat ik haar in Holland kon verschaffen. Maar zy had moed dat men zich voor haar zou interesseren: Ze wilde huishoudster worden, ze zou zoeken naar Indië te komen (waar 't leven makkelyker is, ze zou, ze wou... enfin, ze verzocht me maar al haar te laten begaan. En lang hield ze hoop. Een ryke neef had haar zelfs bezocht, schreef ze, en ... was zeer hartelyk. Maar hy kwam niet terug. Ik beet op m'n tanden, en wachtte! Eindelyk scheen er licht te dagen. Prof. van Vloten trok zich de zaak aan en wilde trachten my te helpen aan wat loisir. Hoe dit bereikt zou worden weet ik niet. Myn vrouw sprak van een jaargeld (wat ik teveel vond, ik heb niet meer noodig dan een tydje rust. Ik zal dan immers kunnen arbeiden, 't Zou wel ellendig zyn als dat niet kon.)

Maar tot op dezen oogenblik weet ik niet hoe de Hr. van Vloten geslaagd is in zyn welwillende pogingen. Dit is zeker dat myne vrouw zoolang ze in Holland was geen andere kleeren had dan

ze aanhad, en gevoed werd door de vertrouwende goedwilligheid van een restaurateur. Zal ik dien man kunnen betalen? Ik weet het niet.

Wat zy verder heeft geleden in dien tyd is niet te beschryven. ‘Och, Dek, myn kniën knikken zoo als ik dat eethuis inga!’ Toch moest het, want ook het kind moest eten.

Nu nog eens uwe vraag naar myn doel, myn plannen? Och ik zoek naar een beetje rust een beetje loisir om aan 't werk te komen. Ik ben moe van zorg. Een kompleet relaas van myn zwerven zou een werk op zichzelf wezen. Kunt ge my meedeelen of het plan van prof. van Vloten kans heeft op slagen (schoon ik vind dat een jaargeld onnoodig is) doe het dan s.v.p. Hemzelf vragen? Och, ik ben moe, en dan moet ik hem een brief schryven als deze, dat 's tweemaal. 't Smart zoo.

Ik hoor van myn vrouw dat in Holland de geest zoo vreesselyk tegen my is. Nu, ze weten niet wat ze doen. Maar zeker is er geen goedkoper middel van regtsweigering dan zwartmaken en uitschelden.

Ik zeide dat ik 't plan van prof. v. Vloten aangaande een jaargeld te groot vond. Ja, natuurlyk. Ik hoef niet gealimenteerd te worden, 't is maar noodig dat ik aan den gang worde geholpen.

Maar als er sprake is van jaargeld, waarom betaalt de regeering my geen pensioen.

Volgens de reglementen heb ik daarop niet het minste regt. Vóór 't verstryken der verpligte dienstjaren nam ik uit vryen wil myn ontslag. Maar.... de ellendige knoeieryen waartegen ik my verzette waren evenzeer tegen de reglementen. Men heeft overal (ook officieel in regeringsverslagen en ministeriele speeches) erkend dat ik gelyk had.

> [Het zou my veel waard zyn geweest, indien ik hier een brief had kunnen inlasschen dien de Minister van Kolonien Fransen van de Putte den 8sten November 1864 aan den toenmaligen Gouverneur Generaal van Nederl.-Indië schreef, en waarin hy afkeurend de gedragslyn besprak die de indische regering gevolgd heeft, betreffende de beschuldigingen door den gewezen assistentresident van Lebak Douwes Dekker tegen den regent Radhen Adhipatti Karta Natta Negara.
> Als bewys van MULTATULI'S goed regt is het aanhalen van zulk een brief overbodig, maar als kenschetsing van den toestand ook van de zyde van den toenmaligen Minister van Kolonien tegenover MULTATULI had ik hem graag gepubliceerd. Daarom dan ook heb ik my den 25sten Juli van dit jaar (1893) gewend tot den tegenwoordigen Minister van Kolonien met verzoek my een afschrift van genoemden brief te willen doen uitreiken ten einde daaraan openbaarheid te geven, maar dit is

my geweigerd ‘aangezien de in het request bedoelde depêche niet voor openbaarmaking in aanmerking komt.’
Daar my intusschen de inhoud der bedoelde ministerieele dépêche van 8 November 1864 Lett A^{ar} N° 39/1351, bekend is, acht ik het niet onmogelyk dat afschriften van dien brief in veler handen zyn, 't zy in Indië, 't zy hier. Mocht iemand er my een copie van willen zenden, zoo houd ik my zeer aanbevolen.]

Er zyn miljoenen op de begrooting toegestaan (ni fallor 3/mm. 's jaars) tot het verbeteren van den toestand dien ik aanviel, ware 't niet billyk geweest, reglementair dan of niet, my te gedenken by 't voorgewend herstellen der grieven? O die kemel en die mug! My een pensioen te geven zou tegen de reglementen zyn... welnu, noem 't dan anders, noem 't dan schadeloosstelling, erkentenis van regt, of zelfs erkentelykheid.

Maar dat kan niet, want die erkentelykheid bestaat niet. Ook is de heele afkoop der hoofden vexatie niets als een nieuwe oplage van de oude anecdote: ‘Ik geef u zooveel meer, zei de heer die een nieuwe knecht in dienst nam, mits ge niet steelt.’ ‘Ik kan 't er niet voor doen’, zei de knecht.

Nu, de hoofden kunnen 't er niet voor doen.

Maar al kon 't, zullen zy 't willen? Schadeloosstelling voor niet-stelen plus 't stelen zelf, is toch

altyd preferable boven schadeloosstelling alleen. En wie zal 't weren? De beambten? Dat was vroeger evenzeer hun pligt en ze deden 't niet. Wie 't nu zal beginnen te doen zou evenzeer in de ban gedaan worden, als ik gedaan werd en myn hongerlydend voorbeeld is waarlyk niet geschikt om deugdhelden te vormen. Ik zelf zou op 't oogenblik niemand kwalyk nemen als i, geleerd door myn voorbeeld, gods water over gods akker liet gaan. Maar *ik* zou weer doen wat ik gedaan heb, al vind ik 't mal. 't Is geen deugd, geen karakter, 't is temperament geloof ik.

Van myn vrouw heb ik na haar laasten brief uit Holland, die hier by gaat, alleen een klein briefje uit Parys. Zy roemt de kinderen. ‘Eduard is inderdaad al een steun schryft ze, hy is vol zorg voor my.’ Maar later brieven heb ik niet. Ik ben bang dat er storing in de post is door de vyandelykheden. 't Is aardig om te zien hoe hier de geest veranderd is omtrent Koning en Bismarck sedert het slaan van de Oostenrykers. Vroeger zei men hier (rheinland) ‘de pruissen’ alsof ze zelf tot Lapland hoorden, nu is 't: ‘wy’. En Bismarck is een ‘groot man’ geworden door 't succes. Ik heb de voldoening hem hoog gesteld te hebben voor deze dagen. Die pratende oppositie maakte my misselyk, Grabow, Virchow, Twes-

ten, en tutti quanti. Over 't geheel is me 't parlementarismus een gruwel.
Nu, nogmaals myn hartelyken dank. Wilt gy my spoedig antwoorden wat u bekend is van de pogingen van den heer van Vloten? Ik groet u zeer hartelyk en ben
t.a.v.
Douwes Dekker.

[Intusschen had MULTATULI de volgende brieven geschreven.]

Aan mevrouw Douwes Dekker - van Wynbergen.

II.

Coblenz, 2 Juli.

Lieve beste dappere Tine. Ja, vader zou zeker zeggen dat je een Kenau was! Wel wat zat ik te kyken by dien brief! Er was een klekin briefje by van Siet waarin stond dat je al vertrokken was. Dus op 't oogenblik al zoo'n eind weg. Ja, je hebt heel goed gedaan my geen geld te zenden. Ik ben toch al bang genoeg dat je te kort komt, daar Edu mee gaat en ik vrees dat je de kosten niet goed berekend hebt. Edu zal overal voor vol persoon gelden. Ik zal niet gerust wezen voor ik je aankomst hoor. Ik begryp niet goed wat je schryft over Edu in Genua en de hulp van Potgieter,

maar dat zal zich later ophelderen. Ik ben bly dat hy meegegaan is (anders had het toch ook niet wel gekund) hy kon toch niet altyd by K. blyven. Later zal ik zeker meer byzonderheden hooren. Ik ben vooral nieuwsgierig hoe je met het plan (!!!) van van Vloten staat.

> [Tine had aan Dek geschreven dat haar vriendin Mevr. Omboni haar uitgenoodigd had met Nonnie naar Italië te komen en haar daartoe in de gelegenheid had gesteld door haar drie honderd franken te zenden; dat zy evenwel niet had willen gaan zonder Eduard mee te nemen te meer daar de heer Potgieter haar beloften had gedaan voor Eduards onderwys in Italie. Dekker begreep uit Tine's brief dat haar vriendin Stéfanie haar te logeeren had gevraagd zonder bepaling van tyd. Later bleek hem, zooals wy thans ook kunnen weten, uit het fragment brief dat Tine voor den heer van Vloten copieerde, dat het doel was Tine daar te helpen om voor zich zelf de kost te verdienen. Verder vreesde Dek dat Tine met haar fr. 300 voor hun drieen reisgeld te kort zou komen.]

Wat is het heerlyk lief van Stéfanie en van Omboni. Je zult opfrisschen in die omgeving en ook voor de kinderen is 't goed. Ik ben erg benieuwd wat het is dat je in 't zigt hebt voor Edu, en ook of je geldje toereikend was om die hele reis te maken. Mimi vreest zoo dat

je tekort komt. Wy rekenen al uit zooveel wy weten en dan zou je tot Lyon al fr. 180 kwyt zyn alleen voor spoor. Zonder eenige vertering of fooi of logies. Nu van Lyon is 't nog ver! En je hadt zeker voor je vertrek uit Amsterdam ook nog uitgaven. Ik ben erg ongerust.

Je begrypt hoe graag ik nu vooral naar Garibaldi wou. Maar om er te komen! En om er een beetje fatsoenlyk aan te komen! Zooveel mogelyk lees ik de courant. Tot nu toe schynt er niets van veel belang door hem uitgericht te zyn en ik vrees... Wacht, ik zal frans schryven dan lees je 't misschien voor.

Je crains que Garibaldi et en même temps la grande cause de l'Italie ne soit sacrifié. Il y a des choses qu'on voit mieux de loin que de près. Garibaldi a été fait général, on l'a enrégimenté, on lui a mis sur les épaules le joug écrasant de la routine officielle, on lui a donné des instructions, absolument comme à d'autres qui mangèrent depuis vingt ans le pain des casernes... tout cela ne lui va pas, lui qui est simplement héros et homme de coeur. Un génie attelé ne valut jamais rien. Je comprends parfaitement qu'il a accepté les conditions que la soit disant politique du cabinet Italien lui a posées sous peine de contre carrer ses projets et de déclarer traître à la patrie

celui qui se permettrait de prendre Vénise et de chasser les Autrichiens sans suivre les instructions de l'art. On aura dit: ‘de par le roi défense au génie de faire aucun miracle.’

Pour Garibaldi la prise de Vénise aurait été tout simplement le problème (si c'en est un) de la distance entre deux points. ‘Mais c'est la ligne droite!’ aurait-il dit. Moi ici, Vénise la bas... allons-y! Et de vaincre ou de mourir! Même en succombant il aurait servi la cause de l'Italie. Le sang d'un héros comme lui est fécond! La jeune Italië se serait senti aiguillonnée, et le cri: ‘un tombeau pour lui à Vénsie, à Rome pour lui un mausolée’ aurait été le ‘Dieu le veut!’ d'une terrible croisade!

Et maintenant? Hélas! Le grand homme bronchera à chaque instant sur le chemin inaccoutumé qu'on lui a ouvert. Les misérables entraves d'une très scientifique, très académique (et très ridicule) stratégie le feront trébucher, et à l'heure qu'il est, Dieu sait combien de caporaux se seront apperçu déja que le tant vanté héros ne connait pas le premier mot de l'école de peloton (l'a b c des soldats de parade.)

La simplicité du génie ne se fera jamais aux rigides exigences d'une science pleine d'artifices, inventée pour remplacer le génie. Victor Emanuel,

obéissant à une fatale pression extérieure, je le sais bien, s'est vu obligé de mettre la tonnerre en bouteilles et d'en verser petit à petit une goutte à l'ennemi ... tandis que Garibaldi libre aurait écrasé les adversaires soit en triomfant directement, soit en sacrifiant sa vie pour vivifier l'audace des siens.

Pallavicini sous ses ordres? Je n'en crois rien. Je crois plûtot que Pallavicini qui a fait ses tristes preuves de loyauté à Aspromonte lui a été donné comme étouffoir ... voire même comme espion. Ne se pourrait-il pas que le héros se sentit pris d'un de ces coups de tête qui prennent des royaumes? Et ne faut-il pas que ces choses soient faites selon les règies de l'art? Ne faut-il pas qu'il y ait un peu de Lamarmora, et un peu du prince ... un tel, ou un peu du ministre un tel, dans les affaires d'éclat? Quelle hontepour les budgets de la guerre passés, présents et à venir, si un héros fit les choses mieux que les généraux qui depuis tant d'années ont été payés pour les faire.

Rien n'y fait que les héros ne reculent pas, et que les généraux reculent (voir le Hanovre, le Saxe, la Hesse et toutes les campagnes. Partout il y a 20 ou 50 généraux qui reculent ou qui se rendent contre un qui se fait tuer.) Cela n'y

fait rien, pourvu que les dignités officielles se portent bien! Périsse plûtot la grande cause de l'Italie, que de voir encore les grandeurs incomprises de l'état major devancées par eet intru! On lui fera payer cher la prise de Naples, et sa gloire et son génie, et sa simplicité, et son ignorance... Je maintiens qu'on le sacrifie. J'espère que bientot une balle autrichienne compatissante le sauvera du dégoutant mépris des petites gens qui s'appercevront bientôt que l'idole d'un jour, na valait plus rien depuis que les tristes exigences de la politique l'avaient garotté.

Le monde est comme les enfants qui aiment à voir voler les oiseaux, mais qui les mettent en cage... ah, comme c'est triste!

III.

Vrydagmorgen.

Lieve beste Tine. Ja, zeker ben je dapper. Ik heb je brief van dingsdag van Parys. Nu moet ik je zeggen dat ik in erge ongerustheid zat (en nog) over je geld. Ik begreep dat je in Amsterdam nog uitgaven gehad had, en ook zonder dat, het meegaan van Edu zal uit je gis geloopen zyn. Ik ben angstig nieuwsgierig hoe je 't gemaakt hebt. Ik weet natuurlyk dat snel doorreizen zeer vermoeyend is, maar daar tegenover staat de duurte

van 't ophouden. Dingsdag was je in Parys. Nu begryp ik niet waar je Zondag avond gebleven bent? In Brussel? Dat denk ik niet om Willème. Ik had gedacht dat je Zondag in eens door zou gegaan zyn naar Parys. Nu dacht je donderdag aan te komen, dus vier nachten logies. Ik vrees zoo dat je je misrekend hebt. Want je geldje was weinig. Ik zal niet gerust zyn voor ik weet dat je er bent.

De heele zaak wat aangaat je overplaatsing naar Italie kon niet beter. Holland was voor jou een hel. Maar 't was ook niet uit keus dat je 'r heenging. Ik kan niet zeggen hoe ik aan jelui denk. Och, die Edu en Non in Italië! En dat hy zoo zorgelyk voor je was op reis, die lieve jongen. De heele zaak is heerlyk en ik kan Stéfanie niet genoeg danken. Ook van Omboni is 't meer dan lief. Zoo iets hebben al m'n hollandse bewonderaars en al jou hollandse familie niet gedaan.

Ik ben erg nieuwsgierig naar later tyding. Vooral dat mee gaan van Edutje begryp ik niet goed. Potgieter? Genua? Nu dat zal zich wel ophelderen, als je nu maar denkt dat ik niets weet dan die paar regeltjes in je laatsten brief uit Holland.

Wat my betreft... ik wacht! Dat is 't oude. Voor vier dagen was de nood weer heel naby.

Ik schreef aan Huet. Hy zond me terstond *f*25, zoodat ik nu althans weer eten kan. (Vind je niet komiek, ik ben 't warm eten afgewend, en verlang 's avonds naar koud gezouten vlees en brood). Ook vroeg ik aan Huet (daar jy hem vroeger noemde by de plannen van van Vloten) hoe 't met die zaak stond. Ik deed dit te meer omdat jy in je brief over Potgieter sprak en ik weet dat Huet en Potgieter bevriend zyn. Maar uit zyn antwoord ben ik niet veel wyzer geworden. Ik vraagde hem of er hoop was dat er iets komen zou van de pogingen van van Vloten, want dat daar van afhing of ik weer aan 't werk zou kunnen komen. Ik zeide hem dat jy my Potgieter noemde, en dat ik daardoor dacht dat hy betrokken was in die hulp voor Edu. Nu dat schynt uist te zyn, want hy antwoordt:

‘Werkelyk ben ik, ofschoon niet regtstreeks ot dadelyk een dergenen geweest die het vertrek van Mevr. D. naar Italie gemakkelyker hebben gemaakt.’

Dat doelt natuurlyk op 't medenemen van Edu. Maar in plaats van my te antwoorden op myn vraag hoe 't stond met de plannen van van Vloten geeft hy my een andere vraag terug.

‘Doch daarmee zyt gy op 't oogenblik niet gebaat. Zeg my dus s.v.p. wat er gedaan zou

moeten worden om het oogmerk te bereiken waarop gy voor uzelven doelt?'

Nu, dat is gek. Hy weet dat ik geen geld heb, en dat bleek uit zyn antwoord waarin hy my *f* 25 zendt om te eten. Wat beduidt nu die nuchtere vraag wat er gedaan moet worden? Eerst maanden lang je valse hoop geven en betuigingen dat men aan 't werk is, en dan niet te weten wat er gedaan moet worden. Zou van Vloten dat ook niet weten? Wat zou 't baten of ik nu zei ik wil naar Italie, ik wil naar Amerika, naar Indië, of ook: ik wil schryven! als ik noch rust noch mogelykheid heb om 't te doen. Stipt gezegd wat ik noodig hebben zou, ware een tydje kalmte zonder die afmattende zorg.

En ik beken dat Stéfanie's grootmoedigheid daartoe grooter kans heeft gegeven dan ooit. Want het idee dat jy in Holland was en zoo als je er was, drukte my vreesselyk.

Heb je er over gedacht je weg te nemen per rynboot tot Basel? Maar 't is goed dat je 't niet gedaan hebt. Als je 's nachts altyd had kunnen doorreizen, ware het beter geweest, want het is minder vermoeiend. Maar zoo niet, dan had je te veel logies-nachten gehad die de goedkoopheid van de boot zouden duur gemaakt hebben. Ook was je gebonden geweest aan hollandse booten

daar de pruissische niet hooger kunnen varen dan Coblenz om den oorlog. Het dicht by liggende Mainz is vyandig. De pruissen hebben de wyn van den hertog van Nassau uit z'n kelders gehaald, maar voor duizenden laten liggen waaraan een merk was dat het aan particulieren behoorde! Is dat niet sterk in oorlogstyd? Ik kryg respect voor Pruissen. Toch moet ik je zeggen dat de Oostenrykers niet zouden verloren hebben als ik voor jaren reeds minister van oorlog geweest was. 't Doet me zeer hier zoo werkeloos te zitten als ik nu toch zie dat ik sommige dingen goed begrepen heb die men nu na enorme schade, erkent. Maar eerbied voor de inrigting van den pruissischen staat! Dat is prachtig! Men moet die militairen zien, en die snelheid en flinkheid van maatregelen! Op 't oogenblik geloof ik dat Frankryk tegen Pruissen 't zeer hard zou te verantwoorden hebben. Als de koning van Pruissen jong en energiek was, zou *hy* zich tot keizer van Duitschland kunnen maken, niet in naam, zooals de vorige keizers, maar effectief. Maar de koning is byna 70 jaar, en zyn krachtige flinke minister Bismarck heeft misschien minder moeite met heel Oostenryk als met die ouwe christelyke heer. Hoe 't zy, de wereld geschiedenis belooft interessant te zullen worden. Frankryk dat eerst tegen Oostenryk

moest of zou zyn, zal nu gaan beginnen te vreezen dat Pruissen te veel gloire wint: jalousie de métier en 't zou wel kunnen gebeuren dat Italie nu Venetie krygt onveroverd maar weggegeven omdat Oostenryk al zyn kracht zal noodig hebben naar 't Noorden.

Ik weet niet precies hoe laat het is, ik denk circa één uur, Vrydag, en vrees dat de post voorby is. Verbeelje ik ben op een verdrietige manier myn horloge kwyt geraakt. We hadden een wandeling gemaakt over bergen, 't was stik heet en we rustten uit aan den weg.

['t Was de weg dwars over de bergen van Ehrenbreitstein naar Ems.]

Daar 't een eenzame streek was trok ik myn jasje en vest uit (om te droogen,) en hing myn horloge aan een struik. By 't weggaan vergat ik het. Ik merkte 't eerst in een dorp vry ver van die plek en liep terug, maar 't was weg. Ik had me al zoo dikwyls verheugd dat het maar van koper was, en dus niet uit nood kon verkocht worden. Nu is 't toch weg, 't liep zoo goed, en ik had er zooveel plezier van.

Ik denk dat de post voorby is. Je begrypt hoe ik verlang. Zul je my goed je reis beschryven? Och, 't doet me zoo goed dat Edu zoo flink is.

En hy betaalde? Nu dat zal hy wel goed geadministreerd hebben, hy die my geen peren wou laten kopen.

[Den 9den Juli had de heer Huet aan MULTATULI geschreven en ter beantwoording van zyn vraag wat de heer van Vloten voor hem gedaan had, er volgende circulaire ingesloten.
M.
De ondergeteekenden, diep bewogen met den kommervollen toestand, waarin reeds sedert geruimen tyd, door een zamenloop van welbekende omstandigheden, het gezin van een onzer rykstbegaafde en verdienstelykste landgenooten, E. Douwes Dekker (MULTATULI) verkeert, meenden niet te mogen aarzelen, om zich, tot voorziening en verbetering daarin, tot zyne en hunne medeburgers te wenden, wier gemeenschappelyken bystand het, huns inziens, betrekkelyk licht zal vallen die te bewerken. Zy ‘aarzelden ’ daarby niet, omdat zy het slechts als de plichtmatige roeping aller geldelyk meer gegoede Nederlanders beschouwen, in den nood van Dekkers gezin te voorzien, waar hy zelf niet by machte noch in de gelegenheid is dit te doen. Wel hopen zy, dat de tyd - en zoo 't kan, weldra - moge aanbreken, waarin het beheer der Nederlandsche koloniën, langs een of anderen, gemakkelyk aan te wyzen weg, het middel zal weten te vinden, den man, die 't eerst en 't krachtigst

de oogen voor Insulindes druk en grieven geopend heeft, ter vergoeding zyner belangelooze inspanning en ter voorziening in de behoeften der zynen, by wyze van wachtgeld en pensioen, een jaarlyksch inkomen toe te kennen; maar zoo lang die tyd nog niet daar is, achten zy het de rechtmatige, zedelyke plicht van Nederlands meer bemiddelde burgers, daarin, zooveel in hun is, te gemoet te komen, en Dekkers vrouw en kinderen voor gebrek te beveiligen en een hunner waardig levensonderhoud en opleiding te verzekeren. Hun man en vader, de keerzy van wiens belangloozen aard het is, allerminst een financie-man te wezen, wiens roeping eer op ieder ander gebied dan dat eener doeltreffende behartiging zyner geldelyke belangen ligt, is daartoe niet by machte. Zy zouden daarom wenschen, door een genoegzaam aantal persoonlyke inschryvingen van een vyf en twintig tot honderd Nederlandsche guldens 's jaars[1)], tot een gezamenlyk bedrag van hoogstens twee duizend toe, in de gelegenheid gesteld te worden, zyn gezin behoorlyk te verzorgen en in een of ander gemeente, waar het leven niet te duur en het schoolonderwys deugdelyk is, metter woon te vestigen. Een hunner, het meest in de nabyheid levende, zou zich meer bepaaldelyk met het beheer der te verstrekken geldsom belasten, in de betaling van 't benoodigde voorzien, en

1) Het spreekt van zelf, dat ook ieder mindere bijdrage in dank zal aangenomen worden; men wenschte slechts in 't algemeen een maatstaf aan de hand te doen.

een wekelyksche uitkeering voor de dagelyksche behoeften aan de moeder des huizes doen kunnen. Moge hun vertrouwend beroep op de niet meer dan billyke deelneming in 't lot van Dekker en de zynen, by zyne erkentelyke landgenooten, niet te vergeefs zyn, en moge bepaaldelyk uwe - liefst zoo spoedig doenlyk te wachten - invulling van overstaande verklaring hen proefondervindelyk van uw persoonlyke belangstelling overtuigen.
Verblyvende inmiddels hoogachtend

Uw Dw^{e}
J. VAN VLOTEN (Deventer).
R.J.A. KALLENBERG VAN DEN BOSCH (Huize Laanzigt, by Breda.
T.C.F. VAN DER VALK (Delft).
C. BUSKEN HUËT (Bloemendaal.)]

IV.

Donderdag 12 Juli.

Lieve Eef. Verbeelje nòg geen brief uit Milaan. Schryf in godsnaam terstond, en als je een of meer brieven hebt verzonden van Milaan, herhaal dan alles wat er in staat. Ik heb noodig te weten hoe de zaken stonden met van Vloten etc. De circulaire die Huet my zond is zoo dat ik er alles van moet weten. Kende je die circulaire? Schryf my alles. Wat voor hoop je gegeven werd, wat de condities waren, (heeft men van je gevorderd dat je my niets zou zenden?) en wat

nu eindelyk de uitslag is. Wat zal er te Genua zyn? Ik moet alles weten. Waarom is, zooals Huet my schryft je vertrek nu naar Italie oorzaak dat de zaak afspringt?

Dat je in Holland je gang zou gaan was afgesproken, en goed. Maar daarom had je my toch wel kunnen schryven hoe 't stond, en wat er gebeurde.

Schryf me. Ik moet weten hoe 't staat. De hoofdindruk die ik van de zaak heb is dat ik moest uitgesloten zyn. Er ligt over alles een tint alsof ik 't geld op zou maken dat voor jou en de kinderen noodig was, ja, alsof ik 't je zou afnemen.

Kassian ik had zoo getobd dat je op reis zou te kort komen daar ik berekende dat de fr. 300 van Stefanie niet genoeg waren. Ik wist niet dat je meer had en nu sta ik vis-à-vis Huet in de positie alsof jy my bedroog en alsof ik 't geld had willen hebben dat voor jou bestemd was.

Ik ben zeer zeer neergeslagen! Groet en kus de lieve kinderen en laat me in godsnaam iets van jelui hooren.

Dat ik aan Huet schreef was uit hogen nood, uit honger. Welnu in dien brief vertelde ik dat je met fr. 300 naar Italie was. Ik toonde hem dus dat ik niet wist van meer, want ik schreef dat ik zoo bekommerd was dat je te kort zou komen.

Daaruit bleek dus dat je my dat had verzwegen. Wat volgt daaruit? Dat ik je anders dat geld zou hebben afgenomen. Anders had het verzwygen geen oorzaak. Zoo sta ik daar nu! O god hoe bitter. Ik ben eens vooral gebrandmerkt alsof ik jou en de kinderen te kort doe om zelf wat te hebben. Maar reeds vroeger schyn je dat idee te hebben laten wortel schieten. Want in de circulaire ligt het ook. Ik word buiten gesloten.

Schryf my of de circulaire je bekend was.

Aan den heer Busken Huet.

IV.

Coblenz 15 July 1866.

Waarde Heer Huet! Ik ben wat onwel geweest (il y avait de quoi, ik had bitter verdriet.... maar soit!) en daarom antwoordde ik niet eer op uw brief van den 9^{den}. Door allerlei oorzaken zat ik in groote ongerustheid over myn vrouw en kinderen. Nu kryg ik een brief, ze zyn wel en myn vrouw hoopt op veel goeds.

Nu schryf ik u in antwoord op uw welwillend voorstel dat ik u zeer gaarne... neen, dat is niet juist, niet zeer gaarne maar toch niet ongaarne brieven van den ryn zal zenden, dat heet aan den haarlemmer. Maar eilieve, zend me wat voorschot,

want ik moet me een beetje loisir koopen. Ja, als de Directie der C^{t}. het durft te wagen zend my de heele *f* 50. Ik heb er waarachtig niet te veel aan om eens een dag of wat rust te koopen, en goed papier, en schoenen en entree in 't koffihuis, het coblenzer forum, waar de publieke zaak gedebatteerd wordt. Ik was tot zoo even toe zeer ter neer geslagen. Een brief van myn vrouw heeft me opgewekt en ik zal kunnen leveren, maar maak my vlot. 't Is noodig. Morgen met deze post ontvangt de Directie van den Haarlemmer 't eerste pakketje. Ik zal 't zoo goed maken als ik kan.

Vriendelyk gegroet van
t.a.v.
Douwes Dekker.

V.

Coblenz, 22 July 1866.

Waarde heer Huet. Ik dank u voor de gezonden *f* 25. Dat ik u zooveel schryvery zond was uit de ongelukkige zèle waar aan Talleyrand zoo'n hekel had.

Ik zal trachten de *f* 50 's maands te verdienen. Voor de gevorderde kwaliteit is 't enorm veel. Maar 't zal my zeer moeielyk zyn aan objectief nieuws te geraken, daar ik niemand spreek en nergens kom waar iets voorvalt of verhandeld

wordt. Toch zal ik proberen, het moet wel. En ik zal de opbrengst gebruiken om in 't leven te blyven voor ander werk. Maar dat was myn plan ook by 't zenden van de soep die ge ontvingt. Lieve hemel, ik zond u vyf brieven en de zesde lag klaar. Ik beklaag u dat ge uw oogen hebt moeten bederven aan 't exerperen, en ook ben ik verdrietig over de moeite die ge hadt om voor my te *vragen*. Ik kon my uwe positie niet zoo voorstellen. En 't is dan ook niet zooals 't behoort.

Reken s.v.p. de vyf ontvangen brieven geheel als vervallen en adresseer ze aan den boekhandelaar van Helden, Heiligenweg te Amsterdam. Ik ben hem copy schuldig en wil hem vragen of zulk geschryf dienen kan. Ik hoop ja want ik ben te afgemat voor iets beters. Dat ik u dien rommel nog leverde is een waar kunststukje geweest.

Na vriendelyke groete
t.à v.
Douwes Dekker.

Ik hoop vandaag nog een ander soort brieven van den ryn te zenden, droog als grutte. Alsgy daarop niet antwoordt, zal ik 't er voor houden dat het gebruikt kan worden en voortgaan.

Aan mevr. Douwes Dekker - Van Wynbergen.

V.

Coblenz, 24 Juli 1866.

Lieve beste Tine. Den 21sten kreeg ik je briet die den 17^{den} is verzonden. Nu, ik ben er heel bly mee.

Ik heb den laatsten tyd vreesselyk gesjouwd en geleden. Dat ook jy in Holland ellendige dagen had, begryp ik zeer goed, maar ik blyf er by dat jou verblyf daar my zeer veel kwaad heeft gedaan. Men *zag* jou armoed lyden, en nu heette het dat ik in weelde leefde en jou in den steek liet. Maar dat kan jy niet helpen. Ook ben je niet naar Holland gegaan om daar te zyn, maar omdat je Brussel uit moest en Holland de eenige plaats was waar ik voorloopig te beschikken had over een kamertje en waar ik tel quel kennis had aan een restaurateur. Hoe zou je anders (hoe ellendig alles dan ook was!) een verblyfje en wat eten gekregen hebben? Nu, de welwillendheid van Weyer was lief, maar over d'Ablaing valt niet te roemen. Hy heeft aan anderen gezegd dat hy my eerst, en later jou en Nonnie ‘onderhouden’ heeft, en aan my schreef hy den 2^{den} dag reeds dat hy jou en Non niet ‘onderhouden’ kon. Die ellendeling heeft ons erg benadeeld. Verbeelje toen Siet

kwam om ons overblyvend goedje te halen heeft hy 't niet willen afgeven, en gezegd dat hy de portretten wou verkoopen. Enfin!

> [Dat heeft hy ook gedaan. Hy heeft ze voor zyn winkel gehangen en verkocht en ze beschouwd als zyn eigendom. Later toen Dek in aanraking was gekomen met den heer G.L. Funke, in 1871, heeft hy dezen verzocht by Meyer navraag te doen naar de portretten. De heer Funke heeft toen het restant van Meyer overgenomen.]

Hoe nu ook alles geloopen is, ik ben erg bly dat je uit Holland bent. Daar moet je nooit weer komen dan schatryk.

Toch zyn er goede menschen, zeg je, en je vraagt om niet op te staan tegen die heeren der circulaire! Nu, ik heb er niets van gezegd tot nog toe, maar ik blyf er by dat dat infame stuk my den nekslag heeft gegeven. Ik word daarin geheel afgescheiden van jou en de kinderen, wat my vreesselyk grieft. En die voorstelling alsof ik van jelui 't geld zou afnemen, zoodat er zou en moest gezorgd worden dat ik 't niet in handen kreeg, is vreesselyk. De ware eenige manier van hulp ware geweest en is nog dat ik aan 't werk kom. Wat hebben nu die menschen die zich dan voor jou interesseerden, nu eigenlyk uitgerigt? Dat je

naar Italie hebt kunnen gaan is 't werk van Stefanie geweest, en Huet durft my nu schryven dat het plan met die circulaire nu door jou vertrek was afgesprongen. Dat is een leugen. Uit armoed ga je heen, nadat zy je hadden laten zitten in ellende, en nu te zeggen dat jou vertrek schuld is van 't niet reusseeren! Zie je nu nog niet dat alles pretext is om niets of weinig te doen en daarvoor den titel te koopen van grootmoedige beschermers? En nog iets. Ze konden weten dat er op zoo'n circulaire geen geld zou komen. Ook ik zou niet helpen in zoo'n geval. Alle hulp zou moeten geschieden uit sympathie voor my, niet waar? Ik ben dan toch de hoofdpersoon van de tragedie, niet waar? Want men zou toch geen *f* 2000 's jaars vragen voor de vrouw en kinderen van 'n ander. Welnu, waarom zou men dan geholpen hebben als ik word voorgesteld op een wyze die alle sympathie doodt? Men had na zoo'n stuk groot gelyk, niet te helpen. Als een man en vader zyn gezin verwaarloost, kan 't toch niet verwacht worden van vreemden dat zy in de bres springen juist voor denzelfden man die door die zaak toont zoo weinig sympathie te verdienen. En nog eens, de heele zaak was gebouwd op sympathie voor my.

Ik heb in de correspondentie met Huet (over

andere dingen, dat volgt straks) geen woord over die circulaire gezegd. 't Is my te bitter, en vooral omdat jy er van wist. Dit zet er voor die heeren 't zegel op. Als jy by 't lezen van dat stuk was opgevlogen en gezegd had dat je niet tot zulken prys wou geholpen worden, dan zou je geholpen geworden zyn, maar nu men door jou toestemming de proef op de som had dat ik zoo'n slecht mensch ben, verviel alle sympathie. De uitslag bewyst de waarheid van myn oordeel. Dat je my opofferde om de kinderen te redden was goed, maar je hebt my opgeofferd om de kinderen niet te redden. Dat is gebleken, dunkt me.

Tine er zou veel anders geloopen zyn als je altyd de moeite had genomen my te schryven wat er gebeurde. Die geheimzinnigheid heeft nadeel gedaan. Nu op dit oogenblik weet ik nog niet wat je ontvangen hebt, en wat men je beloofd heeft. Wat is die *f* 100 van Kerkhoven en *f* 100 van van den Bosch? Is dat 's jaars voor Eduard? Is 't te veel gevergd dat ik iets van de zaken weet? Ik zat in angst dat je op reis te kort zou komen en zag je maar al met de kinderen ergens staan in groote verlegenheid. Ik berekende dat fr. 300 niet genoeg was. Die angst is gebleken aan Huet. Dus hem is ook gebleken dat ik niet wist van ander geld dan de fr. 300

van Stéfanie. Dus: dat jy wat voor my achterhield, en dan moet het toch wel waar zyn dat ik jou en de kinderen te kort deed, als jy genoodzaakt bent het voor de kinderen ontvangene voor my weg te houden! Als ik nu by dat alles bedenk hoe ik leed onder je gebrek lyden te Brussel, onder je angst voor wissels, hoe ik genoot als ik je wat zenden kon, dan zal je toestemmen dat het bitter is nu zoo te worden aangezien. En... als er iets mee bereikt was maar juist andersom! By 't ondermynen der sympathie voor my, ondermynde je alles. Jy en de kinderen hadden moeten geholpen worden om mynentwil, niet tegen my. Dit laatste kon nooit. Er was geen reden toe.

En ik zou 't je niet gevraagd hebben, dat geld, schoon ik honger leed. Ik heb rauwe tuinboonen moeten stelen in 't veld en niet daarover inquieteerde ik my, maar over de vraag of jy genoeg zou hebben voor je reis. Sedert 2½ maand heb ik op 3 keer na geen gekookt eten gehad, soms brood met vleesch, soms enkel brood. Ik ben dan ook uitgeput en als ik daarby bedenk hoe je my in den laatsten tyd hebt laten mishandelen is myn gevoel zeer bitter.

Enfin! In een oogenblik dat ik letterlyk meende te bezwyken van gebrek schreef ik aan Huet. Ik wist niet aan wien ik schryven zou. Je hadt velen

genoemd maar altyd met zekere geheimzinnigheid. Maar ik had geen keus. Ik moest iets weten en ook: wat eten. Toen jy naar Italie ging had ik letterlyk niets. Voor drie dagen had ik zeer veel moeite om de 8 groschen te krygen voor je brief! Enfin Huet zond me *f* 25 en daarvan leef ik kommerlyk voort, met nog *f* 25 die ik later kreeg als voorschot voor 't schryven van berigtjes in de haarlemmer courant. Ik zal probeeren daarvan in 't leven te blyven. Ik zal probeeren dat leven te gebruiken om ander werk te doen, dat meer opbrengt en ik wanhoop daaraan niet.

Maar ik moet je de opmerking maken (daar je zoo pacifiek zegt dat ik nu zal kunnen werken) dat arbeid van geest en fantaisie niet zoo heel makkelyk is na geleden te hebben zooals ik leed. Ik ben uitgeput, en had eer behoefte aan wat verpleging dan aan vermaning om aan 't werk te gaan. Maar ik heb hoop. Als ik die relatie met de haarlemmer kan aanhouden (wat niet zeker is, myn eerste berigten deugden niet, ik had redeneering en beschouwingen gegeven. Ze moeten enkel drooge, dorre feiten hebben, en kunnen myn redeneringen missen... maar ik zal myn best doen!) nu, als ik die relatie kan aanhouden dan is er veel gewonnen, en ik zal probeeren.

Zend my (ook als je 't misschien hebt, ik weet

niets van je ontvangst en uitgaaf!) geen geld. Hoe nuttig het besteed wezen zou om my aan 't werk te brengen of te houden, na 't voorgevallene ben ik schuw geworden. Ik zal myn best doen in 't leven te blyven en als me dat lukt zal ik arbeiden zooveel ik kan, en dan zal ik jou geld zenden zoodra ik kan, of zelf komen. Groet Omboni en Stéfanie en kus onze beste jongens!

VI.

Coblenz, 30 July.

Lieve beste Tine. Ik heb je brief van verleden maandag. Hy is heel prettig, maar je begrypt, hoe zeer 't my doet dat je courses moet doen om een betrekking! O god dat is me zoo bitter. Dat is dan 't resultaat van die hollandse hulp dat je in Italie gezelschapjufvrouw moet worden!

En 't zou niet noodig zyn als ik my nu maar kon roeren, maar myn toestand is zeer moeielyk. Dat tobben over eten of niet eten is afmattend. En wien zal ik vragen om wat hulp? Na die circulaire is my elke relatie afgesneden.

Ik schryf nu god beter 't berichtjes voor de haarlemmer courant, maar ik zelf begryp niet hoe dat kan blyven. Toen 't begon zette ik my met yver aan 't werk en schreef elken dag lange stukken zoo goed ik kon. Maar in plaats van

satisfactie dat ik my zoo had uitgesloofd, vraagde Huet my om toch vooral niet meer te zenden dan eens of hoogstens tweemaal 's weeks een klein berigtje, geen beschouwingen. Het mag alleen zyn b.v.: de oogst belooft veel. De heer *** gezant van *** is te Frankfort aangekomen. De cholera heerscht te ***. Enz.! Wreeder sarcasme kon 't lot my niet opleggen dan nu om armelyk in 't leven te blyven, verzocht te worden myn ideen voor my te houden. Enfin, ik doe wat zy gevraagd hebben. Als ik nu daarvan maar leven kon!

Toen je schreef van naar Italie te gaan, was ik daarover heel bly, want indedaad ik hoopte nu wat te kunnen vooruitkomen, maar na dat stuk kan ik nergens teregt. Je hadt op die circulaire duizenden moeten ontvangen om op te wegen tegen 't nadeel dat my dit stuk berokkent. In plaats daarvan moet je 3de klasse reizen, en nu in betrekking! erken dat men je bedrogen heeft en dat je my, en ons dus, hebt opgeofferd voor niemendal. God, je hadt zooveel goeds kunnen doen door flink vasthouden aan my. Ik moet geholpen worden, *ik*, en daardoor jy en de kinderen. Mimi doet wat ze kan. Haar tevredenheid is waarlyk te bewonderen. Zy verdraagt myn bitterheid zoowel als die van de omstandigheden met grooten moed en 't is te bewonderen hoe

zy zich schikt. Zoolang het haar nu onmogelyk is iets anders te doen vertaalt zy stukken uit het duitsch en probeert die geplaatst te krygen in holl. kranten of tydschriften.

Wat myn boosheid op *** aangaat, zy deed niets dan schimpen op mimi, en dat was eer haat, afkeer of jalouzie dan belangstelling in my. Ik weet dat mimi met groote trouw en onbegrypelyke standvastigheid my aanhangt en al 't mogelyke doet om nuttig te zyn, hetzy door by my te blyven, hetzy door weg te gaan. De voorstelling of mimi ten mynen laste is, is bespottelyk. 't Is de vraag wie meer tot last is ik haar of zy my. Wie haar ontberingen aanziet moet geroerd zyn over de berusting, waarmede ze alles draagt. Ze wil zelf niets liever dan de handen uitsteken, maar tot nog toe kon dat niet. Dat schimpen is dus onnut, vervelend en pynlyk. Vervolgens had *** zich ongepast uitgelaten over 't vele geld dat ik opmaakte. Ja, en dan nog die tot vervelens toe herhaalde verzekering dat ik volgens de meening van iedereen zoo'n bizonder slecht en gemeen karakter heb. Ik wou eigenlyk dat ‘iedereen’ gelyk had. Dan had ik misschien wat te eten, en geld voor een nieuwen onderbroek.

Het is een vreesselyke gedachte voor my, dat je in een betrekking zult gaan. En de kinderen!

Nonni den halven dag van je af, en Edu heelemaal. En ik geheel afgezonderd van de kinderen. Nu vraag ik je wat je reis naar Italie gebaat heeft? Moest je daarvoor toestaan dat ik zoo werd gebrandmerkt door die circulaire? Ik heb bitter berouw dat ik je zoo heb laten begaan. Maar kon ik ook denken dat je zoo iets zou toelaten?

Aan den heer C. Busken Huet.

VI.

Coblenz, 9 Augustus 1866.

Waarde heer Huet, Ik dank u voor uwe welwillende waarschuwing die my al of niet onverwacht komt zooals men het nemen wil. Ikzelf begryp niet dat men iets (al ware 't veel minder dan *f* 50.) betalen kan voor zulke vodjes. Maar aan den anderen kant heb ik my beyverd stipt te doen wat ge my in vorige brieven schreeft, en daarom is 't toch weer wel vreemd dat men niet tevreden is, met het geleverde volgens opgaaf. Ook myn eerste geschryf vond ik ellendig. Maar 't was een gevolg van myn zucht om aan te vullen wat er ontbrak aan nieuws. Waarlyk er is geen 50 gulden nieuws te gaeren aan den ryn. Al kon ik uitgaan, al had ik omgang, al bezocht ik kringen waar iets wordt verhandeld, dan

nog zie ik geen kans voor *f* 3 's maands aan berigten byeen te krygen. Ik moest dus fantaiseren, broderen... om waar te leveren voor 't geld.

Al is 't nu dat de Haarlemmer my aan de deur zet, wees dan toch eens zoo goed my b.v. door 't toezenden van een paar couranten te doen weten hoe men 't dan eigenlyk had willen hebben? Myn toestand is zeer moeielyk en ik wilde graag de voldoening- hebben dat ik tot 't laatst al 't mogelyke heb gedaan om staande te blyven. De vraag is deze: gegeven weinig of geen objectief nieuws, gegeven verbod er iets in te doen van myzelf... hoe had ik 't dan moeten aanleggen om die *f* 50 's maands te verdienen?

Schryven voor de Gids? Ik ben uitgeput. Waarlyk als ik schryven kon voor de Gids, dan zou myn toestand niet zoodanig zyn dat ik voor de Gids zou behoeven te schryven. Politiek of letterkundig overzigt! Och, 't is my zoo bitter... waaruit zou ik de bouwstoffen halen, voor zulke stukken? Ik feliciteer u met uwe onkunde omtrent armoede! Letterkunde... ik heb geen boek, geen tydschrift, niets! Staatkunde... ik moet zeer veel complimenten maken om van de meid gedaan te krygen dat ze my een klein voddig Coblenzer krantje te leen vraagt. En 't lukt niet altyd! Neen, gy weet niet wat armoed is.

Werken voor de Gids! Och, als ik dat kon... dan zou ik immers ook meer kunnen dan dat? Ik had behoefte aan wat rust, wat verpleging. Geen gedachte komt tot rypheid, by 't voortdurend uitzien naar een middel om in 't leven te blyven. Ik lyd gebrek, en dat is sedert lang het geval, schoon nooit zoo erg als den laatsten tyd. Werken! Ik heb er zoo'n lust in... maar 't gaat niet by honger. En nog iets is er noodig, wat assiette, wat hoop op kalmte voor morgen, voor overmorgen, voor de week, de maand die er volgt. Welk werk zou ik kunnen aanvangen by de zeer pynlyke gedachte: zal ik 't deze week nog uithouden?

Toen myn vrouw my schreef over pogingen die gedaan werden om ons te helpen, meende ik dat men trachtte my een beetje rust te bezorgen van dagelykse angst voor 't hoognoodige. Dàn had ik kunnen arbeiden! Ik verlangde er zoo naar! In plaats daarvan die circulaire... waarin ik word voorgesteld... basta daarvan. Ik kan daarover niet beginnen zonder meer te zeggen dan ik wil, en anders te spreken dan ik wil. Toen ik 't stuk Jas ben ik er ziek van geweest, en nog beeft me alles by 't denken daaraan. O, van Vloten!

En nu had ik gehoopt door die *f*50 van den haarlemmer tel quel in leven te blyven en zoodra

mogelyk aan 't werk te komen met wat hoop op vooruitgang, op kans om de mynen te verzorgen, die nu in Italie...

Och, genoeg van alles. Ik ben zwak en afgemat. Gy hebt gedaan wat ge kondet en myn klagten betreffen u dus niet. Ik dank u voor uwe welwillendheid. Maar hoe komt het toch dat ik zooveel moeite heb my begrypelyk te maken. Uw vriendelyk gemeend voorstel nu byv. om my te hulp te doen komen door personen waarover gy u te beklagen hebt (en met wie ik dus niet graag in aanraking kwam) toont duidelyk aan dat gy niet precies letterlyk gelooft wat ik u schreef. Komt dit nu daarvan dat er zooveel wordt gelogen? Wordt er eens vooral tarra of rabat afgetrokken van wat men hoort? In zoo iets moet het liggen. Hoe zou 't mogelyk zyn dat ik schreef over letterkunde of politiek, waartoe dan toch behalve wat loisir van gemoed, boeken en kranten noodig zyn, indien ik niet had gelogen in myn verzekeringen dat ik zoo arm was? Ik schreef u dat ik gebrek lyd. Dat is waar, eenvoudig waar. Zou ik ooit uwe hulp hebben ingeroepen, uwe regtstreeksche ondersteuning, als ik 't niet hoog noodig had gehad! Waarlyk iemand die couranten kan lezen, boeken ontvangt, die hem op de hoogte houden van politiek en litteratuur, is

niet arm genoeg om de hulp in te roepen van iemand die zelf niet ryk is. Als ik zeg dat ik niets heb is 't zoo. Sedert nu... ik weet niet hoeveel dagen, heb ik geen petroleum, geen gekookt eten, ja zelfs niet altyd brood. Dit is de letterlyke waarheid. O, de uitnoodiging om te werken klinkt zoo bitter in zoo'n positie. Dit is juist de vloek, dat ik niet werken kan. Daarin zit het juist.

Ik heb daar weer een bulletintje nieuws gereed gemaakt, en weet niet of ik 't zenden zal. 't Is alles wat ik kon te weten komen en hoe nietig ook, toch geloof ik niet dat er van den Ryn meer nieuws by elkaar te krygen is. Het was zooveel waard geweest als ik die *f* 50 had kunnen behouden. Daardoor hoopte ik aan 't werk te komen. Is 't u ook nu nog mogelyk my op den weg te helpen?

My blyft nu alleen over u vriendelyk te bedanken voor uwe welwillende pogingen, en u te vragen of ik nog wat mag wachten met de teruggave van de voorgeschoten *f* 25. Als ik zooveel ontvang van den haarlemmer, 't zy van elders, wat ik echter niet verwacht, dan heb ik 't hoog noodig om te eten. Ja, 't is de vraag of ik 't zoolang uithoud.

Ik groet u en uwe vrouw zeer hartelyk en ben

t. à v.

Douwes Dekker.

VII.

Coblenz, 15 Aug. 1866.

Waarde heer Huet, Ik heb een paar dagen nagedacht over uw hartelyk voorstel. Natuurlyk ben ik geroerd over uwe welwillendheid, maar... 't kan niet. Het zou u bezwaren en nadeel doen zonder my te helpen, vooral daar ik daarna toch niet weten zou wat aantevangen. Ik zie geen kans in korten tyd (en zoo als ik nu gesteld ben zelfs niet in langen tyd) zoo te werken dat ik my genoeg uit den nood help om voor myn gezin te zorgen. Het verblyf by u zou my bezwaren, zooals nu reeds de verleende hulp my bezwaart. Ik dank u hartelyk maar mag u eigenlyk niet meer schryven over myn omstandigheden om te voorkomen dat ge 't weer zoudt doen. Dat zal ik dan ook niet.

Als bykomende, geen hoofdreden dat ik uw treffend aanbod niet aanneem, is ook dat ik in geen geval voor de Gids zou kunnen schryven. Ik weet dat die heeren my zeer ongenegen zyn. Dat bleek me uit de vry lompe terugzending van eenige schryvery die myn uitgever hun ter aankondiging had toegezonden.

En er zyn meer redenen. Ik ben verbonden

door voorschot aan van Helden. Als ik in staat ben wat te leveren, komt dat hem toe.

> [Op denzelfden dag in den winter van 1865-66 waarop MULTATULI by verstek tot twee maanden gevangenis veroordeeld werd, ontmoette ik hem des avonds in Keulen. Ik bracht eenig geld mee en hy had een plan om dat te vertien-, ja, te verhonderdvoudigen, en zoo te voldoen aan al zyn verplichtingen.
> Sedert in de Millioenen Studien bewezen is dat wie speelt verliezen moet, en ook alvorens dat daar bewezen was: iedereen weet dat spelen een dwaasheid is. Maar ik hoopte dat MULTATULI het onvindbare gevonden had (was niet juist dàt genien-werk?) en luisterde met de grootste belangstelling toen hy my zyn systeem uitlegde.
> Kyk, zeide hy, je kent de gelykheid van de kansen, niet waar? Rood of zwart, volgende of niet-volgende, bij 't spelen op even of oneven serien, altyd staan de kansen als gelyke tegen elkaar. Het tegendeel zou ongerymd zyn. Als één kans duurzaam voorheerschte dan was het spel geen spel meer en de banken konden niet bestaan. Stel je speelt op de kleuren, dan kan je er vast op rekenen dat rood en zwart even dikwyls zullen voorkomen. De afwyking moge grooter of kleiner zyn, korter of langer standhouden, ten slotte, en dikwyls zeer spoedig - ook weer naar vaste wetten! - halen ze elkaer in. De som van hun verschillen is telkens en telkens weer gelykheid. En juist hierop berusten alle berekeningen en ook de speelmanier die ik nu meen dat tot ons doel

moet leiden. Als je met de geometrische reeks op eenige kans speelt, 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64 enz. dan is 't wel waar dat je met elken gehaalden zet al de voorafgaande verliezen doodt plus één winst, maar al by den 13^{den} zet ben je 't maximum van de bank te boven en hoe dikwyls waren er niet serien van 20, 24 en zelfs meer. Al hadden we dus geld genoeg voor deze methode dan zou 't onpraktisch zyn haar toe te passen, daar het door de bank gestelde maximum belet ze vol te houden. Ook de arithmetische reeks, telkens één opgaande by verlies, één dalende by winst, past niet voor ons, noch eigenlyk voor iemand. Want al zouden we niet, zooals by de geometrische reeks springen by een serie van 13 verliezers, we liepen de kans van veel grooter afwykingen en konden al spelende reeksen van één tot 40 of 60 ten achter geraken.
By beide deze wyzen van spelen zouden we als we de methode konden volhouden, een halve mise per zet winnen. (Men zie hierover Millioenen-Studien, hoofdstuk: Systemen). Het spreekt van zelf dat we met veel kleiner winst tevreden zouden zyn, als we daar tegenover dan ook gewapend waren tegen de afwykingen van de gelykheid die niet kunnen uitblyven. Daarom heb ik er nu iets anders op bedacht.
Je kiest een kans waarop je spelen wilt, het doet er niet toe welke en speelt daarop één mise, de eenheid van je zetten, een louis, een 5 fr. stuk, wat je wilt, één mise dus. Dat doe je tot je 3 maal een mise verloren hebt. Intusschen heb je waarschynlyk gewonnen ook, goed, dat is je winst, maar je speelt door tot je 3 maal

een mise verloren hebt. Zoodra dit het geval is, zeg je: wacht, die 3 verloren zetten wil ik goed maken door twee winnende zetten, elke zet van twee mises. Je zet dus 2 en wel zoolang tot je 2 keer 2 gewonnen, òf 4 keer 2 verloren hebt.
Heb je 2 keer 2 gewonnen, dan verreken je daarmee je 3 verloren eenheden en je begint van voren af aan.
Heb je daarentegen 4 keer 2 verloren dan zeg je: halt nu met het spelen van 2. Eerst myn 4 verloren tweeen gedood door het winnen van drie drieen. Enz. Het doel is om

elke groep van 3 eenheden te dooden door 2 tweetallen,

elke groep van 4 tweetalle te dooden door 3 drietalle,

elke groep van 5 drietalle te dooden door 4 viertalle,

elke groep van 6 viertalle te dooden door 5 vyftalle,

enz. enz. Zoodoende win je op elke groep een mise, en je moet ten slotte bykomen, daar je elke groep inhaalt met een zet minder dan het aantal zetten der verloren equivaleerende groep. Heb je vyf vyftallen gewonnen dan speel je vier. Verlies je zes vieren, dan zyn de vyven weer aan de beurt, maar win je vier maal vier, dan ga je terug tot de drieen en de tweeen, en je bent by, voor dat het aantal der winnende zetten gelyk is aan dat der verliezende.
Dek was enthousiast over zyn gevonden systeem en ik met hem. Wel wantrouwden wy het in 't algemeen, maar dan gingen wy zitten cyferen en cyferen, en telkens bleek het deugdzaam en bracht ons door allerlei afwykingen terug tot de laagste mise. Dan juichten we, en

gaven toe in illusies. Tine niet meer in nood, geen dreigende wissels meer in omloop! Al zyn schulden afgedaan, die aan schuldeischers en die aan vrienden. Dan een dagblad opgezet! Daaraan zou hy voor redactie en administratie zyn trouwe vrienden plaatsen ieder naar zyn aard, en hy zou de chef zyn! Dat blad moest iets heel byzonders worden; het zou hem stem geven in den staat en gewicht en macht... macht om goed te doen. Dan ging hy de lucht in...
De eerste twee drie weken te Homburg hield het systeem wat het beloofde. Dek zond toen byna dagelyks een honderd-frank-biljet aan Tine die daarmede verschillende schulden betaalde, en hy hoopte door grootere mises weldra alle brusselsche crediteuren te voldoen, maar eer het zoover was leerden wy de keerzy van deze speelmanier kennen.
We sprongen of nagenoeg. Nu hadden we geen ressources, en daar kwam nog by dat Dekker niet naar Holland terug kon keeren. Als alles goed was gegaan zou hy met genoegen zich hebben aangemeld om zyn gevangenisstraf te ondergaan; zoo twee maanden cellulair, alleen met zyn eigen gedachten, met rust en kalmte om door te denken, dit had hy gaarne gedaan; zelfs is zoo iets altyd een soort illusie van hem geweest. Maar nu, zonder rust en met de pynigende gedachte aan den nood van vrouw en kinderen, was 't ondoenlyk.
Peinzende aan wat hem thans te doen stond besloot hy den uitgever van Helden, die hem in Amsterdam bezocht had, om voorschot te vragen op een werk dat hy be-

loofde voor hem te schryven. Nadat toch de heer Meyer eigenaar was geworden van den I^{sten} en II^{den} bundel Ideen - zie blz. 58. - stond het by MULTATULI vast dat hij de relatie met dien heer wilde afbreken. Van Helden nu gaf gevolg aan zyn verzoek, maar van schryven kwam in de eerste maanden nog niets. Er werd weer gespeeld. Geslagen in onze hoop en met zeer weinig geld kwamen wy in Juny te Coblenz aan.]

Ik was nu onlangs met hem [van Helden] overeengekomen dat hy my maandelyks boven het genotene van ik weet niet regt hoeveel per vel *f* 10 per vel zou bybetalen. Dit met de *f* 50 van den Haarlemmer had ik willen gebruiken om in 't leven te blyven. Zoodra ik dan myn schuld by van Helden had aangezuiverd had ik wat ruimte gekregen en kunnen zorgen voor 't noodige in Italie. Nu door de te verwachten afzegging der HH. Enschede is dat uitzigt vernietigd want door voor van Helden alleen te schryven kan ik niet in 't leven blyven. Enfin! Ik zit natuurlyk te bedenken wat ik doen moet, en zal zoodra ik wat licht bespeur in myne omstandigheden u daarvan mededeeling doen als een klein blyk dan slechts van myn dankbaarheid voor uw fidele hulp. Bedank ook uwe vrouw die natuurlyk aandeel heeft in uwe vriendelykheid. Het ware geen kleinigheid geweest my zoo in huis te nemen. Och, ik zou

't zoo prettig gevonden hebben te komen, als ik 't minder had noodig gehad.
Wees intusschen vriendelyk gegroet en geloof dat ik uwe lieve handelwyze op hoogen prys stel. En wilt ge dit ook aan uwe vrouw zeggen? De berigten die ik uit Italie kryg zyn in zooverre goed, maar myn vrouw heeft het niet gemakkelyk.
De uwe
Douwes Dekker.

VIII.

Coblenz, 19 Augustus 1866.

Waarde Heer Huet, Dank voor het gezondene en vooral voor uw hartelyken brief. Ik begryp de welwillendheid der HH. Enschedé niet, en voel er my bezwaard door. Och, zend my eens een paar haarlemmer couranten, dan zal ik daaruit trachten optemaken hoe myn berigtjes moeten zyn om gebruikt te worden. Gy begrypt dat het drukkend is dat geld te ontvangen voor niemendal. Ik kan u niet zeggen hoe gek 't my klinkt dat gy in een ondergeschikte positie zyt. Nu ik vind dat personen die u tot ‘bediende’ maken (gy zelf noemt het woord) *my* niet zulke welwillendheid kunnen toonen. Daarom blyft my de zaak een raadsel.
Als ik my goed den dreun herinner waarop ik

myn moeder den haarlemmer moest voorlezen, passen myn buletintjes precies voor die muziek. Wat drommel waarom gebruikt men ze niet?

Hartelyk met uw vrouw gegroet van

t. à v.

Douwes Dekker.

Myn vrouw is te Milaan in ‘betrekking’. Gezelschapsjufvrouw of zoo iets. De kinderen ça et là. Maar 's avonds kan zy de kleine meid by zich hebben. Wat 'n getob!

Ik heb u toch een verzoek te doen. Wilt ge eens laten nazien of myn bloemlezing hier en daar behandeld is? Ik weet dat myn uitgever het aan verscheidene tydschriften heeft verzonden ter aankondiging. Elke boekverkooper kan 't voor u nazien. In 't weekblad van den Boekhandel komen lysten voor van besproken werken.

Nu niet, omdat ik niet werken kan, maar anders had ik gaarne eens wat scherpe aanvallen te beantwoorden.

IX.

Coblenz, 4 Sept. 1866.

Waarde Heer Huet!

Ik heb u voor veel dingen te bedanken. Voor de eerstgezonden Haarlemmers, voor de latere, waarin myn belangryke stukken staan, voor den

Spectator, voor uw executie van Klaasje Zevenster, en voor uw brief. Mogt het zyn dat men myn berigtjes kan blyven gebruiken, het zou my aangenaam wezen, schoon ik niet geloof dat ze ooit *f* 50 's maands waard kunnen zyn, al zag ik kans ze geheel naar den zin der Haarl. te maken. Dat streven naar objectiviteit zou ik toejuichen - neen, ik juich het toe - maar, dan moet men geen courant uitgeven. Wat men *zeker* weet, kan op een klein blaadje. Nu, de Haarlemmer wykt er dan ook vaak van af, en geeft (zooals ik ook wel gedwongen ben te doen om niet niets te zeggen) het bestaan eener meening als objectief feit. Dusdoende is 't begrip van objectief en subjectief zeer betrekkelyk, niet waar? Zóó is 't bestaan van Beelzebub een feit in meening, en de maan heeft, zeer objectief wáár, een menschengezigt in de verbeelding van 't kind. Och, 't wordt woordspel. Het geheele verschil is dat de Haarl. zich nu en dan dekt door een ‘men zegt’ ‘wy vernemen’ ‘het journaal *** schryft’. Nu, dat zeggen, vernemen en schryven zal wel feit zyn. Vaak zelfs is 't niet de moeite waard om te onderzoeken of 't iets anders is.

Maar eilieve, hoe komt gy 't zoo druk te hebben aan die Courant? Ik vind het net ontbytwerk vooral wanneer ge lezende onder de thee, uwe

excerpten dicteert. Ik denk echter dat ge last hebt van overwerken om ‘de heeren’ te voldoen, en dan begryp ik dat ge 't druk hebt, en zelfs verdrietig. Ik kan 't niet verdragen dat gy ‘ondergeschikte’ zyt. Me dunkt het moest genoeg zyn, dat ge om eerlyk uw bestaan te verdienen, hadt aangenomen kleurlooze berigten in goed hollandsch zamen te persen tot een krant. Daarna had men u kunnen laten begaan en niet de algemeene aansluiting moeten maken tot een dagelykschen grief van ondergeschiktheid. Als ik geld had zou ik zoo gaarne zelf een courant opzetten, maar ik heb meer... neen, ik heb meer en minder noodig dan een ander. Minder voor 't opzetten der courant, omdat ik geloof terstond een redelyk aantal abonnés te hebben, zoodat ik geen kapitaal zou verliezen door 't gratis uitreiken in 't eerste jaar. Maar ik moet meer hebben dan anderen, omdat ik vóór alles wat schuld zou moeten afdoen om my vry te kunnen bewegen. Wat moet het u drukken, by 't behandelen der publieke zaak, nooit uw meening te kunnen zeggen. 't Is om te bersten.

Ei, goede boeken worden in Nederland niet gerecenseerd, dus nergens iets van die bloemlezing. Dat is een vriendelyk ‘dusje’. Die spectator-artikelen vind ik komiek. Ik kan waarlyk best tegen kritiek (als gy my eens wilt havenen

zult ge 't zien) en ben op dat punt volstrekt niet prikkelbaar. Ik heb teveel hekel aan schryven, maakwerk, auteurschap, om 't my aan te trekken als men myn geschryf aanvalt. En ik vermyd meestal alle repliek, om niet te doen denken dat ik boos ben, zooals alligt 't geval schynen zou, wanneer ik wat heftig deze of gene stomheid (volgens my) van myn aanrander in 't licht stelde. Die Mr. Keerom schynt hoofdzakelyk te velde te trekken tegen myn onkunde. Lieve god, kan ik 't helpen? Ik ben niet eens dokter in hollandsche letteren, wat dan toch al 't minst is, wat men, om niet geheel niemendal te zyn, wezen kan. En, komiek, by elke gelegenheid of niet-gelegenheid haalt hy menschen aan van wien ik iets leeren kan. Van Socrates, van Buckle, van Dr. Waitz. Gut, dat wil ik graag gelooven. Maar waarom zooveel leugens in zoo'n recensie? Heb ik Thorbecke aangevallen *omdat hy van* 1836-60 *niets heeft geschreven dan zyn* historische schetsen? Waar heb ik ooit de ‘dwaze hersenschimmen van natuurlyke en oorspronkelyke toestanden, welke Rousseau geschapen heeft’ nagejaagd? Och, 't verveelt me. Maar dat fatsoen zou komen van ‘facies’ heb ik nu, vry onwillig, van heer Keerom geleerd.

Ik dacht dat 't een en 't ander van facere kwam, viâ. façon en face.

La critique est aisée et l'art est difficile... vind ik een lamme regel en vry leeg van zin. Wist Boileau dan niet dat juist de kritiek een ‘art’ is? De spreukmatige tegenstelling valt te water.

Och, och, Klaasje Zevenster! Ik heb 't schaap niet gelezen, maar my nu zeer vermaakt met uwe uitkleeding. By later behandeling van stukken als Klaasje, waarin van patriciers wordt gesproken, recommandeer ik u 't adjectief *gemeen* by 't ‘fatsoenlyke’ dat van Lennep zoo graag op den voorgrond stelt. Ik ril als ik denk aan 't oogenblik toen ik hem dat woord fatsoenlyk hoorde uitspreken. Ik had een uitgever voor Havelaar (Gunst die 't boek drukken zou voor rekening van myn broeder). Van Lennep die 't manuscript had zei:

- Neen, neen, laat nu my daarvoor zorgen... 't moet verschynen by een fatsoenlyk uitgever. Bovendien, gy weet niet hoe men met zulk volk (zulk volk en fatsoenlyk uitgever? Hoe klopt dit?) moet omgaan. Byv. als gy 't nu deedt, hoe zou je dan doen met dit bundeltje? ('t manuscript).

- Wel, ik zou 't hem geven.

- Juist, glad verkeerd. Ik maak al de blaadjes los, geef hem ze by beetjes, dan houd ik hem in handen.

Nog begryp ik de finesse niet van dien maat-

regel. Maar 't woord fatsoen kan ik niet hooren zonder te denken aan de overgroote fatsoenlykheid waarmee v.L. my bedrogen heeft. Toen echter was hy 't niet van plan. Eerst later heeft hy om zich te dekken tegen ver wy ten van ‘Amsterdamse patriciers’ gezegd dat het boek zyn eigendom was, en dat hy zich daarvan had meester gemaakt ‘om het te smoren’. Hy heeft zich niet geschaamd dit te publiceren. Maar hy loog. Hy wou liever doorgaan voor scherpziend valsch, dan naif kortzigtig. Hy bedroog my uit lafhartigheid, en niets is juister dan uw parallel tusschen de karakterloosheid der helden van zyn boek en zyn eigen gebrek aan karakter. Maar... is uw aanhaling van Ferdinand Huyck (op pag 19) eene aanpryzende? Dat begryp ik niet. Ferdinand Huyck is een infaam boek. Ook die van Lennepsche held is een pauvre sire, die z'n dame in den steek laat, uit vrees voor papa en 't *fatsoen*. Ik heb zoo'n hekel aan dat boek! Ik had het niet gelezen toen ik van Lennep leerde kennen, later vond ik hem precies in z'n boek terug. Wilt ge dat gemeen fatsoenlyke toch geesselen by elke gelegenheid? Lafhartigheid is al erg genoeg. Zoo'n voosheid van gemoed hoeft niet geproneerd te worden bovendien. De zeer fatsoenlyke Ferdinand Huyck, en voor zoover ik hem nu uit uw beschryving

ken, die jonge van Eylar, zyn my grooter gruwelen dan de sujetten die de romanschryver laat poseren voor ‘slecht’. Onder bewoonsters van huizen als Mont Athos heb ik goede menschen gevonden. Onder lafhartigen nooit.

Wat maalt van Lennep toch met zyn patriciers? De hoogheid der amsterdamsche toongevers dateert voor 't meerendeel van zeer kort. De van Lenneps zelf stammen van een goudsmid. Hartsen (nu Jhr.) draagt den stempel der burgerlykheid in den staart van z'n naam. De Bickers en Backers bakten en bikten, Huydecoper verkocht leer. Sillem is een sedert 50 jaar opgekomen jodenfamilie. Willinck dateert z'n hoogheid van den lodewykschen tyd (knoeiery met Louis, ontduiking van 't cont. stelsel) enz. enz. Als ik de vertellingen uit myn jeugd mag rekenen te behooren tot myn tyd, kan ik zeggen dat een zeer groot deel van de amsterdamsche toongevers in myn tyd van niet tot iet zyn geworden. En de Roëls dan? vraagt van Lennep. (NB. Ik gis dat Roëll of Roël zegge Roel tout court zonder trema, de geboorte heeft gegeven aan ‘van Eylar’.) Mevrouw v.L. is eene Roël, dochter van den minister onder koning Louis. Welnu, ik weet niets van patricische Roëls. Wel ken ik Willèr's wiens vader *Willer* heetten, en zoo zullen ook wel de Roels gekomen zyn aan dien nadruk op hun staart.

Als adel gekheid is (wat ik niet geheel toestem) hoeveel te gekker is dan het pogchen op 'n soort van adelykheid die niet eens bestaat! De autochtone adel, zelfs de beschreven adel, de brevetadel, is dan toch nog bekend, en wordt hier en daar erkend. Nu en dan heeft ze ook historische beteekenis. ('t Is waar, zelden! 't Is schande zoo weinig als er werd uitgevoerd door geslachten welker voorouders sedert eeuwen beter voeding genoten, en kans hadden op beter onderrigt dan 't plebs). Maar wat zoo'n amsterdamsch patriciaat beduidt weet de hemel, d.i. niemand. De Keizersgracht en Heerengracht is aangelegd van 't geld der ‘edele’ W.I. compagnie, zooals nu 't Willemspark in den Haag door Vry-arbeiders en Kultuurprocent-mannen. De roofridders waagden nog hun lyf. Wat waagden de Heeren XVII? En de tegenwoordige rykworders?

Wat me in Klaasje Zevenster waarschynlyk hinderen zou, is die eentoonige tic om de deugd der heldin zoo heelemaal terug te brengen tot het... ja, hoe moet ik zeggen? Zal ze al of niet trouwen of sterven als maagd? Die plompe moraal heerscht in al die dingen, Pamela, Clarisse Harlow, Suzanne Bronkhorst, ja zelfs in Saartje (die ik anders graag lyden mag). Ik heb altyd lust zoo'n vervolgde deugdheldin toeteroepen: ‘ga toch in

's hemels naam gauw met dezen of genen te bed, dan is 't uit! Verveel ons niet vyf deelen lang met je deugd die après tout zeer zelden deugd is'. Ik blyf er by, de eer woont boven den navel. Het komt my voor als iets jongensachtigs zoo altyd die vraag op den voorgrond te stellen. Omtrent veel vrouwen die bravigheid professeren komt de vraag by my op, of 't wel de moeite waard was zooveel uittegeven aan muurwerk om een onbeduidend stadje?

Publiek vindt my grof... ik vind publiek grof. Ja, romanmakers en hun toejuichers die zooveel zaaks maken van de vraag of hun heldin al of niet 'gevallen' is, schynen aan dat vallen, en dus ook aan 't niet-vallen meer waarde te hechten dan ik. 't Schynt dat dit de preoccupatie van hun leven is, hun hoofdzaak. Er is iets rooms in. 'Vasten, bidden, mis, aalmoezen, geloof'... daarmee ben je klaar! Wie daarmee in orde is, is goed. Wie daarin hapert is slecht. 't Is de moraal op lyntjes gezet. En dan de huichelary nog! Want die moraal hoe dor en schraal ook is nog niet eens opregt. Hoe zouden de huizen Athos bestaan als 't waar was dat men zoo gruwde van ontucht? (Dit woord ontucht toont vry goed aan dat de heele zaak nietiger is dan men tegenwoordig wil doen voorkomen. 't Woord is vry flaauw in vergelyk

met den indruk dien 't maken moet.) De ‘leugen’ in preeken, boeken, opvoeding, principe-kramery is zeer gevaarlyk. Men maakt slecht, door zoo altyd te vertellen dat deze en gene afdwaling zoo byzonder slecht is. Een jong mensch die de vermaningen à la lettre neemt is inderdaad slecht als hy handelt tegen zyn gemoed. En wie ze niet à la lettre neemt, gewent zich aan andere en aan alle afwyking. Ik houd het voor een groote fout dat men 't geslachtsleven zoo overal op den voorgrond plaatst als criterium van deugd. De romanschryvers hebben 't noodig als veer ter beweging hunner draadpoppen. 't Is vervelend. Zàl ze, zal ze niet? Zal ze niet, zal ze? Ja 't is vervelend en au fond, vies ook.

Ik schryf slordig, dat weet ik wel. Gy niet, en daarom vraag ik u voortaan montyon te spellen zonder *h*, en s.v.p. te letten op dan voor als. (Voor my zou 't er niet op aan komen, maar in uw stukken misstaat het). Och, als ge deedt als ik, en eens vooral verklaardet niet te geven om die dingen. 't Is zoo prettig vry te zyn. En zie eens de gezegende vruchten der voorbedachtelyke tuchteloosheid. Keerom, de fyne, beschaafde, geleerde, wyze Keerom, die meent my te plagen door de verklaring dat er menschen zyn (waaronder Socrates) van wie ik nog wat leeren kan,

zelfs die Keerom, hoe vinnig ook gestemd, durft niet zeggen dat ik niet spellen kan, en mensch schryf zonder staart. U zou men 't minste foutje, ja zelfs de kleinste afwyking verwyten. Ik mag alles doen, en ik maak er gebruik van!! Kyk, als ik twyfel of een woord mann. of vrouw. is, spel ik digt in de buurt een of ander zoo incongru als mogelyk. Maak ik dan een fout in 't genus.... welnu, men ziet immers dat ik er niet om geef. Wie een gat in z'n kous heeft doet best op bloote voeten te loopen. Gy moogt geen gaten in uw kous hebben.

Wees met uw vrouw heel heel vriendelyk gegroet.

t.à.v.

DD.

X.

Coblenz, 18 September 1866.

Waarde Heer Huet, Ik kan u niet zeggen hoe bly ik ben met de voorloopige prolongatie, en ik dank u wel voor uwe bemoeienis. Ik heb pleizier gekregen in dat eenvoudige werk, juist om de eenvoudigheid, denk ik. Maar ik vind de betaling hoog, en wilde gaarne voor dat geld wat meer

leveren. De *f* 50 heb ik behoorlyk ontvangen. Ik zal grooter schryven, en aan één zy.

Wees hartelyk gegroet van

t.à v.

Douwes Dekker.

[Ingaande met den 24sten September onderging de Haarlemmer Courant eene uitbreiding en verscheen op dien datum in vergroot formaat. In dat eerste vergrootte nummer stond een ‘Van den Ryn’ aan 't hoofd van het blad en van dien datum af zyn de bulletintjes uit Coblenz vry geregeld om de 4, 5, 6 dagen opgenomen.
Het allereerste ‘Van den Ryn’ kwam voor in de Haarlemmer Courant van 10 Juli.
Er blykt daaruit dat Busken Huet na MULTATULI'S eersten brief uit Coblenz reeds dadelyk deze rubriek opzette. De eerste woorden zyn: ‘In een particulier schryven uit Coblenz... ‘en dan volgt in iet of wat deftiger termen wat Dekker over politiek schreef in zyn brief aan den heer Huet van 8 July. Verder worden in dat artikel dan allerlei andere zaken vermeld.
In het blad van 17 July volgde een tweede ‘Van den Ryn’. Een kort artikeltje; het Coblenzer Tageblatt wordt er in genoemd. Dit stukje moet door den heer Huet evenals de eerstvolgende ‘Van den Ryn's’ geëxcerpeerd zyn uit de lange brieven die MULTATULI terstond na het voorstel met grooten yver aan de courant zond. Dat vyftal lange eerste brieven is later door den

heer Huet aan den uitgever van Helden gezonden, maar wat er van die artikels geworden is, weet ik niet. Ze zyn nooit gedrukt, voor zoover ik weet.
Er komen ‘Van den Ryn's’ voor in de Haarlemmer van 10, 17, 19, 20 en 27 July. In het laatste nommer is een kleine trek die naar't my voorkomt MULTATULI verraadt (ik cursiveer de bedoelde woorden.)
‘Men zegt dat de Gouverneur van Mainz, graaf Rechberg, besloten heeft, de stad tot het uiterste te verdedigen.’
[namelyk tegen de Pruissen.]
‘Vele ingezetenen hebben zich hierover beklaagd, en zelfs eene deputatie aan den groothertog van Hessen verzonden, met verzoek, al het mogelyke te doen, teneinde de stad te bewaren voor de rampen des oorlogs. De Groothertog moet verklaard hebben zeer bewogen te zyn met het lot hetwelk de stad Mainz te wachten staat, en beloofd al het zyne te zullen toebrengen tot afwending van het gevaar. *Hoe hy die belofte zal ten uitvoer brengen wordt niet gemeld*. Reeds heeft een pruissisch parlementair aanzegging gedaan, dat de stad zich binnen driemaal 24 uur moet overgeven....’ enz. enz.
Een maand lang zyn dan geen berichtjes van MULTATULI opgenomen, wat verklaard wordt door den brief dien de heer Huet den 29sten Augustus aan Dekker schreef (Brieven van C. Busken Huet, Deel I blz. 170) maar in de Haarlemmer Cour. van 24 Augustus treft men weer een ‘Van den Ryn’ aan.

Voor my is 't hoogst aandoenlyk deze bulletyntjes te herlezen.
Ja, we waren zeer arm in Coblenz, alles komt me weer voor den geest by 't schikken van deze brieven; maar in weerwil van die armoed is de indruk die my uit dien tyd is bygebleven, een indruk van rykdom en heerlykheid. We woonden er in één kamer in de Rheinstrasse boven een banketbakker, Werner. De kamer was vriendelyk en zindelyk maar uiterst eenvoudig ingerigt. We hadden haar gehuurd voor zes thaler 's maands! Maar op dat kanapetje aan die wrakke tafel zat hy... MULTATULI. Zyn positie was ellendig, maar dat kon niet zoo blyven en als hy zeide: Jou althans kan niemand my afnemen! dan was ik voldaan. Ik ook had zorg en smart, maar de grootte van zyn leed hield my staande en maakte my moedig. Er was iets groots in alles. We hadden ongelukken gehad en zaten daar als schipbreukelingen op een rots. Onze eenzaamheid, de schoone natuur, de groote geschiedenis die we zagen afspelen als een boeiend drama, 't was alles aangrypend. En dan met hem! Als uit een eeuwig frissche fontein zoo welden zyn opmerkingen, beschouwingen, boutades uit zyn hoofd, uit zyn hart. Zy kleurden en verlevendigden voor my de gebeurtenissen die reeds uit zich zelf zoo merkwaardig en ook in de zydelingsche lichten waarin wy ze zagen zoo pikant en byzonder waren.

De bulletyntjes ‘Van den Ryn’ zyn van dit laatste een flauwe afspiegeling.

Huet bespreekt die berichtjes en Dekker's relatie

met de Haarlemmer Courant in zyn Levensbeschryving van MULTATULI in ‘Onze Hedendaagsche Letterkundigen’. Hy zegt daar:
‘Toen in den zomer van 1866 de pruisisch-oostenryksche oorlog uitbrak vertoefde hy aan den Ryn, te Keulen en te Koblentz, en ontving ik van hem onverwachts een schryven, waarin hy den wensch te kennen gaf korrespondentie-artikelen te leveren voor de Haarlemsche Courant, aan wier redaktie-bureau ik in die jaren verbonden was[1)].
Pruissen had Oostenryk op dat oogenblik nog niet geslagen en buiten het Verbond geworpen. De dag van Sadowa moest nog aanbreken. De onzekerheid omtrent de dingen die komen zouden deed in de Rynprovincie eene sterke gisting heerschen. Het was de tyd dat de redactie der Kölnische Zeitung verhaalde hoe, onder hare oogen, de pruissische dienstpligtigen met stokslagen de waggons der gereedstaande spoortreinen werden ingedreven om, in de rigting van Bohème, naar het vermoedelyk hoofdtooneel des oorlogs vervoerd te worden, en hoe barbaarsch de pruissische vrouwen dit vonden.
Het scheen my een gelukkig denkbeeld van MULTATULI, dat hy van zyne aanwezigheid ter plaatse party wilde trekken, ten einde, uit eigen aanschouwen en op grond van eigen waarneming, onze landgenooten voor te lichten.

1) Deze voorstelling is niet geheel juist zooals uit de correspondentie blykt.

Zyn voorstel, onderworpen aan de overweging en goedkeuring der heeren Johannes Enschedé & Zonen, werd aangenomen, en met beproefde schranderheid kweet hy zich van zyne taak.
Hy mogt noch party kiezen tusschen Pruissen en Oostenryk, noch enkel persoonlyke indrukken geven. Het een paste zoo min als het ander in het kader eener hollandsche courant, die van oudsher haar buitenlandsch nieuws beschouwd wil hebben als hetgeen de Duitschers Tagesgeschichte noemen: feiten en beoordeeling van feiten, maar eene beoordeeling geput uit de buitenlandsche bladen zelf, en tekstueel of by uitttreksel vervat in de eigen bewoordingen der organen van verschillende rigting.
Nooit had MULTATULI, tenzy als eerstbeginnend indisch ambtenaar in de bureaux te Batavia, zulk objektief werk by de hand gehad. Het streed met zyn aard, zyne neigingen, zyn talent. Hy is alleen zichzelf en in zyne kracht, wanneer hy by voorkomende gelegenheden losbarsten, en of de verontwaardiging, of de satire zyne muze worden mag.
Maar het duurde niet lang of hy vond voor den ziedenden stoomketel zyner subjektiviteit eene geschikte veiligheidsklep, en schiep den Mainzer-Beobachter.
‘Van al de beschouwingen en berigten uit de Rynprovincie, door hem aangetroffen in de Kreuz-, de Vossische-, de Kölnische-, de Frankfurter-Postzeitung, deed hy trouw verslag. Maar, achtte hy dat die bladen het te zeer by het verkeerde eind hadden, of gevoelde hy

behoefte, als ooggetuige, ook aan andere opvattingen het woord te geven, dan bragt hy den Mainzer-Beobachter zyner vinding in het vuur.
Het schaadde aan zyn gezag als korrespondent, zoo men wil, dat niemand in Nederland ooit van den Mainzer-Beobachter had gehoord. Hetgeen hy er kwanswys uit mededeelde, zou, hoewel de taal van het gezond verstand, nóg meer indruk gemaakt hebben indien de courant een gevestigden naam gehad en jaren lang bestaan had.
'Aan den anderen kant, en dit hielp, was er evenmin in Nederland iemand die er aan dacht het aanzyn van MULTATULI'S zegsman te loochenen of in twyfel te trekken. De Mainzer-Beobachter: hoe natuurlyk klonk dit in de ooren van het hollandsch publiek! Het was zulk een vloeyende duitsche Zeitungs-naam! Kon men zich niet dadelyk herinneren dien reeds elders aangetroffen te hebben, men ontgaf het zich. Dan wel, men verweet zichzelf, niet vroeger te hebben gelet op een duitsch blad dat zulke juiste opmerkingen maakte, zoo geschikt voor de Hollanders.
Indien er lezers gevonden worden die my verdenken MULTATULI by het ter wereld brengen van den Mainzer-Beobachter behulpzaam geweest te zyn, dan protesteert myne zedigheid. Ik verklap enkel een onschuldig geheimpje, en waag my aan eene voorspelling. Er zal een tyd aanbreken dat losse nummers der Haarlemsche Courant van 1866, waarin korrespondentie-artikelen van MULTATULI voorkomen, opgeld zullen doen.'

MULTATULI heeft inderdaad nooit met Huet over

zyn ‘Mainzer-Beobachter’ gesproken. Er was geen aanleiding, bovendien vond hy het zeker makkelyker de verantwoordelykheid voor zyn... jokkerny alléén te dragen. Ik gis dat de Heer Huet later, van Haarlem uit, de zaak vernomen heeft.
Ook heeft de Mainzer-Beobachter eerst langzamerhand consistentie gekregen. Vergis ik my niet dan is het woord voor de eerste maal gebruikt in de Haarlemmer Courant van 19 November. Eerst naar aanleiding van bepalingen op drankverbruik, en daarna in het volgend zin-verband: ‘De couranten zyn gevuld met advertentien over loteryen uit allerlei landen. In verband namelyk met de bepaling, dat de geannexeerde gewesten eerst in Oktober 1867 volkomen zullen worden opgenomen in de pruissische administratie, zyn de verschillende lands- (en, wat Frankfort aangaat, stads-) loteryen nog niet met de pruissische inééngesmolten. Eerst later zal de pruissische lotery, de verschillende speelinrigtingen in zich opnemende, eene evenredige uitbreiding ondergaan. Hoe dit alles rymt (zegt de *Mainzer-Beobachter*) met den kruistogt, die alom in Pruissen wordt gepredikt tegen de groene tafels te Homburg, te Wiesbaden en te Ems begrypen wy niet. Spel is spel. Diezelfde courant behandelt een artikel, uit de *Kreuzzeitung*, waarin dat blad de anti-pruissische demonstratien gispt, welke te Hannover en elders plaats gehad hebben in de kerken, by gelegenheid van het gebed voor den Koning. De *Kreuzzeitung* had onder anderen gezegd: ‘Zulke demonstratien vallen onder het Oordeel des Heeren. Wie niet wil.

medebidden met de gemeente, blyve des Zondags tehuis; maar, wie in de kerk wil te koop loopen met politieke meeningen, heelt met de huichelaars zyn loon weg.' Het *Mainzer* blad, betuigende, evenzeer als de *Kreuzzeitung*, de bedoelde demonstratien aftekeuren, vraagt evenwel, hoe hier van huichelaars spraak kan zyn, en of niet veeleer het vermoeden van huichelary hen treft, die altyd gereed zyn, op hoog bevel, te veranderen van onderwerp des gebeds? 'Dat politieke demonstratien in de kerk niet te pas komen (gaat het voort) stemmen wy toe; maar is niet het bewuste gebed zelf eene politieke demonstratie? Het verschil tusschen de godsdienstleeraren, die bidden, en de rustverstoorders, die met gedruisch de kerk verlaten ligt alleen hierin, dat de eersten *en règle* zyn met de politie, de anderen niet. Slechts weinig maanden geleden werd de stemming die nu aandryft tot onbehoorlyk geraas plegtig verkondigd van den kansel. Men moet derhalve die levenmakers niet al te streng veroordeelen,en vooral hen niet schandvlekken met den naam van huichelaars. Indien zy dat waren zouden zy rustig medebidden, onverschillig voor welken vorst.'
In de volgende 'Van den Ryn's' wordt, naar aanleiding van mededeelingen of beschouwingen van andere bladen, herhaaldelyk een kritische vraag of opmerking - soms slechts van een enkelen regel - gemaakt door een 'Mainzer blad' of door een 'Mainzer Courant'. Maar in de Haarlemmer van 4 en 11 December is de '*Mainzer Beobachter*' weer aan het woord.

Eerst werd dat blad alleen gebruikt om een opmer-

king binnen te smokkelen, zonder plan evenwel het te doen voortbestaan, maar telkens weer gebruikt, kreeg het ten slotte vastheid. Dek begon nu gaandeweg meer en meer aan zyn blad te hechten, en zelfs de gematigdheid die hy meende in acht te moeten nemen amuseerde hem, daar hy in de ‘Beobachter’ alleen gematigd was in uitdrukkingen, niet in meeningen. En dan die meeningen gedrukt te zien in de oude deftige Opregte Haarlemmer!
Ziehier nog een paar aanhalingen van den Mainzer Beobachter die men aantreft in het nummer van 11 December 1866.
‘De onderhandelingen met den Hertog van Nassau over de domeinen van dien Vorst schynen gevoerd te worden op den grondslag eener kapitalisatie van de gemiddelde inkomsten. Drie vyfde gedeelten van dat kapitaal zullen in landeryen en bosch worden afgestaan; voor het overschietende zal eene rente in geld worden betaald. Een Mainzer blad zegt hieromtrent: ‘Eene overeenkomst tusschen de pruissische schatkist en Hertog Adolf is niet moeyelyk te treffen, wanneer men de derde party, de nassausche bevolking, van de onderhandelingen uitsluit. De vraag had niet alleen moeten zyn, hoe de gewezen Hertog schadeloos moet gesteld worden voor zyne domeinen, maar bovendien, en vooral, wat werkelyk domein was? By de behandeling dezer kwestie door Pruissen wordt men onwillekeurig gedwongen, zich het spreekwoord te herinneren dat van breede riemen spreekt. Wat is er uitgerigt door al de bekwame eerlyke regtskundige mannen, die zich hadden voorgenomen, in

deze zaak een woord mede te spreken tot bescherming van de belangen des nassauschen volks? Het openstellen van het park te Biberich is zeker eene groote weldaad, en de vreemdelingen, die deze voormalige residentie bezoeken, zullen waarschynlyk doordrongen zyn van dankbaarheid voor de Regeering te Berlyn; maar het *nassaasche volk* had andere aanspraken te doen gelden, en die zyn jammerlyk uit het oog verloren.'

En wat verder:

'Men verneemt uit Hanau dat de militaire ligting aldaar geregeld en ordelyk plaats heeft. De opgeroepenen doortrekken met bloemen en linten gesierd de straten. Men kan in de stemming geen verschil bemerken met vorige ligtingen onder keurhessisch bestuur. De *Mainzer-Beobachter* dit berigt uit pruissische bladen overnemende, dryft den spot met het optimismus dat zelfs uit de brooddronkenheid van beschonken jongelieden stof meent te mogen putten om den nieuwgeschapen toestand te verheerlyken. Wy hopen (gaat die courant voort) dat de pruissische politiek andere en betere bewyzen van tevredenheid moge inoogsten, dan het geschreeuw van miliciens die hunne nieuwe loopbaan inwyden met onmatig gebruik van brandewyn. Ook onder het vorige bestuur bestond die zeer onbehoorlyke gewoonte, maar wy vernamen nooit, dat de keurvorstelyke Regering zulk straatrumoer durfde aanvoeren als bewys van algemeene tevredenheid. Niemand zou het ook als zoodanig hebben opgenomen, maar tegenwoordig na Königgratz schynt alles veranderd.'

Door allerlei wederwaardigheden heen bleef MULTATULI zyn ‘Van den Ryn's’ aan de Haarlemmer Courant leveren tot July 1869.
Herhaaldelyk had hy intusschen aan vrienden en wie hy voor vrienden hield zyn geheim omtrent de Mainzer Beobachter meegedeeld. Zoo was het door de tweede hand ook dr. F.A. Hartsen ter oore gekomen en op het onverwachts ontving Dekker den volgenden brief.
Haarlem 30 July 1869.
Mynheer.
De heer F.A. Hartsen te Utrecht heeft redenen om te vermoeden dat het blad *de Mainzer Beobachter*, waarvan in uwe correspondentie dikwerf spraak is, niet bestaat; zoodat hier aan eene mystificatie zou moeten worden gedacht.
Wy hebben den heer Hartsen geschreven, dat wy zyne opmerking aan onzen berigtgever zouden mededeelen.
Aangenaam zal het ons zyn uw gevoelen in dezen, te vernemen. In afwachting waarvan wy de eer hebben te verblyven
Uwe Dw. Dienaren
Joh. Enschedé en Z.
Gaarne zou ik hier MULTATULI'S antwoord op dezen brief hebben doen volgen, daar ik my herinner het indertyd eigenaardig te hebben gevonden, maar de heeren Enschedé antwoordden op myn verzoek om my inzage van de correspondentie te geven, dat zy slechts één

brief van MULTATULI meenen aangetroffen te hebben, en dat ze dien thans tot hun leedwezen niet terugvinden.
Hoogstwaarschynlyk is die ééne juist de brief geweest dien ik zoek. Er was overigens sedert het vertrek van Busken Huet, naar ik meen, geen andere correspondentie gevoerd dan berichtjes van ontvangen salaris aan den boekhouder.
Thans werd tot spyt van Dekker, die een dankbaar gevoel had voor de welwillende bejegening die hy van de heeren Enschedé had ondervonden, de relatie met de de Haarlemmer Courant afgebroken.
Juist in het nummer van 28 July had de Beobachter, die anders die geheele maand niet aan 't woord was geweest, nog een heel artikel gevuld. Ik vind het merkwaardig genoeg om het hier over te nemen, en daarmede deze episode te sluiten.
'VAN DEN RYN, 24 July.
'De *Mainzer-Beobachter* behandelt een in de *Kreuz-Zeitung* voorkomend artikel, waarin dankbare hulde wordt gebragt aan de nagedachtenis van den hessischen overste Emmerich, die zestig jaren geleden onder de regering van den Koning van Westfalen werd ter dood gebragt, ten gevolge eener poging om zyn vaderland te verlossen van de vreemde heerschappy. 'Al het vreemde, 't welk ons dagelyks voor oogen wordt gebragt (aldus drukt het eerstgenoemde orgaan zich uit), zou byna in staat zyn, ons oordeel over de eenvoudigste zaken te bederven. Wie ons voorspeld had dat wy in de aloude hoofdstad

van den grooten hessischen stam ons dagelyks te vergeefs zouden te beklagen hebben over moedwil en brooddronkenheid van vreemde militairen, die dan toch niet als veroveraars in onze stad zyn binnengerukt, zou voor dwaas zyn uitgekreten. De geschiedenis maakt melding van vrye staten en van overheerde staten; doch vruchteloos zoeken wy in het verledene voorbeelden van een toestand, als waarin de nieuwe theorien van staatsregt ons geplaatst hebben. De vraag zal kunnen voorkomen of een hessisch onderdaan, die zich genoopt voelt tot verzet tegen pruissisch gezag, schuldig is aan oproer tegen de wettige overheid. Gaarne zouden wy daarop het antwoord vernemen van de theologische faculteit; doch in afwachting daarvan wenden wy onze leergrage blikken naar de staatkundige voorlichters van den dag. Wat leeren zy ons? In 1807 was een groot deel van Hessenland onder vreemde heerschappy. Een moedig krygsman, Hes en patriot, stak de hand uit om zyn vaderland te bevryden en werd daarvoor door de toenmalige regtbanken des doods schuldig geoordeeld. Dit nu bevreemdt ons niet. Wy behoeven niet *zeer* ver terug te gaan in onze herinnering om voorbeelden te vinden, hoe ook andere regtbanken, regtsprekende in naam van andere veroveraars, streng vonnis velden over misdaden, die, in meerdere of mindere mate met het vergryp van den overste Emmerich op ééne lyn kunnen worden gesteld. Is nog niet dezer dagen een bakker in Hannover - wel niet met den dood, maar toch zwaar genoeg - gestraft, omdat hy het gewaagd had, lyn-

waad te droogen, 't welk de kleuren van zyn vaderland vertoonde? Hooren wy niet dagelyks hun, die in de geannexeerde landen getrouw bleven aan voorvaderlyke instellingen, den scheldnaam van kwaadwilligen naar het hoofd werpen? Verheft zich ergens eene stem ten voordeele van den frankfortschen burgemeester *Fellner*, die - als een oud Romein - de onafhankelykheid zyner vaderstad niet overleven wilde?
‘En toch durft het orgaan der pruissischgezindheid by uitnemendheid, het blad, 't welk God, Koning en Vaderland op het voorhoofd draagt, op aandoenlyke wyze eene daad in herinnering brengen die - thans nagevolgd - alom zou begroet worden met verwenschingen. Emmerich bezweek als slagtoffer voor de eer zyns vaderlands. Niemand is gevoeliger dan wy voor den roem, dien zulke daden aan den duitschen naam mededeelen. Wat wy echter vragen, is: Waarom de deugd van 1807 misdaad is geworden in 1867? De zedelykheid zelve is niet veranderd. Hebben wy het verschil van inzigt te wyten aan verandering van begrippen, aan eene wyziging der zedekunde? Dan zyn de gevolgen van Königgrätz nog grooter dan wy ons durfden voorstellen, ja zóó groot, dat wy ons genoopt gevoelen die gevolgen in den grond van ons hart te betreuren. Wy meenden, dat waarheid, deugd, regtvaardigheid, zaken waren buiten het bereik der verstdragende getrokken kanonnen, en dat de meest geoefende achterlader de logica niet in het hart raken kon.
Te grooter is onze verbystering, omdat wy de aan

Emmerich gebragte hulde niet kunnen toeschryven aan een partydig gevoelen van het conservatieve orgaan. Wy houden ons er van verzekerd, dat de *Kreuz-Zeitung* ditmaal, by uitzondering, door bladen van allerlei kleur of rigting wordt toegejuicht, waaruit de zonderlinge anomalie voortspruit dat een hessische held bewierookt wordt door partyen die eenstemmig alle hessische heldhaftigheid als schadelyk verraad zouden uitkryten, indien zy zich heden ten dage openbaarde. Wy betwyfelen het zeer, of het een keurhessisch dagblad zou geoorloofd zyn, de loftrompet te steken over een feit, 't welk wel geschikt is, denkbeelden, wenschen en verwachtingen in het leven te roepen, die de veroveraars liever aan de vergetelheid overgeleverd zagen. Indien een der Berlynsche organen ons wanbegrip mogt willen te hulp komen, zouden wy met groote dankbaarheid een verslag ontvangen over de oorzaken die in zestig jaren tyd eene zoo gewichtige verandering hebben teweeg gebracht in het opvatten der verpligtingen van den staatsburger.'
Na deze uitweiding keeren wy nu terug naar het najaar van 1866.]

Aan mevrouw Douwes Dekker - Van Wynbergen.

VII.

Coblenz 12 September.

Lieve beste beste Tine. Van middag kreeg ik je brief van Zondag waarin het berigt dat je die

Mevr. Mertens had verlaten. Dat je weg bent uit een huis waar je een donker kamertje had en waar men ‘liever alleen’ was, zou me in zooverre pleizier doen, maar die 40 franken en die gemeubleerde kamertjes ‘voor deze maand’ is hartbrekend. Wat is alles vreesselyk bitter. Over 4 dagen wacht ik 50 gulden van de Haarlemmer courant, ik zal je dan ten minste fr. 20 zenden. By de armzalige wyze waarop die ryke vrouw je heeft laten vertrekken is dit althans iets. Ik wou zoo graag naar Parys ofschoon daartoe veel noodig is. 't Is niet de reis eigenlyk. 't Is een soort van inrigting daar, om niet terstond in logementsrekeningen te vervallen. We moeten hebben eigen meubels en eigen keuken, of althans zelf wat koken al was 't locaal keuken er niet. Dat scheelt te veel met eten buitenshuis of uit een restaurant. Een vol persoon heeft aan goed middageten (voor myn smaak beter dan in een restaurant) niet meer te kosten dan 50 à 60 centimes. En dan is 't smakelyk en goed. Maar de hoofdzaak is een beetje inrigting! Jy nu hebt geen pannetje of potje om iets klaar te maken. Dat scheelt zooveel. Nu moet je van je armoedje alles ten duurste betalen.

Och, ik wou jou en de kinderen zoo gaarne by my hebben, en als ik dit al wilde voor ik wist

dat je van die Mevr. M. weg was, kan je begrypen hoe ik 't nu wilde, nu je weer aan 't zwerven bent. O god, 't is zoo wreed. Ik heb nu pas je brief en moet er wat van bekomen. Al wat er den laatsten tyd gebeurde, je vertrek van Brussel, je gaan naar Italie, je conditie by Mevrouw M. nam ik op als voorloopig. Maar nu valt me jou toestand weer als lood op 't hart. Die fr. 40 waar jy en Non een maand van zou moeten leven, dat zoeken van jou naar iets anders (een pensionnat!) 't is vreesselyk.

Ik zeg je ik moet nu eerst wat bekomen van dien nieuwen toestand. In allen geval zend ik je op ontvangst van het geld van de Haarl. fr. 20! Kassian, veel is 't niet. Maar nu moet ik je eens iets anders vragen, hoe zit het toch met Stéfanie? Hoor eens, voor een positie als je nu hebt had je waarlyk niet zoo'n reis hoeven te maken. Ik begryp nu de uitnoodiging van Stéfanie niet, en reeds begreep ik die niet toen je 't eerst sprak van die Mevrouw Mertens. Om in een ‘conditie’ te gaan had je Holland niet hoeven te verlaten. Integendeel, hoe hard ook altyd de heele zaak blyft, had je toch in Holland meer kans op wat consideratie. Ook by hen die my uitschelden was je toch altyd iets anders geweest dan le premier venu. En dáár kent niemand je. Dat op reis gaan

van Stéfanie na je zoo te hebben uitgenoodigd beviel my terstond niet. Zoo is 't makkelyk inviteren als je terstond na aankomst moet uitzien naar een conditie. En uit je schryven blykt niet of je denkt na haar terugkomst door haar gesteund te worden. Je schryft er niets van. Ik ben er ongerust over. Als alles was als vroeger zou je er wel wat van gezegd hebben, en zeker had je over haar terugkomst gesproken als een lichtpunt.

Myn hart bloedt als ik aan je denk, en aan die lieve kinderen. Wil je me antwoorden op wat ik je vraag over Stéfanie? Och, moest je daarvoor zoo ver weg gaan! 't Is om te schreien. Er moet verandering komen, maar ik kom niet op adem van de telkens veranderende toestanden. Pas was ik nu bezig myn positie hier wat te regelen, en nu is alles weer moeilyk en agitant door deze nieuwe tyding dat jy in nood bent! Ik ben erg verdrietig en mistroostig. Mimi doet het mogelyke om my te steunen en de taak is niet makkelyk, want waarlyk ik ben byna suf. Zoo'n aanhoudend getob en misrekening zou iemand krankzinnig maken. Van 't vertrek van Frankfort af is de taak gedurig geweest my te zetten tot een rustig plan en ik ben al dien tyd met niets anders bezig dan om in leven te blyven. En zonderling

zooals alles juist loopt om niet geheel te bezwyken zonder toch eindelyk eens tot kalmte te komen. Pas had ik nu 't ellendige idee overwonnen dat jy by een vreemde was, en nu moet ik waarachtig nog spyt hebben dat het weer andersom is! Ja, zeker is 't genot van je vryheid veel waard, als ik maar zeker was dat je met de lieve kinderen 't noodige hebben zou. Je begrypt hoe 't my agiteert dat je daar nu in een vreemd land zonder toespraak, zonder steun met weinig of geen geld op 'n kamertje zit! Och waarom liet Stéfanie je zoover komen! Ik vatte haar invitatie heel anders op.

Wat betreft dat engageeren voor een jaar, och, dat bezwaar was zoo groot niet. Als we absoluut van zoo'n akkoord afwilden zou dat zoo erg niet zyn. Erger is dat je vreest voor goed eten voor Non (en ik zeg er by voor jou ook) dat zou ellendig zyn. Ik eet tegenwoordig goed. Voor betrekkelyk weinig geld kookt Mimi (op wyngeest) aardappelen groente en vleesch. Eigenlyk eet ik beter dan in een logement.

Myn streven is te bereiken dat wy weer samen komen. De tegenwoordige scheiding is ellendig. Ik ben er bedroefd en beschaamd over. Een betrekkelyk klein sommetje zou my in staat stellen naar Parys te gaan; maar vóór jy en de kinderen

dan konden komen, zou ik toch iets aan de hand moeten hebben, en vooral een eigen quartier. Logementen zyn de pest.

Aan den heer Busken Huet.

XI.

Coblenz, 19 Oktober 1866.

Waarde Heer Huet. Ik dank u voor de *f* 50. Wat het nieuwe voorstel aangaat, moet ik bekennen dat de vermindering my wel heel erg contrarieert, maar dat ik zelf *f* 50 veel te veel vond en zelfs met *f* 25 my hoog betaald acht. De vraag is niet, wat ik zou noodig hebben, maar wat eene courant voor zulke berigtjes geven kan, en dus moet ik wel tevreden wezen. Ik neem dus het aanbod om my voor vast te verbinden met dankbaarheid aan, en zal myn best doen myn bulletintjes zoo weinig onbelangryk te maken als maar eenigzins mogelyk is. Wilt ge my terstond waarschuwen als ge iets daaraan wenscht veranderd te zien?

Het honoreren tot 15 Nov. op den ouden voet is meer dan fatsoenlyk. Ik ben er verlegen mee. En toch heb ik nu een verzoek. Gy hadt de goedheid my de nummers te zenden waarin myn geschryf was opgenomen. Ik dank u daarvoor

heel instantelyk, want die couranten (zes in de maand ongeveer) bragten my 't eenige nieuws wat ik van Holland hoorde. Toch bezwaarde my het door u (of door de H. C^{t}.) uitgegeven porto of zegelgeld. Als de betaling van *f* 50 had kunnen voortgaan, zoude ik gaarne daarvan de kosten der Courant hebben willen laten aftrekken. Nu kan ik dat moeielyk dragen, en toch wilde ik de courant zoo gaarne dagelyks ontvangen. Als ik nu in de meening was dat *f* 25 schraal was ter betaling van myn berigtjes zou ik verzoeken om de courant gratis bovendien. Daar zie ik nu tegen op, en laat het dus over aan uw oordeel, of dat verzoek indiscreet wezen zou.

Ik weet weinig nieuws uit Holland! Ja, maar 't weinige dat ik er van ken, maakt my verdrietig. Komt het dan niemand in den zin er op te wyzen dat alles wat er nu gaande is, een gevolg is van de toestanden waarop ik voor jaren gewezen heb? ‘Verrotting’?, ‘bedorven atmosfeer’, etc. zyn nu woorden aan de orde van den dag. Toen *ik* 't zei werd ik gesmaad. Myn vrouw en kinderen zwerven. Ik zelf leef kommerlyk. Is dat billyk? Och, ik ben verdrietig.

Myn vrouw zal nu over weinig dagen onderwys gaan geven op een school, waar de kleine meid met haar woont. Na aftrek van 't pension der

kleine, ontvangt myn vrouw nu fr. 5 in de maand (fr. 40 - fr. 35). 't Is bitter. En dat zy daar op haar ouden dag moet gaan les geven op een school! Enfin!

Ik kan niet goed schryven, wyl myn oogen me zeer doen. Als dat niet betert ziet het er slim uit. Ik heb den nieuwen Gouv. Generaal geschreven om my weer in dienst te nemen. Dan zouden myn vrouw en kinderen brood hebben. Hy heeft my niet geantwoord. Zou het ook mogelyk zyn dat de Haarlemmer andere berigten kon gebruiken, liefst dagelyks, uit Parys? Ik wilde gaarne daarheen en zou dan myn familie by my nemen. Ja, als ik maar zeker was van fl. 100 's maands. Een dagelyks berigt uit Parys zou wel iets interessanter kunnen zyn, denk ik, dan hier van den Ryn. Maar ik begryp dat de Courant gebonden is aan hare begrooting.

Ik dank u wel voor al uwe vriendelyke bemoeyenissen. Wat hebt ge een last van my! Groet uwe vrouw zeer vriendelyk en geloof my

t. à v.

Douwes Dekker.

[Van boven bedoelden brief aan den nieuw benoemden Gouverneur Generaal heb ik een afschrift, destyds door my zelf genomen.]

Aan Zyne Excellentie den Heere Mr. P. Meyer, Oud Minister van Kolonien, benoemd Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Excellentie!

De couranten brengen my het berigt der benoeming van Uwe Excellentie tot Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

In de hoop dat die tyding zich bevestige, ben ik zoo vry my tot Uwe Excellentie te wenden met verzoek om te worden herplaatst in Nederlandsch-Indische dienst.

De redenen die my nopen tot dezen stap, liggen eensdeels in de overtuiging dat het myn pligt is deze poging aan te wenden om myn gezin te redden uit den nood waarin het sedert jaren verkeert, en ten andere in den wensch om nuttig werkzaam te zyn in het land dat ik liefheb, en in zoodanigen werkkring als waartoe Uwe Excellentie my geschikt mogt achten.

Rang en inkomsten zouden my betrekkelyk onverschillig zyn, indien ik slechts in de gelegenheid werd gesteld, by eventuele benoeming my door myn gezin naar Indië te doen vergezellen.

Excellentie! Voor zooverre men my meent te kennen als publiek persoon, ben ik veelal verkeerd beoordeeld geworden. Men hield my voor een tegenstander van orde en wet, terwyl ik juist party trok vóór orde, en my verzette tegen het aanhoudend *schenden* van de wet.

By wederplaatsing in Indië, op eene wyze zooals Uwer Excellentie het geschikt zou voorkomen, zou ik my beyveren door stipte pligtsvervulling te toonen dat het my nooit te doen was om afbreken of tegenwerken. Ik geloof nuttig te kunnen zyn, vooral met het oog op de tydsomstandigheden, *ook in het buitenland*. En bovendien... ik heb veel geleden, in en door het lyden van myn gezin vooral!

In de hoop dat Uwe Excellentie my de eenvoudige inkleeding dezer démarche moge ten goede houden, en my met bescheidenheid aanbebevelende voor eenig antwoord, heb ik de eer enz.

Coblenz, 9 September 1866.

Mogt Uwe Excellentie verkiezen my persoonlyk te ontvangen, dan wil ik zeer gaarne my naar 's Hage begeven om my by U.E. aantemelden.

Aan den heer Busken Huet.

XII.

Coblenz, 12 November 1866.

Waarde Heer Huet. Het spyt my zoo dat gy niet geantwoord hebt op myn vraag, of ik van Parys uit, iets voor de Haarl. C^{t}. leverende daarmede *f* 100 's maands zou kunnen verdienen? Als nu de zeer onbelangryke berigtjes van den Ryn door de directie *f* 25 waard worden gekeurd, zou ik toch dunkt my van Parys wel voor *f* 100 kunnen leveren. Vooral met het oog op de aanstaande tentoonstelling, ben ik zoo vry u te vragen of men het niet voor eenige maanden beproeven wil? De directie uwer Courant zou volstrekt niet gebonden zyn voorttegaan als myn schryvery niet beviel. Ik ben zoo doordrongen van de waarheid dat ieder het regt heeft zelf te beoordeelen wat hem past, dat ik zonder den minsten grief vernemen zou dat myn mededeelingen niet kunnen gebruikt worden. Toch zou ik myn best doen ze bruikbaar te maken, want ik wou gaarne naar Parys. Als ik iets had om my daar voorloopig staande te houden zou ik (natuurlyk door ander werk) trachten er zooveel by te krygen dat ik

myn vrouw en kinderen daar kon laten komen. Hun toestand te Milaan is... doch waartoe klagten! Ik wilde ze gaarne by my hebben.

Gy zoudt my van Parys kunnen laten zenden wat ge maar verkiest. Eenvoudige berigtjes zooals nu de rynsche, over fransche belangen, dergelyke over Italië, Spanje of het Oosten, of nu speciaal over de Tentoonstelling, ingerigt op een wyze dat hollandsche lezers daarin belang stellen... kortom wat ge maar wilt, als ik maar zeker was voor *f* 100 's maands te kunnen leveren. Ook de hoeveelheid laat ik aan u over, eigenlyk liever wat meer dan zoo weinig. En ik zou al gaarne gaan als ik maar voorloopig zeker was van drie maanden. Wilt gy dit eens voor my ter tafel brengen.

Maar tracht als ik u verzoeken mag de beslissing te bespoedigen, want door velerlei oorzaken ook vooral om de positie myner vrouw zit ik met het mes op de keel. Zou 't niet indedaad voor uwe courant voordeelig zyn te kunnen berigten dat men een specialen correspondent naar de Tentoonstelling had gezonden? Maar ik geloof wel dat ik in dat geval een beetje ruimte zou moeten hebben voor subjectiviteit. 't Zou toch iets anders moeten zyn dan een catalogus.

Zyn myn bulletintjes tegenwoordig duidelyk ge-

noeg geschreven? Ik heb veel last van myn oogen, en schryf soms op 't gevoel.
Na vriendelyke groete
t.a.v.
Douwes Dekker.

't Zou my toch veel waard zyn, zeker te zyn van zes maanden, maar toch neem ik ook drie aan. Als ik maar eerst te Parys ben hoop ik my daar staande te houden.

En ik bedenk daar dat de berigten over de tentoonstelling wel zakelyk kunnen blyven. Er zullen feiten en voorvallen genoeg zyn om beschouwingen te kunnen missen. Ja, 't zal wel gaan. denk ik.

XIII.

Coblenz, 22 November '66.

Waarde Heer Huet, Reeds gister ontving ik uwen brief, met de ingeslotene *f* 50. Ik dank u zoowel daarvoor, als voor uwen raad ten aanzien myner parysche plannen. En ik bedenk my tevens u nog niets te hebben gezegd over het geregeld ontvangen der courant. Het doet my groot genoegen, vooral daar het nagenoeg de eenige gelegenheid is, om iets te hooren van wat er in Holland voorvalt. Ik ben regt bly dat gy myn bulletintjes telle quelle kunt gebruiken en hoe nietig de heele

zaak ook is, toch heb ik er een soort van genoegen in. Zeg 't my toch terstond, als gy iets wilt veranderd hebben. Ik wilde gaarne dat gy zoo weinig mogelyk last van my hadt.

Aan den Heer Enschedé heb ik nog niet geschreven,

> [De heer Huet had hem aangeraden zich met zyn voorstel betreffende Parys direct aan de heeren Enschedé te wenden.]

en ik weet niet of ik het doen zal. Met het oog op den tegenzin in verandering, ben ik bang dat de eigenaars van den Haarlemmer zullen terugschrikken van nieuwe uitbreiding zoo kort na de laatste. Als gy dit hadt kunnen voorstellen, ware 't wat anders geweest. Wanneer nu 't voorstel van my komt heeft het den schyn alsof ik op myne korte, onbeduidende relatie regt van advies of inmenging zou willen baseeren, en dit zou te gekker zyn, daar gy, die dan toch in de oogen der HH. Enschedé oneindig meer moet beduiden dan ik, u van zulke inmenging meent te moeten onthouden. Dit neemt niet weg dat ik er aan blyf denken, 't Spreekt vanzelf dat ik gaarne iets had, waarvan ik leven kon, en tevens iets wat my nader bragt aan myn gezin. Ik zou namelyk myn vrouw en kinderen te Parys laten komen, zoodra ik kon voorzien dat ik my daar zou kunnen staande houden.

Misschien evenwel kan in gesprekken te pas komen, wat gy u als bepaald voorstel niet wilt veroorloven.

Lieve hemel, wie heeft dan wel stem in de zaken, als men u, of gy uzelf, zoo meent te moeten uitsluiten. Wat een wonderlyke taktiek!

Hebt gy niet lust zelf eene courant op te zetten? Ik zou 't voor lang gedaan hebben als ik 't noodige geld had gehad om het te doen onafhankelyk van een uitgever. Ik ben overtuigd dat men u 't noodige daartoe zal verschaffen, en zoo heel veel is daartoe niet noodig. Als ik het daartoe vereischte kapitaaltje had kunnen byeenkrygen, zou ik u hebben gevraagd mee te doen. Wilt ge er eens over denken? Wanneer gy het denkbeeld niet geheel en al verwerpt wil ik u gaarne een paar hoofdgedachten..... och, dat hoeft niet. Zeg me maar of ge het niet eens in overweging kunt nemen, en of ik, àls ge het deedt, niet zou kunnen meewerken. Ik beken dat ik het liever zelf deed. Daarom kwam er tot nog toe niets van, want de gelegenheid om my met anderen te verbinden, deed zich nu en dan voor. Ik ontving uitnoodigingen om my te verbinden tot het schryven van ‘liberale hoofdartikels’ Ik zei dat ik te liberaal was om zoo'n engagement aantegaan. Kortom, altyd voelde ik ongeschikt te wezen tot partyman.

Ik ben finaal onbekwaam (style Onstee) tot het verdedigen eener à priori vastgestelde rigting. Het ideaal myner Courant zou wezen - ja, hoe 't te noemen? - eklektisch, geloof ik. De indrukken van 't oogenblik, naar de feiten van 't oogenblik (*E.g.* Het relaas der speech van generaal Butler maakt my acht dagen lang monarchaal enz.).

Maar wel zou ik, wanneer ik met u was overeengekomen zoo of zooveel arbeid te leveren, stipt voldoen aan wat wy waren overeengekomen. Het makkelykst voor u en my ware echter dat gy in uw blad my eens vooral zekere ruimte afstondt, om te vullen onder myn eigen verantwoordelykheid, en door my geteekend. Het zou u zelfs moeten vrystaan my te désavoueren. Ik ben zeker dat eene door u geredigeerde courant (mits geen aandeelhouders daarop invloed uitoefenden) réusseeren zou. Gelooft gy niet dat men byv. de uittreksels uit andere bladen, die nu de Haarl. C^{t}. geeft, gaarne lezen zou, als zy vergezeld gingen van een toelichtend woordje van uzelf? Ik gis dat gy nu, gebonden door uw afhankelykheid, meermalen moeite hebt uwe aanmerkingen terug te houden. Nu, evenzeer is 't waar dat ‘men’ die aanmerkingen gaarne lezen zou. Na het: ‘de arnhemmer, of Groen v. Pr. beweert, betoogt, verzekert’ etc. wacht men telkens onwillekeurig

te hooren: wat gy beweert, betoogt of verzekert, en al ligt het vaak in de vertellingen der aangehaalde alleensprekers zelve dat hunne beweringen dikwyls uilig zyn, toch zou men willen lezen, hoe gy die uiligheid brandmerkt. Difficile est satiram non scribere. Nu ontvangt gy onvoldoend loon voor dat moeielyke, en het meer gemakkelyke, het niet binnenhouden der satire zou (geloof ik) u ruim beloonen, en tevens eene positie verschaffen die u beter voegen zou dan die van ondergeschikte.

O, ik dank u voor dat berigtje over myn kinderen, en ook den heer Potgieter ben ik daarvoor dankbaar. Ik moet overigens zeggen, dat ik geloof sla aan zyn informatien. Het zyn lieve kinderen! Er is geen kwaad in, en als de oudste eens iets ondeugends doen zal, zal 't waarlyk wezen uit nieuwsgierigheid. Wat de gaven aangaat begryp ik niet veel van de rapporten. Geleerd hebben zy, tot nog toe, slechts te hooi en te gras. Myn kleine jongen leest gaarne en veel, maar spellen kan hy eigenlyk niet. Er is wat orde noodig in hun onderwys, en dat kon niet, tot nog toe. Ook daarom wilde ik zoo graag voor vast ergens zyn, om eindelyk eens een begin te maken met een soort van cursus. Knapheid zonder systematisch fond, is my een gruwel. Het

loopt dan ook ten slotte op niets uit, en ook de wereld geeft er niet veel om (wat ik zeer goed vind).

Myne vrouw heeft my gevraagd naar de tegenwoordig beste histoire universelle? Zoudt gy zoo goed willen zyn my daarin te raden? Ik weet er niets van. Ofschoon het natuurlyk voor de kinderen is, moet het toch geen werk wezen dat voor kinderen geschreven is. Ik houd dat voor zeer verkeerd. Nu, voor wolwassenen weet ik waarlyk geen algemeene geschiedenis. En 't moet fransch zyn. Anders zou ik denken Schlosser.

Wilt gy my op dit laatste s.v.p. spoedig antwoorden? Gy zyt een luie schryver.

Na vriendelyke groet ook aan uwe vrouw, ben ik met de meeste vriendschap

t.à v.

Douwes Dekker.

Ik zeide iets over den speech van generaal Butler (zie Indépendance van een paar dagen geleden). 't Is dégoutant. Maar zie, daarna las ik in de Haarl. de aanspraak van Mr. Philipse.... waarachtig ik weet niet wat erger is. Valt in Holland de fadeur van zoo'n stuk niet in 't oog? Ik zou haast niet weten te kiezen tusschen zooveel amerikaansche gemeenheid, en zooveel hollandsche

fatsoenlykheid! En zoo'n man roept by zulke praatjes nog Gods hulp in! De natie heeft een ware kasuaris maag.

[Dit geldt de redevoering waarmee de voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, Mr. J.A. Philipse, den 20sten November zyn betrekking aanvaardde, nadat de Tweede Kamer den 10den Oktober door den Koning was ontbonden en de vergadering der Staten-Generaal den 19den November heropend].

XIV.

[Zonder datum maar moet zyn: December 1866].

Waarde heer Huet, Ik haast my u de ontvangst te berigten van de *f* 25. Mogt het eens te pas komen myne geringe deelneming aan uwe Courant uit te breiden, stel het dan s.v.p. voor, en wel zonder eenig terugzigt op myn verblyf hier. Integendeel, ik wil zoodra ik my wat bewegen kan zuidwaarts op. Myne vrouw vroeger reeds uitgeput, zal bezwyken onder de inspanning. Haar moed ging altyd haar kracht te boven. De betrekking die zy nu vervult schynt vermoeyend te wezen (zy heeft in 14 dagen een paar uur vry) zy geeft bloed op. Als ik naar Parys kon komen, en haar daar by my laten komen, zou 't een ware verlossing zyn. Dat wilde ik dus gaarne, en toch

schreef ik niet aan den heer Enschedé. Ik kan niet gelooven dat een voorstel van my iets zou uitrigten als gy er geen kans toe ziet. Bovendien ik vrees dat alles zal afstuiten op de begrooting van 't blad. En dat is natuurlyk! Waarom meer uitgaven te doen als 't met de nu vastgestelde goed marcheert? Dit alles maakt my schuw my by de HH. Enschedé aan te melden met wat nieuws. Maar nog eens, komt het te pas iets voortestellen doe het dan. Ik zal trachten stipt te doen wat gy namens my toezegt of op u neemt.

Nu zoudt ge my een groote dienst kunnen bewyzen. Reeds na 't lezen der eerste aankondiging van Bosscha's ‘Pruissen en Nederlands’, voelde ik begeerte dat boekje te lezen, wyl ik gis dat ik daarover iets zal te zeggen hebben. Ik heb den duitschen geest eenigszins bestudeerd. (Niet omdat ik in Coblenz ben, want ik spreek niemand, maar ik las veel den laatsten tyd. Kent gy Dr. Joh. Sherr, professor te Zurich? Hy is, als schryver, eene zeer eigenaardige persoonlykheid. Als ik zyn hoofdfout er afreken - de zeldzame fout van exuberatie, van rykdom in uitdrukking - stel ik hem boven alle schryvers die ik ken. Hy haalt nu en dan Shakespeare aan, en ik geloof waarachtig uit coquetterie om den lezer te doen zeggen dat hy, Sherr, toch ryker is. Als gy hem leest, ik

recommandeer u ‘Blücher und seine Zeit’ meen dan niet dat ik alles mooi vind, maar zeker bestaan zyn schryvers-ondeugden in overmaat van deugd. De natuur is gul geweest toen zy dien Sherr maakte, ze had met niet meer moeite uit zyn stof een paar geschiedschryvers kunnen daarstellen, plus een wysgeer, plus een dichter, en nog een en ander op den koop toe. Maar nog eens, juist daardoor is Sherr te vol.

Enfin... Bosscha. Ik wilde u vragen of ge u de uitgaaf voor my wilt getroosten, my die brochure te zenden? Misschien zal dat my aan 't werk helpen, want dingen van myzelf uit myzelf heb ik niet. Ik ben te bitter gestemd. Een vloek is al wat ik te zeggen heb. Als treurig kenteeken van die stemming vertaalde ik dezer dagen iets van Sherr. De moeielykheid om zyn duitsch over te brengen in ons ryk - maar betrekkelyk altyd te arm - hollandsch, trok my aan. Ik zal 't u zenden, misschien weet gy er een débouché voor, maar ik wil niet dat men 't weet dat ik vertaal. Men zou 't aanzien als een testimonium paupertatis. En dat is niet geheel juist. Wel ben ik uitgeput, maar niet door armoede aan gedachten. 't Is door pyn, die my de uiting belet.

En te moeten aanzien dat daar in Holland allerlei zwendelaars 't hoogste woord voeren! Ja,

zend my Bosscha. 't Zou wel vreemd wezen als onder de factoren die de verhouding van Holland tot Pruissen bestemmen niet ook de groote droevige factor was: de verrotting van den Nederlandschen staat! En dan ben ik op myn topic, de eenige die my kan aandryven tot meespreken.

Ik dank u voor uw belangstellend schryven. De berigten van myn kinderen zyn goed. Myn Eduard schryft italiaansch alsof hy 't altyd gedaan had. Nu, 't is er ook een taal naar! 't Maakt my misselyk. Nog erger dan het fransch staat het tot het latyn als Otemoe tot grootmoeder. 't Is net een taal om vóór het spenen te spreken.

Wees met uw vrouw vriendelyk gegroet van
Uw vriend
Douwes Dekker.

't Is hier verduiveld koud. Hebt gy ten Cate's ‘Schepping’ al onder handen? Ik ben er benieuwd naar. Verzen! Ten Cate! Oh!

> Ik zou deez aardkloot in haar wentlen
> Met éénen voetstoot om doen kentlen
> Doen zinken in het niet waaruit ze (hy, ik weet niet regt) 't aanzyn nam....
> En dan met al m'n ridderorden op de pantoffelparade gaan drentelen....

't Is misselyk! Neen, treurig, want al dat tuig

wordt betaald, beloond, ontzien, geeerd. Dat maakt me bitter.

Wat een malle historie met die nieuwe courant. *f* 500.000!! Och, ik zou 't met zooveel minder gedaan hebben. En wat 'n eer voor 't haagsche blad, dat men ½ miljoen in kas moet hebben om het met succes te durven aanvallen. Le fait est, dat die Lion talent heeft. Elken dag op een gegeven uur heeft hy zóóveel verontwaardiging, zooveel ironie, zooveel geestdrift by de hand! Dat 's wat mooier dan uw haarlemmer die zoo modest schuilt achter z'n ‘men zegt, men beweert, blad zóó laat zich schryven’. Nooit zal men ½ miljoen man byeenroepen om de Opregte te bestryden. Maar wat worden de advertentien saai! Met de roerende sterfberigten is 't glad uit. Eens maar las ik iets van ‘ouden en jongen adam’. Och, alles gaat achteruit.

> [De laatste alinea sluit op een entre-filet dat voorkomt in de Haarl. Courant van 15 Dec. 1866. Het luidt:
> ‘Dezer dagen is alom verspreid het prospectus der uitgaaf van een groot nieuw dagblad, getiteld: Dagblad van Nederland, en van eene daarmede verbonden geldleening, ten bedrage van *f* 500,000. Het voornemen is, de courant te maken tweemaal zoo groot als andere bladen, zonder dat zy meer zal kosten. De uitgever zal zyn de heer Sythoff te Leiden. De stichters zyn de

heeren: dr. P. Bleeker, staatsraad in buitengewone dienst; dr. I. Bosscha Jr., inspecteur van het middelbaar onderwys; M.F. Campbell, onder-bibliothecaris van de koninkl. bibliotheek; dr. L.I. Egeling inspecteur van het geneeskundig staatstoezigt in Zuid-Holland; A.L.H. Ising, tweede stenograaf by de Tweede Kamer der Staten-Generaal; Dr. M.P. Lindo, inspecteur van het lager onderwys in Zuid-Holland; Mr. M.A. Maas Geesteranus, burgemeester van Hillegersberg; Lodewyk Mulder, kapitein der infanterie; T.I. Stieltjes, lid van de tweede Kamer der Staten-Generaal; Mr. C. Vosmaer, substituut griffier by den Hoogen Raad der Nederlanden; T. van Westrheene Wz. letterkundige; dr. I.C. Zaalberg Pz, predikant. De courant zal niet worden uitgegeven voor dat het half millioen is volteekend. Het algemeen doel is de oprigting van een blad ter grootte van het Journal des Débats en, naar het schynt, ook in den geest van dat orgaan. Inmiddels komt in het prospectus voor, dat het vorstelyk 's Gravenhage niet voldoet aan zyne eigenaardige roeping om zetel van het uitnemendste Nieuwsblad des ryks te zyn; dat, wat de residentie betreft, de edelsten des lands overtuigd zyn dat zy reeds veel te lang zonder tegenwigt den smaad van een “Dagblad” heeft verdragen, dat’, met sluwheid geschreven, partygeest opwekt om partybelang te dienen, en zonder eerbied voor talent of karakter, juist genoeg waarheid in de onwaarheden mengt om zelfs het oordeel van goeden te vervalschen.’
Uit deze zinsnede, regtstreeks gerigt tegen het Dagblad

van Z.H. en 's Gravenhage, zou moeten worden afgeleid, dat het byzondere doel is: de vestiging van een liberaal orgaan voor 's Gravenhage, bestemd om den invloed van het conservatieve hoofdorgaan, het Dagblad, tegen te gaan. Reeds heeft dan ook het laatstgenoemde blad een eerste zeer scherp artikel tegen de nieuwe onderneming geleverd, onder den titel van: ‘Eene moderne Mississippi maatschappy’ waarin de nederlandsche dagbladpers opmerkzaam wordt gemaakt op het doodsgevaar hetwelk haar bedreigt; op het vooruitzigt, dat al de thans in Nederland bestaande couranten van de aarde zullen verdwynen, waarna op hare graftomben zal verryzen een éénig goed, een éénig verlicht, een éénig eerlyk, een éénig onpartydig blad: het Dagblad van Nederland’].

XV.

3 Jan 1867.

Waarde Heer Huet! Ik heb de brochure ‘richtig’ ontvangen, en bedank u voor de genomen moeite en 't voorschot van den prys. Ik zou u terstond de ontvangst berigt en daarvoor bedankt hebben, maar ik stelde uit denkende dat er een briefje zou volgen.

Nu ben ik druk bezig met: ‘iets naar aanleiding der brochure van etc’. Ik hoop het over een paar dagen af te hebben.

Myn plafond is dun, d.i. 't plafond van myn

kamer. Op den zolder boven my spelen de jongens uit de bakkery sabbath, geen joden-sabbath maar een ware blocksberger heksen-sabbath. Dit hinderde my. Ik klaagde. 't Hinderde my weer, en ik klaagde weer. 't Zou veranderen liet ‘de Frau’ zeggen. Maar 't veranderde niet. Integendeel, de sabbath neemt toe in pret en kracht en lawaai. Ik zelf dans mee, 't moet wel want 't heele huis dreunt.

Goed. Ik klaag weer en ditmaal kryg ik een minder hoopvol antwoord.

- Ja Herr, dat heeft zoo met die zaak seine ganz eigenthümliche Bewandtheit! Een der ‘leerlingen’ sehen sie, ist Gesell geworden, en nu wil hy wat meer vryheid hebben, en zegt dat hy op zyn kamer kan doen wat hy wil. Man muss jeden in seine Kwalität respectiren, kortom... als dat leven u niet aanstaat wilde ik maar liever dat gy heengingt.

In godsnaam! Den 15^{den} is de maand om, en ik moet trachten weg te kunnen voor dien tyd. Maar om weg te komen moet ik trachten daartoe 't noodige geld te hebben.

In verband dus met de nieuwe waardigheid van dien bakkersgezel ben ik zoo vry u te verzoeken den kassier te vragen of hy zorgen kan dat ik het honorarium vóór den 15^{den} hier ontvangen heb?

Wat ik meer noodig heb zal ik trachten voor myn geschryf over Bosscha's brochure van van Helden te krygen. Natuurlyk zal ik hem opdragen u een ex. te zenden. Zeker zult ge daarin de sporen vinden van den sabbath en den bakkersgezel dien ik in zyn kwaliteit moet respecteeren.

Wees intusschen vriendelyk gegroet van
t.a.v.
Douwes Dekker.

Aanhangsel.

[Deze bundel is juist afgedrukt, nu ik de afschriftén van de door MULTATULI aan Julius de Geyter te Antwerpen gerichte brieven ontvang.
Het spyt my de drie eerste van de reeks niet op blz. 67 van dit deel te hebben kunnen inlasschen. Ik laat ze nu hier volgen, met verzoek aan den lezer ze in gedachten te plaatsen waar ze behooren.]

Aan den Heer Julius de Geyter.
I.

Amsterdam 22 febr. 1865.

Geachte Heer de Geyter! Dank vooruw ‘Drie menschen’ en voor 't vereerend inschrift. Och, ik mag sedert eenigen tyd niet lezen. Myn ogen hebben nog juist sterkte genoeg voor 't nodige

corrigeren van drukproeven... en niet eens dàt, altyd.

Ja, zó is 93 gekomen! En erger nog: de jacquerien. 93 was een stryd over ‘zyn’. Er zal stryd komen over ‘hebben’. Zo is de geschiedenis der mensheid één bloedige vervoeging (conjugatie) van de hulpwerkwoorden.

O, o... is 't niet een malle aanmatiging dat ik u myn portret zend? Nu, ik doe 't. Niemand dwingt u 't optehangen of te bewaren. Het vertrekt heden. Een kleine toelichting; er staat iets onder. Die legende heeft geen andere strekking dan waarmerken, en waarborgen tegen namaak. Want dat zouden anders myn vrinden ‘de Hollanders’ terstond doen, en daar 't is uitgegeven met een bepaald doel (namelyk 't byeenbrengen van geld tot het opzetten van een dagblad) moet dat belet worden. Zoek dus geen zin in 't onderschrift. Ik moet er honderden, ja duizend misschien ondertékenen, en kàn dus geen betékenis leggen in elk motto.

Ik groet u vriendelyk en beveel my aan in uwe herinnering.

Douwes Dekker.

II.

Frankfort 1 April 1866.

Waarde Heer de Geyter, Niet voor eergister

ontving ik uwe hartelyke letteren van 22 Maart, en wel hier in Frankfort waar ik sedert enigen tyd ben, omdat ... omdat ... ja waarom? Vraag aan 't warlend herfstblad waarom 't de storm daar ... daar of daarheen voerde?

Sedert jaren enigermate, sedert maanden nagenoeg geheel, gelyken myn handelingen meer op de onbewuste stuiptrekkingen van een stervende, dan op de zelfbewuste door keus bepaalde bewegingen van een gezonden mens.

Ik vrees dat de wreedaardige toeschouwers in 't nederlandsch amphitheater weldra hun lang verwacht ‘habet!’ zullen kunnen uitroepen. Ik word zwakker en zwakker! Als Julianus de pyl dien hy door christus gerigt waande, treffen my de triviale beslommeringen van 't leven hoe langer hoe dieper, en ik vrees... ik vrees!

Meermalen naar Brussel reizen? Och neen! Ik was daar niet sedert 17 December 1864. En waarom niet? Daar toch wonen myn vrouw en kinderen. Ik kon er niet heen uit armoede. Zó is het! Eens sedert dien tyd heb ik myn vrouw en jongste kind gezien, myn lieve nonni. 't Was toen ‘de bruid daarboven’ werd gespeeld (buiten myn bemoeienis en tegen myn wil byna, want gy begrypt dat ik die spelery uit myn jeugd afkeur.)

Goed, ‘de bruid daarboven’ zou gespeeld wor-

den, een jonge dame in Brussel wilde 't zien en nam myn vrouw en kinderen mede. Door dat gastvrye toeval zag ik myn dochtertje in Maart 1865. Maar sedert niet meer.

Maar wel zag ik myn kleinen Max! Want zie, thuis, in Brussel, zou weldra geen brood meer zyn, en om myne vrouw te verligten, moesten wy er in toestemmen dat hy in Amsterdam by eene familie te logeren kwam. Dat zou tydelyk zyn, ja zelfs maar voor zeer korten tyd, want natuurlyk, wy kunnen toch vreemden niet op den duur belasten met de zorg voor ons kind. Maar sedert maanden reeds heb ik geen mogelykheid gevonden op andere wyze voor hem te zorgen.

Dat ik niet in Brussel komen kon was om de schulden die myne vrouw daar had moeten aangaan. Zy had niets en moest dankbaar zyn als men haar woning, voedsel, kleeren op crediet geven wou. Daarvoor werden acceptaties gegeven die my boven 't hoofd groeiden. Ik moest telkens nieuwe verbindtenissen aangaan om oude natekomen. Spaar my de mededeeling van die pynlyke geschiedenis.

Had ik als een werkman van de pen geregeld kunnen arbeiden, 't ware niets geweest. Maar ik ben geen schryver, geen boekemaker. Ik heb niets in myn hart dan verontwaardiging, en die vult

geen vellen druks. 't Is een kort woord, een vloek over 't bedorven Holland! Al ware 't my mogelyk geweest meer schryvery te leveren, toch zou dat niet gebaat hebben want de hoedanigheid zou weldra zó geworden zyn dat ze myn eentonig geklaag niet ‘mooi’ zouden hebben gevonden. Dat is nu reeds het geval. Ze willen dat de bezwykende kampvechter hen vermake met een sterfliedje.

> ‘'k Ben zeker dat-i spreken zal aan 't kruis
> De kind'ren gaan, om dat te hooren, mee.’

Juist! Dáárom gaan de kind'ren mee, en dáárom kopen de ouderen 't relaas van wat de man aan 't kruis gezegd heeft.

Maar nog eens, men vult geen vellen druks met eli sabachtani.

Dat 's een klaagbrief, dat is laf, onmannelyk, klein, onridderlyk ... niet waar? Hoor eens, ik moest op uwen hartelyken brief aldus antwoorden, of lomp niet antwoorden. Komen, gaan, schryven, antwoorden of zwygen ... reken my niets toe. 't Is me gebeurd iemand boos te maken omdat ik hem na gemaakt bezoek, niet terugbezocht. Eilieve, de man wist niet, of veinsde niet te weten, dat ik geen behoorlyke schoenen had. In zoo'n geval moet men voor schuldig doorgaan of de

oorzaak noemen. Men heeft dan te kiezen tusschen schyn van lompheid of onmannelyke klagt.

Had ik nu, in plaats van 't laatste te kiezen by U moeten doorgaan voor lomp? Dit ter verontschuldiging over myn klagen.

Versprei toch zooveel mogelyk uw oordeel over 't verschil tusschen antikatholieken en protestanten ... ja zelfs ik geloof dat we verder kunnen gaan dan de protestanten onder de antikatholieken te stellen, ze staan waarachtig beneden de katholieken zelf. Het katholisme is een dwaling, 't protestantisme is een pest. Ik heb daarop veel malen gedoeld. Laat toch nooit in Belgie het denkbeeld veld winnen dat liberalisme één is met protestantery. Wy moeten voor ons zelf en onze kinderen streven naar waarheid, goed! En 't komt niet te pas te kiezen tusschen 2 × 2 = 5 of 2 × 2 = 3. Maar ... als er keus tusschen leugen mogelyk ware, zie ik zou honderdmaal liever myn kleinen jongen misbediende of koorknaap zien, dan protestant. Want zie, 't protestantisme is geen dogmenzaak. Protestant zyn heet eigenlyk: voordeelbrengend fatsoen, effecten-soliditeit, droogstoppels-wysheid. Een protestant offert niet, hy bespot alle offer. Hy belacht kinderlyke dwaling, en mest zich met andere dwaling die beter genoteerd staat op de beurs. En, hoe ook gedeeld in soorten

van gelooven, toch zyn de protestanten één, zoodra 't hun eigenlyk geloof geldt: voordeel. De eenstemmigheid waarmee men te velde trekt tegen ieder die opstaat tegen hun gouden kalf, heeft my overschreeuwd, of neen, schreeuwen doen zy niet. Dat zou een domme paus doen als men hem aantastte. De protestanten zwygen in 't publiek, lasteren in 't geheim, en smoren den vrydenker die zonder eer vergaat. Och, 't is zo bitter dat men.....

Ik kan niet voortschryven. Ik ontvang zooeven berigt dat myne vrouw is weggevlugt uit Brussel. Heden vervielen er acceptaties aan slagter en huisheer. 't Kon niet langer! Ze is in Amsterdam en zal daar 't zolderkamertje betrekken dat ik bewoonde by myn uitgever. Ik moet nu verder raadschaffen. Hoe, weet ik nog niet. Tyd om door geregelden arbeid iets te bereiken is er niet. En al ware de nood niet dringend, ik heb geen stemming tot arbeid. Ik weet niets, begryp niets. En wat zullen de welvarende Hollanders my slecht vinden dat ik de Brusselse wissels niet betaald heb!

Adieu, hartelyk gegroet, Ik moet er aan denken vanwaar myn vrouw en kind morgen eten zal bekomen. Daarom sluit ik, en als gy later niet van my hoort, denk dan maar dat zo iets my bezighoudt.

Hartelyk gegroet, en gedankt voor uw deelneming.

Douwes Dekker.

Meyer heeft my uw stuk gezonden uit het Tydschrift. Ik dank u.

In Holland is de taktiek my nooit te noemen. Dat wint wederlegging uit.

Op 't budget van 1867 zal gebragt worden 3½ miljoen guldens voor verhooging der inkomsten van de Javaanse hoofden, om hun 't eerlyk zyn wat minder moeielyk te maken. De som is gering, maar de bedoeling zou goed kunnen zyn. Welnu, de bedoeling is niet goed. De hoofden zullen stelen en knevelen als vroeger, en de toeziende beambten zullen na myn voorbeeld, nog minder dan vroeger den moed hebben, zich daar tegen te verzetten. Die *f* 3½ miljoen is een huichelachtige afkoop van den schyn des onregts.

Zo ook 't vrygeven van die weinige slaven in West-Indië (slechts 30.000 koppen). Tegen over die christelyke brave daad staat het feit dat de nederlandsche staat in Oost-Indie al zyn onderdanen d.i. 40.000.000 tot slaven maakt! Ja erger. Want slaven hadden aanspraak op voeding. Dat heeft de Javaan niet. By hongersnood in zyn vruchtbaar land ten gevolge van misbruik en wanbestuur, laat men hem sterven.

Als staaltje van den hollandschen geest kan dienen dat men een fortuinzoeker die in elf, twaalf jaren tyds 3 miljoen guldens uit den Javaan heeft

weten te persen minister van Koloniën gemaakt heeft, ja zelfs chef van 't kabinet! Zó heeft Nederland geantwoord op den Max Havelaar! Het heeft openlyk party getrokken voor 't schandelykst onregt.

Is er niet huichelary in die nu toegestane *f* 3½ miljoen, als men in Indie, door zulke benoeming tot minister, duidelyk gezien heeft dat het brave Nederland niet wil dat misdaad gestraft worde? Is dàt geen premie zetten op roof?

Die minister erkende my eens niets van de zaken te weten. Hy had het altyd te druk gehad met money making, natuurlyk.

En attendant zwerf ik en de mynen rond, verlegen om een dak! Begrypt ge dat men bitter wordt? En toch klaag ik niet daarover op zich zelf. Ik zocht geen loon. Maar ik klaag hierover dat die bitterheid my belet te arbeiden.

Vaarwel.

III.

Frankfort 4 april '66

Waarde Heer de Geyter, Myne vrouw en dochtertje kunnen by myn uitgever niet blyven. Integendeel, hy dringt aan op betaling van enige maanden achterstand in de huur van 't zolder-

kamertje dat zy by hem betrokken hebben. Natuurlyk vraagt my myne vrouw om raad en hulp.

Ik heb niets, en kan zelfs niet by haar komen, daar ik niet van hier kan vertrekken.

Ten einde raad, schryf ik haar een paar circulaires over myn portret aan u te adresseren. Doe er meê wat gy kunt.

Wat my dit verzoek kost, ga ik voorby. Als ik 't niet doe, staan weldra myn vrouw en kind op straat. Dus weg met delicatesse. Laat het gezegd zyn dat ik aalmoesen vraag in Antwerpen, omdat Holland my liet verhongeren. Wilt ge dat in de courant zetten ... ik zal 't noch kwalyk nemen, noch tegenspreken.

Maar ... als gy pogingen doet, en daarin geheel of gedeeltelyk slaagt, zend dan háár 't geld, en niet, zooals de circulaires luiden, aan de firma Meyer. En s.v.p. in een *wisseltje*. Want een gerecommandeerde brief zou 't doel doen missen.

Het doel: dat myn vrouw ergens een kamertje kunne huren en zich voor haar en haar kind wat kleeren koope. Zy is natuurlyk van Brussel gegaan zonder iets.

Deze brief kost my veel - maar 't moet, het moet! Zie er uit dat ik waarde hechtte aan uwe betuigingen van sympathie.

Och... in Holland geniet ik ook zooveel sympathie...
Niet genoeg evenwel om my en de mynen te bewaren voor hongersnood, en wat erger is voor de schande arm te zyn in een land waar 't geld god is.
Hartelyk gegroet
Douwes Dekker.

[Hierop volgen dan in de reeks brieven aan den Heer de Geyter een zestal van Tine, waarin zy dank zegt voor herhaaldelyk ontvangen hulp, eerst in Amsterdam, daarna in Italie, en waarin ze verder haar toestand beschryft.
Dezer dagen vond ik nog een brief van Dr. J. van Vloten aan MULTATULI, en wel het antwoord op den eersten brief van dit deel. De eerste zinsnede van dien brief moge hier nog volgen:
'Deventer 13 Juny 1864.
Waarde D.
Ook my is het aangenaam geweest, dat gy die Deventer reis, met hoe betrekkelyk weinig vrucht in anderen zin, ondernomen hebt, daar zy my uw persoonlyke kennis heeft doen maken. Ik stel dien op hoogen prys, en hoop zy tot een blyvende vriendschapsbetrekking zal leiden. Lieden, die als gy, met hun *hart* weten te leven, zyn te zeldzaam, dan dat het iemand, die dat

evenzeer, het eenige ware en genotryke leven vindt, niet verblyden zou, er een enkele maal een zoodanige aan te treffen. Die kanker, van ons maatschappelyk leven - logen - kan slechts door een onverdroten streven naar waarheid, licht- en liefdevolle-waarheid, op den duur verwonnen worden. Daartoe echter zyn ongelukkig de meeste onzer natuurgenooten te kortzichtig en flaauw, en doet het dan dubbel goed, eens een krachtig medestrever te ontmoeten.']